

JOGI FÓRUM PUBLIKÁCIÓ

Nemzeti Közszolgálati Egyetem

Közigazgatás-tudományi Kar

Közjogi Intézet

Alkotmányjogi Tanszék

Az emberi élethez és méltósághoz való jog

Különös tekintettel az Alkotmánybíróság gyakorlatára

A konzulens neve:

Dr. Balogh Zsolt Péter

Szerző:

Megyeri Tamás

Igazgatásszervező

Nappali tagozat

2014

BEVEZETÉS

Rendkívül érdekesnek tartottam, amikor első alkotmányjogi előadásaim egyikén az előadó kijelentette, hogy az óra további részében egy mondatról fogunk beszélni: „*Magyarország független, demokratikus jogállam.*”. Szinte abszurdnak tűnt, hogy egy mondatról, sőt, ha a lényegi részét tekintjük, egyetlen szóról, a jogállamról ilyen sokat lehet elmondani. Ez fokozottan igaz témámra, az alapvető emberi jogokra, azon belül pedig az élethez és emberi méltósághoz való jogra. E jogok nem véletlenül kerülnek minden alapjogi katalógus elejére, hiszen minden más jog alapja az élethez és méltósághoz való jogban keresendő.

2013-ban az Alaptörvény előtt hozott alkotmánybíróági határozatok hatályukat veszítették, így bármikor napvilágot láthat egy - a korábbi határozatokkal ellentétes - döntése az Alkotmánybíróságnak, ezért a téma aktualitása nem is lehet kérdéses. Mikor az ember egy-egy jogterület szemléletes bemutatására törekszik, legtöbb esetben az alábbi szempontrendszert követi: természetes, hogy a vizsgálat során az első szempont a hatályos szabályozás. Értem ez alatt az adott jogok alkotmányos-, és nemzetközi védelmének kérdéseit, a jogértelmezést és jogalkalmazást végző állami szereplők által kimunkált tartalmat, valamint e jogok egymáshoz való viszonyát.¹ A legtöbb értekezés számba veszi továbbá az egyes jogok kialakulását, mivel segíti a tartalom megértését, illetve elhelyezi a kérdést térben és időben. Ezen túl gyakorlati jelentőséggel is bír a történelmi előzmények vizsgálata. Egyfelől a jogalkotó példaként használhat fel bizonyos megoldásokat egy-egy új jogszabály megalkotásánál, legyen az hazai vagy külföldi példa. Másfelől a jogértelmezés is használja az ún. történeti jogértelmezés, melynek során „... a jogalkalmazó elsősorban a jogszabály keletkezésének előzményeiből és körülményeiből következtet annak tartalmára”.² Ennek során jelentősége lehet mind az új és régi törvény (esetünkben például az Alkotmány és Alaptörvény) összevetésének, mind az egyes törvényekhez hozzátartozó indokolásoknak, előkészítő anyagoknak is. Ahhoz, hogy az elemzés teljes körű legyen, meg kell nézni, hogy a normatív kívánalmak mennyire állnak összhangban a valósággal. Ez alapvetően két

¹ Lásd: 2.2.2. és 4.1.2.

² HOLLÁN, 2013, 60. old.

dimenzióban lehet vizsgálni. Egyrészt a jogkövetői oldalról (vagyis a normák címzettjei megvalósítják-e azt, ami a jogszabályban foglaltatik), másrészt pedig az állam oldaláról (vagyis az állam megfelelően érvényesíti-e az általa alkotott általános szabályokat (alapelveket/alapjogokat) akár jogalkalmazási, akár normatív eszközökkel). Mindezek alapján dolgozatomban szeretném bemutatni az emberi élethez és méltósághoz való jog történeti dimenzióját, az Alkotmánybíróság által kifejtett tartalmát, végül pedig kitérnék az állam pozitív intézményvédelmi kötelezettségére és az ennek keretében elkövetett esetleges mulasztásaira is.

AZ ALAPJOGOK

Mielőtt a téma részletesebb taglalásába belefognék, nem lehet megkerülni, hogy beszéljünk az alapvető jogok bizonyos alapvetéseiről, úgyhogy a következőkben röviden vázolom az eredetükre vonatkozó elméleteket, funkciójukat, valamint a vonatkozó általános szabályokat.

1.1. Alapjogok kialakulása, funkciói

1.1.1. Alapjogok eredete - emberi jog, alapjog-alkotmányos alapjog?

Az emberi jogok eredete a mai napig vita tárgya. Mikor keletkeztek az első alapjogok, és mi végre jöttek létre egyáltalán? Erre a kérdésre az alapjog-elméletek igyekeznek választ adni, melyek alapján (keletkezésük időpontját tekintve) egyfajta időrendet is felállíthatunk, valamint tisztázhatjuk a fennálló fogalmi zavart is.

Az első ilyen elmélet a természetjogi irányzat, amely azt mondja ki, hogy az „*emberi jog*” az ember-mivoltunkból gyökerezik, olyan általános, mindenfajta földi hatalomtól (például államtól) független tényező, amely az embert születésénél fogva megilleti, elidegeníthetetlen jog, melyről lemondani nem lehet. Mivel az elmélet szerint az emberi jogok születésünktől fogva adottak, így a pozitív jogi katalógusok csak rögzítik ezeket.³

A moralista irányzat hívei szerint az „*alapjogok*” olyan társadalmi alkotások, melyek az emberi együttélés történetileg kialakult rendjének következményei.⁴ A jog ebben az esetben sem teremti, hanem elismeri a jogokat, mint az emberi együttélés szabályait.

A pozitivista elmélet szerint az alapjogok szigorú értelemben a jogszabályokból erednek. Ez a teória kissé szűken értelmezi az alapjogokat, szinte teljesen leszűkíti az „*alkotmányos alapjogokra*” (ui. manapság a legtöbb alapjog az alkotmányokban található), de mindenképp csak azt tekinti az emberek jogának, amit a jogszabályok, jogi normák leírnak, vagyis az alapjogi

³ SÁRI - SOMODY, 2008, 15. old.

⁴ SAMU, 2008, 86. old.

katalógusok konstitutív jelleggel hozzák létre (és szüntethetik meg) az alapjogokat.⁵ Más szóval, ami le van írva, az jár, ami nincs leírva, az nem.

Megjegyzendő még az alapjogok nemzetközi jogból való eredeztetésének elmélete. A második világháború után temérdek egyezményt sikerült tető alá hozni, melyek az emberi jogokról rendelkeztek. Az újonnan megszülető nemzeti alkotmányok pedig számos esetben e dokumentumokból építkeztek, joggal tekinthetők tehát e jogok forrásainak.⁶ Jómagam a természetjogi és a morális felfogással tudok leginkább azonosulni. Ha ezeket az elveket a magunkévá tesszük, akkor elvi szinten kijelenthető, hogy a legfontosabb alapjogok korlátozhatatlanok, nem függenek az őket deklaráló jogi normáktól. Bármennyire is idillikus elképzelés ez, ha ezekre az elméletekre egy állam sorvezetőként tekint, akkor ezáltal az alapjogok hathatós védelemben részesülhetnek. A teljesség igényével meg kell említenünk az úgynevezett *államcélok*at is, ezek többnyire az alkotmányokban megjelenő állami önkötelezések, célkitűzések. Ezeknek a jelentősége többnyire marginális, hiszen tényleges kényszerítő erővel nem bírnak, inkább politikai vállalásnak tekinthetők.

1.1.2. Az alapjogok funkciói

Második kérdés, amit fel kell tennünk, hogy miért jöttek létre ezek a jogok? Valamelyest már körbejártuk az előzőekben a kérdést, ám mégis fontos, hogy konkretizáljuk létrejöttük célját. Legelsőnek azt mondhatjuk, hogy egyfajta erkölcsi útmutatásként szolgál, vagyis furcsa mód a jogosultra nézve egyfajta kötelezettséget, követendő magatartást ró. Ez a motívum nem ismeretlen a jog más területein sem. A büntetőjog által kimunkált elv szerint például a büntetőjogi normák (tényállások) egyik feladata, hogy elhatárolják egymástól a bűncselekményeket az egyéb cselekményektől.⁷ Vagyis a(z) (alap)jogok és a (büntetőjogi) kötelmek hasonló célt szolgálnak, csak más a megközelítésük módja. Míg az alapjogok a védendő értéket nevesítve explicit módon előírják a követendő magatartást, melynek (más alany általi) megsértését büntetik, addig a büntetőjogi

⁵ SÁRI - SOMODY, 2008, 20-21. old.

⁶ Felmerül persze a kérdés, hogy a nemzetközi deklarációk honnan eredeztetik ezeket a jogokat, és így visszajutunk az előző elméletek valamelyikéhez.

⁷ HOLLÁN, 2013, 106. old.

normák sokszor a büntetendő cselekményt nevesítik, a védendő értéket (jogi tárgyat) többnyire implicit módon tartalmazzák. A másik funkciója pedig az állam korlátozása. Ez az elem már nagyon korán megjelent az alapjogok kapcsán és a manapság ezt tekinthető az elsődleges feladatának. Egész pontosan arról van szó, hogy a polgárok/alattvalók saját országuk monarcháját (Lásd: Franciaország - 1789.) vagy a kollektív államukat (Lásd: mai államok legtöbbször) vagy akár más államokat - függetlenségi törekvések keretében - (Lásd: Amerikai Egyesült Államok Függetlenségi nyilatkozata) kívánták korlátozni, garanciát biztosítani maguknak a szupremáciával és legitím erőszak monopóliumával rendelkező állammal szemben. Ezekre a garanciákra a mai napig szükség van, meglétük minden magát jogállamnak tartó országban elengedhetetlen.

1.2. Az alapjogokra vonatkozó általános szabályok

Ebben az alfejezetben az alapjogokra vonatkozó főbb elveket, szabályokat tekintem át. A kérdés túlságosan tág és túlon túl messzire vezetne eredeti témámtól, így csak azokat a kérdéseket tárgyalom dolgozatomban, amelyek a későbbiekben relevánsak lesznek.

1.2.1. Az alapjogok törvényi szintű szabályozásának alkotmányos követelménye

Az Alkotmánybíróság tekintélyes esetjoga legnagyobb részben a régi alkotmány - a többszörösen módosított 1949. évi XX. törvény (Továbbiakban: Alkotmány) - alapján született. Döntéseiben a taláros testület részben az Alkotmányban kimondott rendelkezésekre hagyatkozik, részben pedig az írott rendelkezésekből vezetett le bizonyos elveket (Lásd: „láthatatlan alkotmány” koncepció). A törvényi szintű szabályozás követelménye az Alkotmány 8. §-ában explicit kimondásra került. A 8. § (2) bekezdése ui. kimondja, hogy „... az alapvető jogokra és köteleességekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg...”.⁸ Első ránézésre a törvénytöredék egyértelmű tartalommal bír. Noha a normaszövegben megfogalmazottak lényegre törőek, ez még önmagában nem világítja meg e garancia teljes terjedelmét. Az Alkotmánybíróság az ún. „első abortusz-határozatában”⁹ megállapította, hogy „... valamely alapjog tartalmának meghatározása és lényeges garanciáinak

⁸ Ez a szövegrész szó szerint szerepel Magyarország Alaptörvényében is, így az Alkotmánybíróság megállapításai a hatályos szabályok alapján is irányadó.

⁹ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat

megállapítása csakis törvényben történhet...[k]özvetett és távoli összefüggés esetében azonban elegendő a rendeleti szint is.”¹⁰ Tehát a szigorú alkotmányos szöveghez képest az alkotmánybírószági határozat (Továbbiakban: ABh) megengedőbb, ami teljesen ésszerű, hiszen indokolatlan lenne minden alapjoggal összefüggő kérdés törvényi szintű szabályozása. További követelmények merültek föl a Kormány rendeletalkotásával és a szükséges szabályozási szint kiválasztásával kapcsolatban. Számos esetben láthatunk példát olyan jogalkotási megoldásra, hogy a törvény - lévén, hogy az alkotmány bizonyos tárgykörökben törvényalkotási kötelezettséget ír elő - kénytelen egy kérdést szabályozni, azt azonban nem részletezi semmilyen formában, mindössze felhatalmazó rendelkezés által a tartalmi kifejtést egy alsóbb szintű jogszabályra - például kormányrendeletre - bízza. A taláros testület az alapjogok vonatkozásában kizárta azt a lehetőséget, hogy törvény felhatalmazására végrehajtási rendeletként szabályozzanak alapvető jogokat, amennyiben azok tartalmát a rendelet érinti, mivel az Alkotmány (és az Alaptörvény) értelmében ezt minden esetben törvénynek kell megállapítania.¹¹ Ez természetesen vonatkozik egyéb alsóbb szintű jogszabályokra is (például miniszteri rendeletekre).¹²

1.2.2. Az alapjogok korlátozására vonatkozó szabályok

1.2.2.1. Alapjog-korlátozás jogszabályi szintje

Az előző részben már érintettük, ám nem mondtuk ki: az alapjogokat nemcsak (tartalmilag) definiálni, hanem korlátozni sem lehet más formában, csak törvényben. Erre vonatkozóan az Alkotmány annyit mond, hogy „... [törvény] *alapvető jog lényeges tartalmát [...] nem korlátozhatja.*”¹³ Egyfelől tehát *argumentum a contrario* arra jutunk, ha törvény nem korlátozhatja lényeges tartalmát az alapjognak, akkor a nem lényeges tartalmat érintő korlátozás megengedett, egyszerűbben tehát törvény korlátozhat alapvető jogot. További logikai értelmezéssel, valamint a 8. § (2) bekezdésének első fordulatát felhasználva azt is megállapítjuk, hogy e korlátozás csak törvényben történhet. A fentebb idézett első abortusz-határozatban az

¹⁰ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat (ABH 1991, 258, 260.)

¹¹ 51/2004. (XII. 8.) AB határozat (ABH 2004, 679, 687-688.)

¹² 109/2008. (IX. 26.) AB határozat (ABH 2008, 886, 921.)

¹³ 1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmánya 8. § (2) bekezdés

Alkotmánybíróság kimondta azt is, hogy csak akkor szükséges törvényben korlátozni alapjogokat, ha az a korlátozás közvetlen és jelentős mértékű.

1.2.2.2. Az alapjogi teszt

Mindezek a követelmények, melyeket már megtárgyaltunk, nem nyújtanak önmagukban megfelelő védelmet. Szükség volt egy szempontrendszer létrehozására, melynek mentén az alapjog korlátozása megállapítható annak sérelme nélkül, ez pedig a szakirodalomba „alapjogi teszt” néven került be. Az Alkotmánybíróság ennek három fajtáját dolgozta ki: *általános, másodlagos és speciális* tesztet.¹⁴

Az *általános* szükségességi-arányossági *teszt* nevével ellentétben három szempontot követ, nevezetesen az alapjog korlátozásának szükségességét, arányosságát és alkalmasságát vizsgálja. Az Alkotmánybíróság első alkalommal a 2/1990. (II. 18.) számú határozatában vizsgálta két alkotmányos alapjog (személyes adatok védelme és a választójog) egymáshoz való viszonyát, melynek során először mondta ki, hogy bizonyos jogok másikkal történő korlátozása nem feltétlen alkotmányellenes. A többségi határozat azonban nem tartalmaz mérlegelési szempontokat. Erre a hiányosságra Dr. Sólyom László különvéleményében mutat rá: „Az állam csak akkor nyúlhat az alapvető jog korlátozásának végső eszközehez, ha a másik jog védelme vagy érvényesülése semmilyen más módon nem érhető el [szükségesség], és a korlátozás csak olyan mértékű lehet, amennyi ehhez feltétlenül szükséges [arányosság].”¹⁵ Az arányosságot úgy is megfogalmazhatjuk, hogy az elérni kívánt cél (védendő alapjog érvényesülésének fontossága) és az ennek érdekében okozott másik alapjog sérelme arányban kell, hogy álljon egymással. A különvéleményben megfogalmazottakat aztán egy későbbi [20/1990. (X. 4.)] határozat tette kötelező erejűvé a többségi döntés indoklásába való beemeléssel. A harmadik kritériumnak [alkalmasság] akkor felel meg a korlátozás, ha a szabályozás „... alkalmas valamely legitim jogalkotói cél elérésére...”¹⁶

¹⁴ BALOGH - HOLLÓ, 2009, 217. old.

¹⁵ 2/1990. (II. 18.) AB határozat (ABH 1990, 18, 23.)

¹⁶ 39/2007. (VI. 20.) AB határozat (ABH 2007, 464, 483.)

A *másodlagos teszt* a diszkriminációval (és az emberi méltósággal) kapcsolatban a korlátozás ésszerű vagy önkényes jellegét hivatott vizsgálni. Mind az Alkotmány, mind az Alaptörvény tartalmazza a negatív diszkrimináció tilalmát. A pozitív diszkrimináció azonban nem feltétlen minősül alaptörvény-ellenesnek, sőt az Alaptörvény több rendelkezése is hangsúlyozza az esélyegyenlőség megteremtése érdekében a pozitív diszkriminációt, mint eszközt.¹⁷ De hogy át ne billenjünk a ló túloldalára a taláros testület több határozatában is kimondta, hogy akár a pozitív megkülönböztetés is megalapozhat alkotmányellenességet, amennyiben a megkülönböztetés önkényes, „... *nincs a tárgyilagos mérlegelés szerint ésszerű indoka...*”.¹⁸

Végül pedig nézzük meg az úgynevezett *speciális teszt* tartalmát! Ez a típus 1993-ban alakult ki és *vált le* az általános tesztről, ez ui. a szükségesség-arányosság kritériumát nem vizsgálja, a törvényhozói szándékot nem minősíti, mindösszesen azt állapítja meg ezzel a módszerrel az Alkotmánybíróság, hogy a [tulajdon]jog korlátozásánál mennyire játszik szerepet a közérdekűség [64/1993. (XII. 22.) ABh]. Ez a teszt csak elég korlátozott esetekben - a kisajátítási ügyekben alkalmazható.

1.2.3. Az alapjogvédelem és az Alaptörvény

Bár témánktól e kérdés bővebb tárgyalása nagyon messzire vezetne el, mégis annyit meg kell említeni, hogy Magyarország új Alaptörvénye nemcsak átörökített az Alkotmányban megtalálható alapjogvédelmi rendelkezéseket (ezáltal biztosítva a korábban meghozott ABh-k további érvényesülését), hanem gyakorlatilag a vonatkozó alkotmánybírói gyakorlat jelentősebb elemeit kodifikálta is, úgy, mint az alapjogok törvényi meghatározottságát, valamint az alapjogi tesztet is.¹⁹

¹⁷ Lásd: Alaptörvény XV. cikk (4)-(5) bekezdés

¹⁸ 35/1994. (VI. 24.) AB határozat (ABH 1994, 197, 200.)

¹⁹ Lásd: Alaptörvény I. cikk (3) bekezdés

AZ EMBERI ÉLETHEZ ÉS MÉLTÓSÁGHOZ VALÓ JOG KIALAKULÁSÁNAK TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEI

1.3. Az emberi élethez való jog

Az (emberi) élethez való jog tárgyalásakor két nagy szakaszcól kívánok beszélni: először a természetjogi irányzattól indítva több elméletet nézünk át, majd jutunk el a második világháború végéig. A második szakasz pedig a világháborútól napjainkig megjelent forrásokat mutatja be.

1.3.1. A lex naturalistól a második világháborúig

1.3.1.1. A Biblia

Az alapjogok kialakulásánál szót ejtettem több irányzatról, többek között a természetjogi, illetve moralista megoldásokról. Ezeknek az egyik első megjelenési formája maga a Szent Bibliában található. Az ötödik parancsolat („Ne ölj.”) természetesen nem tudatos deklarációja az élethez való jognak, mégis az elérni kívántja célja azonos. Véleményem szerint e parancsolat lényegében a fentiekben említett moralista és természetjogi elméletet egyszerre foglalja magába. A moralista vonulata egyértelmű, hiszen az nem szól másról, mint követendő erkölcsi (morális) normák deklarációjáról. A természetjogi elméletnél pedig abból indultunk ki, hogy az emberi jog független minden más hatalomtól, az embert születésénél fogva megilleti. Ezek a jogok pedig - különböző értelmezések alapján - vagy az ember önnön mivoltából (a természetből) vagy épp *Istentől* származnak.

Sajnos a Genézisben azt is olvashatjuk, hogy „A ki ember-vért ont, annak vére ember által ontassék ki...”.²⁰ Ez a passzus elég erőteljesen a halálbüntetés melletti állásfoglalást jelenti. Szerencsére a Biblia jogi értelemben - a kánonjog kivételével - nem bír jogi kötőerővel, mindenestre látható, hogy a Szent Könyvből kiolvasható az élet védelmének többféle értelmezése is.

²⁰ Szent Biblia, Mózes első könyve, 9. rész 6. vers

1.3.1.2. Thomas Hobbes: Leviatán

A sort Thomas Hobbes Leviatán²¹ című művével folytatnám. Köztudott, hogy Hobbes a világ eredendő állapotáról és államról alkotott képe igen borús, a világban örökös félelem uralkodik, „*Bellum omnium contra omnes*”²² jellemzi az emberiséget. Ezeket az állapotokat a természeti törvények (*lex naturalis*) révén kell korlátozni. Hobbes szerint a természeti törvény olyan az értelem által felismert általános érvényű szabály, mely megtiltja nekünk, hogy olyasmit tegyünk, ami életünket kioltja. Megfogalmaz konkrét természeti törvényeket is. Az első törvény azt mondja ki, hogy az értelem általános érvényű szabálya, hogy mindenki békére törekedjen. A második törvény szerint mindenkinek önkéntesen le kell mondania minden jogáról, és annyi szabadsággal elégedjen meg másokkal szemben, amennyit önmagával szemben engedélyez. Tehát megjelenik az az alapelv, miszerint a személyek jogai addig terjednek, amíg azzal mások azonos jogát nem sérti! Hobbes „minden jog” alatt nem a mai értelemben vett jogokat érti, hanem azt, hogy az emberek bármit megtehetnek, hogy létfenntartásukat biztosítsák, még ha ez mások megölésével is jár. Ezt a lehetőséget a második természeti törvény kizárja. Hobbes tehát kvázi megfogalmazza az élethez való jogot, mint *természeti törvényt*, sőt, olyan fontos elveket is kimond, mint hogy senki nem mondhat le alapjogáról, sőt a (kvázi) élethez való jogot abszolút jognak deklarálja. Ezt úgy fogalmazza meg, hogy az emberek (egy társadalmi szerződés keretében) lemondtak „minden jogukról”, és ezen döntésüket vissza nem vonhatják, érvényteleníteni nem lehet, ha mégis ilyet tesznek, az igazságtalan és jogtalan. Kijelenti azt is (igazodva a természetjogi eszméhez), hogy ezek a törvények örök és megváltoztathatatlanok, mert az igazságtalanságot, részlehajlást sohasem lehet törvényessé tenni.

1.3.1.3. John Locke

John Locke kissé más módon közelítette meg a kérdést.²³ Fő művében²⁴ maga is megnevez egy eredendő állapotot, ahonnan az emberiség elindult, ez pedig a „tökéletes szabadság állapota”, ahol az emberek szabadon rendelkezhetnek javaikról, személyükről, és mindenki szabadsága azonos

²¹ http://phil.elte.hu/students/files/jegyzet/fl4/Hobbes_XIII_XXII.doc

²² Mindenki harca mindenki ellen, avagy Ember embernek farkasa

²³ <http://phil.elte.hu/institute/files/jegyzet/Trsfl1/tars1polgkorm.doc>

²⁴ Második értekezés a polgári kormányzatról

mértékű, vagyis az emberek egyenlők. Az embereket egyetlen dolog korlátozza, ez pedig a *természeti törvény*, ami nem más, mint az ész. Ez pedig arra sarkallja és kötelezi az embereket, hogy a teljes egyenlőség és függetlenség végett senki nem károsíthat meg másokat se szabadságában, se javaiban, illetve *életében*, tehát Lockenál is megjelenik a másik személy, mint a szabadság és a jogok korlátja. Viszont szintén a természeti eredendő állapothoz sorolja az emberek azon jogát, hogy megbüntessenek másokat bármiért, amit ellenük elkövettek. Vagyis ha valaki megszeg egy természeti törvényt, az ellen szankció helyezhető kilátásba, mivel minden ember „... *rendelkezik a természeti törvény végrehajtásának hatalmával...*” és a *ius talionis*²⁵ alapján **egy gyilkost meg is lehetett ölni egyfelől elrettentésként, másfelől jóvátételként.**²⁶ Ezzel viszont zűrzavar alakul ki, mivel az emberek részrehajlóak, így egy olyan hatalmat kell létrehozni, mely részrehajlás nélkül tudja érvényesíteni a természeti törvényeket, ez pedig nem más, mint az **állam**. Locke szintén a társadalmi szerződésben hitt, bár Hobbesszal ellentétben ő kétszerződéses elméletet dolgozott ki, de az alapelv hasonló. Hangsúlyozza a pozitív törvények szükségszerűségét, melyeknek az emberek alávetik magukat, lemondva jogaikról, ezzel előidézve az ideális állapotot. A pozitív jognak a szerepe, hogy megvalósítsa a természeti törvényeket, illetve betartassa azt. Aki a természeti törvények ellen vét, az „*hadiállapotba*” kerül. Erre akkor kerül sor, ha valaki megöl egy embert. Ebben az esetben az illető személy magát „*feketelistára*” helyezi, vagyis *bárki szabadon megölheti*. Locke az államot olyan pozitív dolognak tartja, amely képes elhárítani a hadiállapot létrejöttét, érvényes, rögzített törvényeket alkot, garantálja az elfogulatlan ítélkezést és biztosítja a helyes ítélet kellő végrehajtását. A *polgári* állam sajátjának tekinti azt is, hogy tagjai szerződéskötésükkel lemondanak a természeti törvényekben engedélyezett korlátlan védelmi jogról, valamint a természeti törvények ellen vétkezőkkel szembeni büntetés hatalmáról. Az állam legfőbb hatalmának a törvényhozást tartja, amely a természeti törvények végrehajtását korlátozó pozitív jogot alkotja meg, viszont kiemeli, hogy nem önkényes módon teszi ezt, hanem tevékenysége mindig a közjóra korlátozódik (vagyis a természeti törvény még a törvényhozókra is kötelező). Tehát láthatjuk, hogy a természet-, és pozitív jog egymásra kölcsönösen hatnak. Témám szempontjából ez nagyon fontos, ugyanis látható, hogy a pozitív jog és a természetjog külön-külön az élethez való jog sérelmét okozhatja, addig „*együttes használata*” garanciát jelenthet annak védelmére. Nem

²⁵Tálío elv, avagy „Szemet szemért, fogat fogért” - elv, Hammurápi törvénykönyvében vezette be a korábbi primitív szabályozás enyhítésekképpen.

²⁶ Lockenál a „jóvátétel” kifejezés inkább az elégtétellel azonosítható, amely a sértettet illet meg.

haladhatok mégsem el Locke „*politikai hatalom*” - definíciója mellett, miszerint: *Politikai hatalomnak tehát azt a jogot nevezem, hogy a tulajdon szabályozása és védelme céljából törvényeket hozzanak halálbüntetés és következképpen az összes többi, kisebb büntetés terhe mellett, és hogy alkalmazzák a közösség erejét e törvények végrehajtásánál, valamint a politikai közösségnek külső támadás elleni védelemnél, s mindezt csakis a közjó érdekében.*”²⁷ Vagyis ezek a törvények még nem garantálják feltétlen az emberi élethez való jogot, a halálbüntetés eltörlése pedig egyértelműen kizárt.

1.3.1.4. Amerikai Függetlenségi Nyilatkozat

Amerika tizenhárom egyesült államának egységes nyilatkozatát 1776-ban adták ki, majdnem 90 évvel Locke után, 13 évvel az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata előtt. Ez a dokumentum természetesen első sorban a Brit Birodalomtól való elszakadás deklarációja. Témám szempontjából a Nyilatkozat bevezető része releváns. Ebben olyan emberi jogi alapokat fektettek le, melyek nagy része alapelvi szinten a legtöbb mai állam alkotmányos gyakorlatában (alkotmányban, ABh-kban stb.) megtalálható. Kijelenti, sőt „*magától értendőnek tartja*”, hogy az emberek között [jog]egyenlőség van, „... *az embert teremtője olyan elidegeníthetetlen Jogokkal ruházta fel, amelyekről le nem mondhat, s ezek közé tartozik a jog az Élethez és a Szabadsághoz...*”²⁸ Tehát Isten (a teremtő) ruházta fel az embereket ezen jogokkal (természetjog); nem mondhat le ezekről nem fosztható meg tőlük - e jogok közé sorolja a Nyilatkozat az élethez való jogot. A jogok biztosítására kormányzatokat kell létesíteni, garanciaként pedig megjelenik, hogy a kormányzat(ok) hatalma a kormányzottak (polgárok) beleegyezésén nyugszik. További garancia, hogy a nép bármikor leválthatja a kormányzatot, ha az nem alkalmas a polgárok alapvető jogainak biztosítására. Ezek az alapelvek és garanciák rendkívül előremutatóak és a Függetlenségi Nyilatkozat maga nemében az első, ugyanis ez az első hivatalos állami dokumentum, mely kimondja az emberi élet védelmének jelentőségét, az ahhoz való jog *elidegeníthetlenségét*. Ezt a később elfogadott Alkotmány csak részben vitte tovább, abszolút jogról nem beszélhetünk, az élettől (szabadságtól, tulajdontól) való megfosztásra törvényes eljárással sor kerülhet.²⁹ Jóllehet nem

²⁷ phil.elte.hu/institute/files/jegyzet/Trsf11/tars1polgkorm.doc

²⁸ Amerika tizenhárom egyesült államának egységes nyilatkozata, Preambulum, második bekezdés

²⁹ Az Amerikai Egyesült Államok Alkotmánya XIV. cikk 1. §

került sor olyan skandalumra, mint Németország esetben a második világháború idején, amikor a német közigazgatás a (pozitív) törvényeknek megfelelően küldött halálsorra emberek millióit, mégis az Alkotmány lehetőséget biztosít az élet (törvényes eljárás keretében történő) elragadására. Ez a mai az USA több államában a halálbüntetésben manifesztálódik.

1.3.1.5. *Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata*

Az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata szinte minden alapvető jog esetében a vizsgálódás kiindulópontjául szolgál. Elsőre úgy tűnhet, hogy az élethez való jogra/élet védelmére vonatkozóan nem tartalmaz rendelkezést. Behatóbb tanulmányozása során mégis lehet benne találni ilyen utalásokat, továbbá ezen iromány jelentősége itt nem merül ki, ugyanis olyan megállapításokat is tesz, és olyan alapelveket fektet le, melyek a mai napig érvényesek, és számos emberi jogi dokumentumban (beleértve az alkotmányokat is) megtalálhatóak. Az első cikk a következőt mondja ki: „*Minden ember [...] jogokban egyenlőnek születik és az is marad...*”. Ebből azonnal következik a jogegyenlőség elve, továbbá az is, hogy a jogok nem csak bizonyos privilegizált csoportokat illetnek meg, hanem mindenkit. Ebben a cikkben szintén tetten érhető a természetjogi elv. Ehhez kapcsolódik a negyedik cikk, mely megerősíti a jogegyenlőség elvét, vagyis hogy senkit jogában korlátozni nem lehet. Ez úgy jelenik meg, hogy minden ember szabadsága - pontosabban jogai gyakorlásának szabadsága - addig terjedhet, amíg azzal „*másnak nem árt.*”, azaz más szabadságát nem sérti (hasonlót láthattunk Hobbesnál is). Szintén ez a cikk mondja ki, hogy a jogokat csak törvényben lehet korlátozni. A második cikk pedig a következő mondat található: „*Minden politikai társulás célja az ember [...] elévülhetetlen jogainak megőrzése.*” Ez a gondolat rendkívül hasonló az Amerikai Függetlenségi Nyilatkozatban foglaltakhoz. Igaz persze, hogy a Függetlenségi Nyilatkozat kifejezetten *kormányzatot* említ, tehát az államra szűkíti az alapjogi védelmi feladatot, míg a francia deklaráció *politikai társulásról* beszél, így a jogvédelem nem kizárólagos állami feladatnak tekinthető.³⁰ Az idézett cikk taxatív felsorolja, melyek a védelmet élvező elidegeníthetetlen jogok, ezek pedig a szabadság, tulajdon, biztonság és az elnyomással szemben való ellenállás joga. Véleményem szerint ez mégsem zárja ki a vizsgálatom tárgyát képező jogot a védelmi körből. A

³⁰ Mindamelllett, hogy ez a megállapítás a mai viszonyokra is igaz, vagyis a politikai társulások nem azonosíthatóak az állammal, mégis meg kell említeni, hogy a két deklarációnak vannak érintkezési pontjai, hiszen mind a mai napig az állam vezető pozícióit nagyrészt politikai társulások (pártok) tagjai látják el.

deklaráció által említett *biztonsághoz* való jogból indulok ki. Abraham Maslow kidolgozta a későbbiekben róla elevezett Maslow-szükséglet-hierarchia elméletet.³¹ Ennek második szintjén (közvetlenül a fiziológiai szükségletek után) a *biztonság és védelem* szintje helyezkedik el, melynek egyik eleme a fizikai védettség.³² Eszerint az ember olyan állapotra törekszik, amiben léte és egészsége nem veszélyeztetett, ezt az állapotot pedig igyekszik hosszú távon fenntartani. Úgy gondolom, hogy ez a biztonság-definíció értelmezhető a Nyilatkozat esetében is. Tehát az embernek joga van arra, hogy biztonságát (életét) garantálják, akár más emberekkel, akár az állammal szemben. Összegezve tehát értelmezésem szerint az egyik legfőbb emberi jogokat deklaráló nyilatkozat nem marad adós az abszolút jogok királyával sem.

1.3.1.6. A Csemegi-kódex

Az első magyar vonatkozású dokumentum, amelyet megtekintünk, az 1878-as Büntető-törvénykönyv, más néven a Csemegi-kódex.³³ Mivel a korábbi magyar jogi hagyományokhoz nem tartozik hozzá az élet védelme, így nem várható el, hogy a kódex kinyilvánítsa az élethez való jogot. Ennek ellenére tartalmaz néhány érdekes elemet, amelyet nem hagyhatunk figyelmen kívül. A törvénycikk XVIII. fejezete teljes egészében az ember élete elleni bűntettekkel és vétségekkel foglalkozik. Rögtön a fejezet első paragrafusa (278. §) láttán tudatosul, hogy nincs meg az abszolút jog-jelleg, hiszen az előre megfontolt szándékkal történő emberölés szankciója halálbüntetés, viszont az emberölés minden válfaját szigorúan bünteti. Megfogalmazza azt, hogy más „*komoly és határozott kívánság[ára]*” sem lehet senkit megölni, vagyis kvázi kimondja, hogy senki nem mondhat le életéről és senki nem kérhető föl gyilkosságra (értelemszerűen az „engedély” vagy „kérelem” nem mentesít a büntetés alól). A Csemegi-kódex erénye és jelentősége tehát, hogy komoly erőfeszítéseket tesz az emberi élet védelme érdekében, ez tükröződik mind a büntetési tételek súlyosságában, mind a törvény ezen részének részletes kidolgozásával, elég csak arra gondolni, hogy a kérdés külön fejezetet, azon belül 15 paragrafust kapott. Meg kell továbbá említeni, hogy a törvénycikk indokolásából (és az anyaggyűjteményből) kiderül, hogy rengeteg,

³¹ A Maslow-piramis szerint az ember szükségletei kielégítésére törekszik, és ezeknek az igényeknek hierarchikus rendje van, vagyis egyes szükségletek megelőzik a többi.

³² NEMES, 2007, 242. old.

³³ 1878. évi V. törvénycikk a magyar büntető-törvénykönyv a bűntettekről [sic!] és vétségekről

hosszas vita övezte a halálbüntetést, és többen érveltek annak eltörlése mellett!³⁴ Noha erre végül nem került sor, de ígéretes kezdetnek tekinthető.

1.3.2. A második világháború után, avagy a nagy rádőbbenés

Ahogy az eddigiekből láthattuk, egészen sokáig az emberi élet védelme többnyire implicit módon jelent csak meg. Az alapvető emberi jogok fejlődésében óriási lendületet az 1945 utáni időszak hozott. Ennek eredője mi más lehetne, mint a második világháború. Az emberiség valaha volt legpusztítóbb konfliktusán volt túl, mely soha nem látott emberáldozatokat követelt mind a hadseregek, mind a polgári lakosság körében. Ebben pedig - a haditechnika fejlődése és a megváltozott harcászati módszereken túl - a náci Németországnak hatalmas szerepe volt a holokauszt révén.

Az európai holokauszt zsidó áldozatainak számát 5 és 6 millió főre becsülik, a nem zsidó áldozatokkal együtt pedig ez a szám csaknem 11 millió körül van. Két tény nem szabad ezzel kapcsolatban elhanyagolnunk. Először is ez volt az első alkalom, hogy ilyen méretekben irtottak ki embereket egy eszme miatt, tehát kvázi értelmetlenül, valamint ezt úgy hajtották végre, hogy az a törvényeknek megfelelően történt.³⁵ Mint arra már a fentiekben utaltam a német közigazgatás többnyire a hatályos pozitív jogszabályoknak megfelelően járt el, melynek az lett a következménye, hogy több millió embert küldtek haláltáborokba. Ez a helyzet egyértelműen nonszensz, főleg ha abból indulunk ki, hogy a jogszabályok (egyik értelmezése szerint) olyan normák, amelyek erkölcsi szabályok is egyben - hiszen azért kötelező, mert követendő minta - vagy másképpen: ami jogszerű az erkölcsös is.³⁶ Éppen ezért a kialakult ellentmondást fel kellett oldani, valamint elejét venni annak, hogy ilyen mértékű genocídium még egyszer bekövetkezhesen. Erre számos megoldás született, gondoljunk csak az ENSZ megalapítására, az ESZAK létrehozására, vagy az újonnan megszülető alkotmányokra és alaptörvényekre Európa-szerte, melyek természetesen egymásra is hatással voltak.

³⁴ KORMÁNY - SZALÓKI

³⁵ Éppen ebből kifolyólag mentették föl a Nürnbergi-perben a német közigazgatás állományának számos tagját.

³⁶ „... a világ Teremtője az ember lelke mélyére beültette a rendet, amelyet lelkiismerete előtt nyilvánvalóvá tesz és követeli annak pontos megtartását: Ezzel igazolja, hogy a törvény szabta cselekedet a szívébe van írva” - XXIII. János pápa, Pacem in terris enciklikája

1.3.2.1. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata

A második világháború kitörésének megakadályozására létrehozott Népszövetség nyilvánvalóan nem érte el kitűzött célját, így egy új nemzetközi egyetemes szervezetre volt szükség. Ennek a feladatnak az ellátására 1945-ben létrehozták az Egyesült Nemzetek Szervezetét. Az újdonsült világszervezet legfőbb célja tehát a világbéke biztosítása (pontosabban egy világméretű háborús konfliktus megakadályozása). Örömmel konstatálhatjuk, hogy ezt a feladatot mindmáig sikerrel végzi. 1948-ban pedig kiadták az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát, mellyel elkötelezték magukat a legfőbb emberi jogok védelme mellett. A Nyilatkozat formailag egységes, mindösszesen a preambulumból és az alapjogi katalógusból áll, ahol cikkekre tagoltan a jogok felsorolása történik. Tartalmilag viszont az alapjogi katalógus két részre határozható el.³⁷ Az egyik az alapelveket tartalmazó rész. Az 1. cikk egyik fordulata például azt mondja ki, hasonlóan az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatához, hogy *„Minden emberi lény [...] egyenlő méltósággal és jogokkal születik.”* A 2. cikk a diszkrimináció tilalmát deklarálja *„fajra, színre, nemre, nyelvre, vallásra, politikai vagy más véleményre, nemzeti vagy társadalmi származásra, vagyonna, születésre vagy más körülményre”* való tekintettel. Ugyanezen elv egyes részei megjelennek a 16. cikkben is a házasság kapcsán.³⁸ Szintén ez a cikk rendelkezik a nemek közti jogegyenlőségről is. Végül az utolsó cikk kimondja, hogy egyik jogot sem lehet korlátozni, vagy megsemmisíteni, amely e nyilatkozatban található, semmilyen értelmezés nem adhat erre okot. Ez az egyik legfontosabb garancia a nyilatkozatban, hiszen mindenfajta lehetőségét kizárja annak, hogy akár a nyilatkozat alternatív értelmezése folytán bármely jogot korlátozhatnák. A másik szekció pedig konkrétan az egyes jogok felsorolását tartalmazza. A nyilatkozat harmadik cikke tartalmazza az élethez való jogot. Világosabb nem is lehetne, puritán módon annyit mond, hogy *„Mindenkinek joga van az élethez, a szabadsághoz, és a személyi biztonsághoz.”* Mint azt láthatjuk tehát, sok tekintetben kiemelkedő dokumentum ez. Egyfelől a nemzetközi emberi jogi dokumentumok sorában az első, továbbá (elsőként) explicit módon kimondja az élethez való jogot, valamint a fent már említett harmincadik cikk révén itt jelenik meg először e jog korlátozhatatlan jellege.

³⁷ A Nyilatkozat ilyen nemű kategorizációja saját önkényes elhatárolásom alapján történik, a Nyilatkozatban semmilyen tagolás nem figyelhető meg.

³⁸ Nagykorú férfiak és nők fajon, nemzetiségen vagy valláson alapuló korlátozás nélkül jogosultak házasságot kötni és családot alapítani. - Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 16. cikk (1) bekezdés

1.3.2.2. Nemzetközi jogalkotási dömping

Tematikám alapvetően kronologikus sorrenden alapul, mégis ezen a ponton kénytelen vagyok ezt megtörni és előbb a kötelező erejű nemzetközi dokumentumokat veszem sorra, majd csak ezután tekintem át röviden az egyes országok alkotmányos szabályozását.

Az ENSZ megalakulása és az emberi jogok fejlődésének robbanásszerű nekiiramodásának okait fentebb már kifejtettem. E hatásoknak köszönhetően jött létre 1949-ben az Európa Tanács független regionális szervezetként. Az alapítók célként tűzték ki az alapvető szabadságjogok védelmét. Eddigi legnagyobb eredménye a szervezetnek az 1950-ben kelt Emberi Jogok Európai Egyezménye. Az Egyezmény preambuluma külön nevesíti az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát, mondhatni „szellemi elődként”, így a két egyezmény sok hasonlóságot mutat. Véleményem szerint (az élet védelme szempontjából) könnyítést tartalmaz a 2. cikk 2. bekezdése. Nem is igazán jogi értelemben, mint inkább attitűdjében. Az ENSZ-nyilatkozat „végrehajtási” okmányai (melyekről még szót ejtek) szövegükben a halálbüntetés tilalmát ugyan ki nem mondják, viszont eltörlését szorgalmazzák implicit módon. Ezzel szemben az Európa Tanács nyilatkozata a 2. cikk 2. pontjában külön nevesíti azokat az eseteket, amikor az élettől való megfosztás nem hordozza magában az élethez való jog megsértésének tényét. Természetesen a felsorolt esetkörök ésszerű korlátozást jelentenek (amelyek meg is jelennek többségében a nemzeti jogalkotásban is³⁹), ám én úgy gondolom, egy ilyen súlyú nyilatkozat minden szava számít, így azt sugallni, hogy e - más dokumentumokban abszolútnak titulált - jog igenis korlátozható, nem szerencsés megoldás.

Mint azt már korábban említettem, az ENSZ által kiadott Nyilatkozat mára az egyik legfőbb emberi jogi dokumentummá vált. Azt viszont figyelembe kell vennünk, amire az elnevezés is utal, miszerint ez „mindössze” egy *nyilatkozat*, vagyis az államokra nézve nem kötelező (még ha feltételezzük is, hogy aki az ENSZ tagja, az vállalja a nyilatkozatban foglaltakat, erre jogi kötőerő nem szorítja rá). Ezt a jogi problémát hosszú évtizedes jogértelmezési gyakorlattal sikerült megoldani, minek következtében a benne foglalt jogok szokásjogilag kötelezővé váltak a tagállamokra nézve.⁴⁰ Még ennek ellenére is a nyilatkozat félkarú óriás volt, amire a

³⁹ Vö. a Nyilatkozat 2. cikk 2. pont a) részét (személyek jogtalan erőszakkal szembeni védelme) a 2012. évi C. törvény 21. §-ával (jogos védelem).

⁴⁰ Lásd: MASENKO, 2009, 15. old.

világszervezetben is rájöttek, miszerint a hathatós jogvédelem nem elképzelhető ilyen formában kötelező okmányok nélkül. Éppen ezért az Emberi Jogok Bizottsága⁴¹ az 1950-es évek elején elkezdte kidolgozni a jogilag kötelező erejű egyezségokmányokat. Ennek folyományaképpen megszületett 1966-ban a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya. A dokumentum tehát kötelező erejű, *ius cogens* okmány, melyhez a tagállamok kötve vannak. A 6. cikk rendelkezik az élettal összefüggő jogokról. Első pontja deklarálja az élethez való jogot. A további pontok ezzel összefüggésben a „részletszabályokat” tartalmazzák, például a halálbüntetés lehetséges eseteit. Az okmány eredeti szövegéből kitűnik, hogy a halálbüntetés eltörlése mellett foglal állást: „*Olyan országokban, amelyek a halálbüntetést nem törölték el...*”. Ezt az álláspontot 1983-ban elfogadott 6. Kiegészítő Jegyzőkönyv tette egyértelművé és kötelezővé, melynek első cikke a halálbüntetés eltörléséről rendelkezik.

A világszervezet közreműködése révén számos más egyezmény született, amelyek jelentős része érinti az élet védelmének kérdését. A teljesség igénye nélkül néhány ilyen dokumentum a *Népiirtás büntetnének megelőzéséről és megbüntetéséről szóló Egyezmény*; az *Apartheid Bűncselekmények kiküszöböléséről és megtiltásáról szóló Egyezmény* vagy a *Menekültek helyzetére vonatkozó Egyezmény*.⁴² Ezek mindegyike nagy eredményeket ért el az emberi élet védelmének fokozása érdekében.

1.3.2.3. *Centesimus annus*

XIII. Leó pápa által kibocsájtott enciklika 100. évfordulóra II. János Pál pápa 1991-ben kiadta saját enciklikáját, melyet kezdőmondata után *Centesimus annus* néven emlegetnek. Ebben az írásban a pápa elődje munkáját, valamint az aktuális társadalmi helyzetet, azaz a rendszerváltást értékeli. II. János Pál (lengyel pápaként különösen) üdvözölte a „... *marxista totalitarizmus valamint más parancsuralmi [...] rendszerek bukás[át]...*”, valamint azt a tényt, hogy a „... *demokratikus eszme ellentmondásokkal tarkított előretörés[e]...*” mellett az emberi jogok

⁴¹ Az Emberi Jogok Bizottsága az ENSZ szerve, amely hasonló feladatot lát el, mint a nemzeti parlamentek bizottságai, például döntés-előkészítő feladatok.

⁴² Az Egyezmény értelmében például nem szabad olyan menekültet kiutasítani olyan országba, ahol fennáll a veszélye, hogy ott megölik. Ezt a gyakorlatot többek között Magyarország Alaptörvénye is átvette.

irányában fokozott érdeklődés mutatkozik. Az enciklika 47. pontjában pedig külön kiemeli, sőt elsőként említi az élethez való jogot. Külön érdekesség, hogy az egyházfő e jog részének tekinti a magzat jogát, hogy növekedésnek induljon az anyaméhben (és sok más egyéb jogosultságot is).⁴³ Ennek előzménye a *Pacem in terris* kezdetű pápai körlevél, amely széleskörűen értekezik az emberi jogokról, 11. pontjában pedig alapvetésként fogalmazza meg XXIII. János, hogy „...az embernek joga van az élethez...”. A *Pacem in terris* erről sokkal többet nem szól, éppen ezért a Centesimus annus feladta kifejtetni az egyház álláspontját a kérdésben.

1.3.2.4. Az Európai Unió Alapjogi Chartája

Az Európai Unió, illetve jogelőde(i), vagyis az ESZAK, az Európai Gazdasági Közösség, illetve az Európai Közösségek eredetileg csupán gazdasági integrációnak indult(ak). A folyamatos bővítések, és a mélyülő integráció révén az Európai Unió mégis egyre több területet igyekszik szupranacionális szintre emelni.⁴⁴ Vannak olyan jogi-politikai területek, amelyek tisztán közösségi szinten szabályozottak, mások csupán tagállami szinten jelennek meg, illetve vannak vegyes területek is (például: oktatásügy, szociális politika stb.). Látható tehát, hogy az uniós szabályozás olyan politikákra is áttért az évek során, amelyekre az alapítók valószínűleg még csak nem is gondoltak. Az Unió tevékenysége során egyre gyakrabban szaladt bele emberi jogokat érintő kérdésekbe. Ez természetes, hiszen a szervezet intézményei immáron egyre jobban belefolytak - nem ritkán közvetlenül - az állampolgárok életébe. Felismervén, hogy saját „jogrendszerében” az Unió emberi jogokra vonatkozó szabályozása rendezetlen, a Maastrichti-, és az Amsterdami szerződés külön emberi jogokkal foglalkozó fejezetet kaptak. A következő lépés az Európai Unió Alkotmányának elfogadása lett volna, és ebbe természetesen emberi-jogi katalógus is tartozott volna, viszont az alkotmány szerződés a tagállami ratifikáció során megbukott. Azért, hogy a tervezett alkotmányban foglaltak ne vesszenek kárba, végül önálló formában kerültek kihirdetésre, mint a Lisszaboni szerződés függeléke, az Európai Unióról szóló szerződés 6. cikk (1) bekezdése értelmében pedig a 2007-ben kihirdetett „*Charta ugyanolyan jogi kötéssel bír, mint a*

⁴³ Ez a gondolat Magyarország hatályos Alaptörvényében is megjelenik. Fontos azonban megjegyezni, hogy az Alaptörvény szövegéből nem következik az abortusz tilalma, míg a pápai enciklika utal rá.

⁴⁴ E tekintetben a Maastrichti szerződés volt az első nagy robbanásszerű előrelépés, és ez a tendencia folytatódott az Amsterdami és Lisszaboni szerződéssel is.

Szerződések”. A Charta jelentősége, hogy egy dokumentumban összefoglalja és felsorolja a nemzetközi jogban szereplő, ám mindeddig szétagolt jogokat. A dokumentum első és második cikke foglalkozik az emberi élethez és méltósághoz való joggal. Érdekesség, hogy a két jog külön cikkekbe van foglalva (1. cikk: emberi méltóság; 2. cikk: emberi élet), vagyis az Európára jellemző monista felfogás itt mintha nem érvényesülne. A monista-dualista felfogást a későbbiekben részletesebben tárgyalom, előljáróban annyit kell elmondani, hogy az előbbi szemlélet szerint az élethez és emberi méltósághoz való jog egységet alkot, utóbbi felfogás szerint pedig a két jog különválasztható. Az Alapjogi Charta szövege a dualista értelmezésre utal, természetesen az a lehetőség is fennáll, hogy a jogalkotó szándéka az volt, hogy sem a duális, sem a monista felfogást valló országokat ne zárja ki, vagyis nem kívánt állást foglalni egyik elv mellett sem.

Az Alapjogi Charta - tágabb körben pedig az Európai Unió - alapjogi védelme kielégítőnek mondható, a Lisszaboni szerződés óta sikerült visszaszereznie valamelyest tekintélyét, és a grandiózus nemzetközi emberi-jogi védőhálóhoz egy újabb szálát adott hozzá, valamint komoly eredményt ért el az emberi jogok rendszerezésében is.

1.3.3. Élet védelme a nemzeti alkotmányokban

Hogy ezt a kérdést megvizsgálhassuk, vissza kell ismét ugranunk a második világháború lezárásához. Mint említettem, a háború borzalmainak hatására robbanásszerű fejlődés kezdődött az emberi jogok védelme téréen. A fent vázolt dokumentumokon kívül több tucat másik egyezmény jött létre ebben a témakörben. Univerzális szinten ez több mint 70 egyezményt jelent, és akkor a regionális dokumentumokról nem is beszéltünk. Ezek azonban nem rendelkeznek minden esetben kötelező erővel, sokszor az adott állam csatlakozása - önkéntes vállalása - szükséges. Részben ezért is kezdődött meg az a folyamat, hogy az államok alkotmányukba is beépítették (a nemzetközi egyezmények alapján) az emberi-jogi katalógust.

1.3.3.1. *Az európai példák: Német Szövetségi Köztársaság és Svájc*

Németország politikai helyzete a második világháború után közismert, alkotmányos helyzete már kevésbé. A korábbi weimari alkotmány, mely 1919 óta hatályban volt, bár szociális alkotmánynak remek volt, nem tudta megadni azokat a kereteket, amely révén az állam elláthatta volna fő feladatát, vagyis állampolgárainak védelmét. Éppen e hiányosságból kifolyólag - valamint az ország két részre szakadása folytán - szükséges lett egy új alkotmány létrehozása.

Az 1949-es Bonni Alaptörvény, amely azóta is hatályban van Németországban - eredetileg (saját meghatározása alapján) ideiglenes alkotmánynak készült, ám látható, hogy ennek ellenére értékálló dokumentum készült. Két jelentős eredményét emelném ki alapjogi szempontból. Egyrészt felállítja az alapjogok gyakorlásának és korlátozásának kereteit. Ezen alapelvek egy része a legtöbb mai alkotmányban (például a magyar Alaptörvényben is) megtalálhatóak, mint például a gyülekezési jog korlátozásának esetei. A másik pedig a szabadságjogok széles körét biztosító alapjogi katalógus, ez pedig a német alkotmányok sorában az első, amely tartalmazza az emberi méltóság védelmét, az élethez és testi épséghez való jogot.⁴⁵ Tartalmazza továbbá a testi épséghez való jogot, amely alkotmányos alapjog kuriózumnak számít.

Igen nagyot kell ugrani az időben, hogy eljussunk Svájc legújabb alkotmányához, melyet 1999-ben fogadtak el. A korábbi alaptörvény 1848 óta volt hatályos, és számos idejétmúlt rendelkezést tartalmazott, struktúrája zavaros volt, illetve jogi katalógusa első sorban a második generációs jogokat tartalmazott. Ezzel szemben az új alkotmány a XXI. század kihívásainak megfelelő dokumentum lett, az emberi jogi nemzetközi egyezményeknek megfelelő emberi jogi fejezettel. A második fejezetben találhatóak az alapjogokra vonatkozó szabályok, és a hetedik paragrafus deklarálja az emberi méltóságot, míg a tizedik az élethez való jogot. Ritkaságszámba megy, hogy ez a paragrafus tartalmazza egyben a halálbüntetés tilalmát is.⁴⁶ Ezzel az érdelemmel sok más alaptörvénnyel együtt a magyar sem rendelkezik!⁴⁷

⁴⁵ MARINKÁS, 2012, 85-86. old.

⁴⁶ Svájci Konföderáció Szövetségi Alkotmánya, 10. § (1) bekezdés

⁴⁷ A halálbüntetés tilalmát az Alkotmánybíróság mondta ki, melyet az Alkotmányból vezetett le. E határozat (23/1990) rendelkezései az új Alaptörvény értelmében is érvényesek.

1.3.3.2. *Élet védelme a magyar alkotmányokban*

Hazánk sokáig csak történeti alkotmánnyal rendelkezett. Annak a kérdése, hogy melyik volt az első írott alkotmányunk, vita tárgya. Vannak, akik az 1919-es (tanácsköztársasági) alkotmányt tekintik annak. Formai értelemben igaza is van annak, aki e mellett teszi le a voksát, hiszen a Szövetséges Tanácsok Országos Gyűlése (törvényhozó testület) elfogadta Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság Alkotmányát. Ez azonban nem demokratikus úton történt - hisz maga a rendszer sem volt az - valamint oly kevés ideig volt hatályban, hogy jelentősége marginális. A Tanácsköztársaság bukása után az ország restaurációjával ismét a történeti alkotmány tért vissza és ez így is maradt egészen 1946-ig. Az 1946-os „Csonka-alkotmány”⁴⁸ viszonylag kevés ideig volt hatályban, másrészt ragadványnevéből is látszik, hogy nem volt teljes értékű alaptörvény, hiszen gyakorlatilag csak a köztársasági elnökre vonatkozó szabályokat tartalmazta. Alapjogokra vonatkozó rendelkezést csak a preambulumban találunk, ez pedig az élettel összefüggésben a személyes biztonságot említi csak, amely leginkább az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatához hasonlítható.

Ezután megtörtént a kelet-európai színtéren a kommunista hatalomátvétel, melynek következménye volt a szovjet típusú államszervezet, és a buharini alkotmány (unitárius államra alakított) átvétele.⁴⁹ A Szovjetunió alkotmányában számos - főként második generációs - jog található meg. Az polgári és politikai jogokkal már szűkmarkúbb, így az élethez való jog sem jelenik meg benne. Ebből már tudhatjuk, hogy az 1949. évi XX. törvény sem tartalmazta azt. Ellentétes értelmezésre esetleg a kommunista Alkotmány 57. §-a adhatna lehetőséget, miszerint a „*Magyar Népköztársaság biztosítja a polgárok személyi [...] sérthetlenségét*”. Sajnos azonban a 61. § (2) bekezdése értelmében bizonyos tényállások bekövetkeztét, mint például a kémkedés vagy hazaárulás, „*a törvény a legszigorúbban bünteti.*” Ha pedig megtekintjük az akkoriban hatályos Btk-t⁵⁰, abból kiderül, hogy a büntetési nemek sorában az első (és egyben legsúlyosabb, vagy ha jobban tetszik *legszigorúbb*) a halálbüntetés.

⁴⁸ 1946. évi I. törvény Magyarország államformájáról

⁴⁹ Nyikolaj Ivanovics Buharin nevével fémjelzett szovjet alkotmányt 1936-ban fogadták el.

⁵⁰ 1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről

A '49. évi XX. törvényen rengeteg változtatást, módosítást hajtottak végre az évek során. Ennek oka többtényezős. Apróbb módosításokra szükség volt szinte folyamatosan, például a minisztériumok névsorát az Alkotmány tartalmazta, így azok átnevezésekor minden alkalommal módosítani kellett az Alkotmányt is. Átfogó módosításra is sor került még a szocialista éra alatt is (mint köztudott, ezt az alkotmányt „örökölte meg” a Magyar Köztársaság is), ezek közül az 1972. évi I. törvénnyel foglalkoznék. Ha kitekintünk a nemzetközi porondra, látható, hogy ekkorra már kidolgozta az ENSZ a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát, amely már (ellentétben az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatával) kötelező erővel bírt az ENSZ-tagállamokra nézve (Magyarország 1955 óta tagja a világszervezetnek), így a nemzetközi nyomás egyre fokozódott. Ennek a nyomásnak engedvén az 1972-es alkotmánymódosítás révén a magyar jogrendszerbe első ízben bekerült az a tétel, miszerint „*az állampolgároknak joguk van az élet, a testi épség és az egészség védelméhez*”. Szintén üdvözítő változás, hogy a hazaárulást, kémkedést (többet lásd a törvény 70. §-ában) „*a törvény [már csak] szigorúan bünteti*” (1976-ban pedig Magyarországon is kihirdetésre kerültek az ENSZ egyezségokmányai is). Öröm az örömben, hogy a Büntetőtörvénykönyvekből (sem az 1972-es időszakban hatályos 1961. évi V., sem az 1978. évi IV. törvényekből) nem került ki a halálbüntetés. Ennek az eltörlésére még 1990-ig várni kellett.

A rendszerváltás szele 1989-ben elérte Magyarországot is. Ez természetesen magával hozta az igényt egy új alkotmány megalkotására. Tartalmilag valóban teljesen új alkotmány született. Gyakran hallani, hogy egyetlen rendelkezés maradt meg, mégpedig az, hogy *Magyarország fővárosa Budapest*”, ami persze túlzás, de ez az élcs rávilágít a lényegre, miszerint tartalmilag össze sem hasonlítható a régi alkotmány szövege az újjal, mégis formai értelemben a kommunista alkotmány maradt hatályban (melyet a tervezet elkészítésekor ideiglenesnek szánták). Ez az ideiglenesnek indult alkotmány végül több mint 20 évig volt hatályban, jelentősége pedig óriási, elvégre is azon túl, hogy a harmadik köztársaság első húsz évének alapidokumentuma volt, a legtöbb, azóta is meghatározó alkotmánybíróági döntés alapjául szolgált. A XII. fejezetben található 54.§ (1) és (2) bekezdése rögzíti az élethez és emberi méltósághoz való jogot, valamint azt, hogy e jogaitól senkit nem lehet önkényesen megfosztani. Az élethez és az emberi méltósághoz való jog tartalmát az Alkotmánybíróság fejtette ki, ezt a dolgozat 4. fejezete tárgyalja.

Magyarország Alaptörvénye 2011. január 1-je óta hatályos. Bátran állíthatjuk, hogy egy igen jól kimunkált, európai példákból építkező, mégis korszerű megoldásokat tartalmazó alkotmány jött létre, melynek elemzése megérne egy külön tanulmányt. Mégis én alig néhány sorra vagyok kénytelen kárhóztatni, de mindjárt meg is magyarázom, miért. Az Alaptörvény számos újítással rendelkezik - olyan sokkal, hogy példálódzó felsorolásnak értelmét sem látom - ezek nagy része azonban nem köthető témámhoz. Ennek oka leginkább az, hogy az élethez való jog területén az Alkotmánybíróság olyan körültekintően járt el, hogy túl sok nívumot az Alaptörvény felhozni nem képes (illetve nem is feladata az, a korábbi Alkotmány sem explicit módon tartalmazta például a halálbüntetés tilalmát, az a láthatatlan alkotmányban⁵¹ volt fellelhető). Mindezek ellenére az Alaptörvény sem marad adós újításokkal sem az élethez való jog, sem az emberi méltóság kapcsán, legyen szó a magzati élet védelméről, vagy a közterületi életvitelszerű tartózkodásról. Ezeket a kérdéseket bővebben a dolgozatom 4. fejezete tárgyalja.

1.4. Az emberi méltósághoz való jog

1.4.1. Méltóság, minek nevezzelek?

Az emberi méltóság történeti vizsgálatakor rögtön szembesülünk egy problémával, miszerint: mit is jelent pontosan az emberi méltósághoz való jog, mint olyan? Az étellel ellentétben ez ui. egyáltalán nem egyértelmű, és nincs egy mindenki által ismert (és elismert) definíciója. Mindez igen különös, hiszen mára a legtöbb alkotmány és alapjogvédelmi nemzetközi dokumentum zászlóshajója e jog, a fogalmi zavar így még inkább érthetetlen. Éppen ezért kísérletet teszünk a méltóság fogalmának tisztázására, és megnézzük, hogy indokolt-e a jog által alkalmazott alapjogi státusz megadása?

⁵¹ A halálbüntetés eltörléséről szóló 23/1990. számú ABh-ban fogalmazta meg a Sólyom László a láthatatlan alkotmány koncepcióját, vagyis az alkotmány szövegében explicit meg nem található, de abból levezethető koherens rendelkezéseket.

1.4.1.1. Méltóság nyelvtani megközelítése

Először a méltóság hagyományos nyelvi értelmezéséből kell kiindulnunk. A *méltóságteljeséget* (melybe belefoglaltatik a visszafogottság, szellemi-, és erkölcsi megbízhatóság stb.) olyan tulajdonság, melyek egyes emberek sajátjának tekinthetők, így semmiképpen sem nevezhetőek univerzálisnak, sem pedig egyenlőnek, ez a felfogás pedig nagyon távol áll a jog által ismert méltóságtól. Az alapjogi jelleg magába foglalja ugyanis, hogy a méltóság mindenkit egyforma mértékben megillet.

Manapság a méltóságot *közjogi méltóság* értelmében is használjuk. Dr. Balázs Zoltán munkájában⁵² érinti a méltóság megjelenését az emberi interakciókban. Úgy gondolja, hogy minden érték reakciót vált ki az emberekből, a méltóság esetén ez a tiszteletadásban manifesztálódik. Ha belegondolunk a közjogi méltóságoktól, mint felelősségteljes állami vezetőktől éppen azt várjuk el, hogy méltóságteljesen viseltessenek mindenkivel szemben, tekintélyes vezetőként pedig tisztelet jár személyüknek. A kapcsolat látható az általános méltóság és a közjogi méltóság között, sajnos ebből fakadnak korlátai is, vagyis nem rendelkezik mindenki közjogi méltóságoknak kijáró tisztelettel, így ez a megközelítés is zsákutcába vezet.

⁵² BALÁZS, 2005

1.4.1.2. Az emberi értékeség

Ha a közismert „méltóságot” nem tudtuk összeegyeztetni a jogi terminussal, akkor közelítsük meg az ellenkező irányból, azaz: indokolt-e a jog által használt emberi méltóság alapjogi minősége, vagyis egyetemleges, egyenlő és elvehetetlen-e az emberek méltósága? Dr. Balázs Zoltán ezt emberi értékeség néven vizsgálja, így én is ezt a fogalmat járom körül.

Az egyetemlegesség-egyelőség követelménye azt jelenti, hogy minden ember rendelkezik ezzel a tulajdonsággal, és annak mértéke mindenkinél egyforma. Balázs Zoltán ezzel kapcsolatban az ember jogképességének határait veti mindössze föl, konkrétan a születés és halál kérdéseiről esik szó. Van méltósága egy magzatnak, vagy sem? Egy halott személynek jogképessége nincs, de mégis megsérthető a *méltósága* hullagyalázással? Utóbbival kapcsolatban az a probléma vetődik föl, hogy ha a jogképességet (lásd később) szeretnénk rokonítani a méltósággal, akkor hogy magyarázzuk meg, hogy a jogképesség nélküli halottak is lehetnek méltósággal összefüggő jogai (ún. kegyeleti jog)? Az Alkotmánybíróság formai okok miatt nem vizsgálta a beküldött indítványt⁵³, így arra nem hagyatkozhatunk. A kegyeleti jogokról az 1959. évi IV. törvény (Továbbiakban: régi Ptk.) 85. § (3) bekezdése rendelkezett [Új Ptk.-ban⁵⁴ 2:50. § (1) bek.], az ehhez fűzött bírósági határozat pedig úgy fogalmaz, hogy „A temetés méltatlan körülmények között történő lebonyolítása sérti a hozzátartozók kegyeleti jogait.” [Kiemelés tőlem - M. T.], valamint „A kegyeleti jog tágabb értelemben mindenkit megillet, akinek emlékében az elhunyt él.”⁵⁵. Tehát értelmezésem szerint a kegyeleti jog nem a halottat illeti, hiszen az elhunyt megsértése közvetetten a hozzátartozók (ill. mindenki, akinek emlékében az elhunyt él) személyhez fűződő jogait sérti.

A második kérdés a méltóság elragadása és elvesztése. Úgy gondolom, hogy a méltóság elvétele elviekben lehetséges, hiszen ellenkező esetben fölösleges lenne annak védelme. Éppen ezért az államnak elsőrendű kötelessége e jogot védeni, és annak elvételét tilalmazni. Problémaként viszont felmerülhet, hogy ha valakit megfosztanának méltóságától (értékeségétől), akkor többé nem számíthatna e joghoz kötődő védelemre. Erre megoldásként alakult ki az a felfogás, hogy a méltóságnak van egy olyan érinthetetlen magja, melytől megfosztani senkit nem

⁵³ Lásd: 1062/B/1997AB végzés

⁵⁴ 2013. évi V. törvény

⁵⁵ PILLING, 2004

lehet. A megfoszthatóság-korlátozhatóság kérdéskörét a későbbiekben részletesen tárgyaljuk, így e problematikára jelen fejezetben nem térnek ki.⁵⁶

Megvannak tehát azok a (egyébként láthatóan vitás és problematikus) tulajdonságok, melyek az emberi méltóságok jellemzik. Következő kérdés, hogy indokolt-e külön az emberek méltóságáról beszélni, vagyis mivel jelent az ember elkülönült minőséget bármilyen más élőlénytől? Nézzük meg néhány olyan kategóriát, melyek alkalmasak lehetnek erre az elválasztásra! Ehhez pedig a Balázs-féle tematikából emelnék ki néhány pontot.

Ha a biológiai tulajdonságok alapján akarjuk differenciálni magunkat más élőlényektől, akkor nagyon sok tényező jöhet számításba (intelligencia, szervezettség stb.), de az egyik legkézenfekvőbb a genetika. A többi tulajdonsággal ellentétben ez egyértelműen elválaszt minket más élőlényektől, és a fent említett vonások nagy részének megfelel (egyetemlegesség, elvehetetlenség). Ráadásul darwini elmélet alapján minden ember közös őstől származik, tehát bármiféle megkülönböztetés, egyenlőtleniséget maga az ember (társadalom) teremtette.⁵⁷ Ezzel kapcsolatban két probléma merül föl: a genom alapján történő szétválasztás nem eléggé markáns (a csimpánzoktól például mindössze egy kromoszóma választ el minket), ráadásul e megkülönböztető ismérv alapján a védelmi körből ki kellene hagyni olyan jogsértéseket, mint a kínzás, vagy a megalázás (hiszen ez nem érinti biológiai valónkat).

A magasabbrendűség (képesége) szokott lenni a leggyakoribb érv, ha az ember élőlények között betöltött különleges helyéről van szó. Ez azt jelenti, hogy az ember olyan képességekkel rendelkezik, mint a fejlett kommunikációs készség, intellektus, morális készségek stb. Ezekkel a probléma, hogy bár univerzális, de nem egyenlő, a legnagyobb jóindulattal sem mondhatjuk ki, hogy minden ember egyformán intelligens, vagy akár kommunikációra olyan mértékben képes, mint mások (gondoljunk például a szellemi fogyatékosokra).

Témám szempontjából a legfontosabb tulajdonság a jog(halmaz). Ez egy pozitivista szemléletmódot tükröz, miszerint egy normatív tartalmat adunk a méltóságnak, vagyis az állam nem

⁵⁶ Lásd: 4.1.2.

⁵⁷ BOROS, 1995, 69-70. old.

mögé áll egy létező szokásnak/kategóriának, hanem ő maga deklarálja azt, meghatározza a követendő mintát. Balázs ezzel azt a kritikát hozza föl, hogy a jog akkor érvényesülhet, ha van a valóságban létező tartalma és „elismertsége” az adott dolognak, különben a szokás felülírja a jogot. Mindezek ellenére mindmáig a legkövetkezetesebb és legjobban körülírható tartalmat a méltóságnak a jog szolgáltatja [Lásd: Abh-k].

Nem szabad megfélemlenünk a vallási-metafizikai megoldásokról sem. Számos vallás szolgáltat nekünk olyan tulajdonságokat, melyek révén az embert, mint egyedülálló minőséget tudjuk meghatározni, és a vallások sajátosságaiból eredően nem tudjuk egyik fenti vonás (egyetemesség, sérthetetlenség, elvehetetlenség) hiányosságát sem kimutatni. Kiváló példát szolgáltat nekünk a keresztény filozófia, amely az emberek egységét hirdeti, ennek alapját pedig maga Isten szolgáltatja, ezzel pedig vitatkozni nem tudunk, így a fenti kategóriák közül ez bizonyul egyedül megcáfolhatatlannak.

Látható az eddigiekből, hogy komoly vizsgálódás árán sem könnyű meghatározni a méltóság fogalmát (sőt Balázs el is veti a fogalom-meghatározás lehetőségét), arra inkább tartalmából lehet következtetni.

1.4.1.3. *Az emberek egysége és különbözősége, a jogegyenlőség*

A korábbi hosszadalmas fejtegetés után komikusnak hathat egy lexikon egymondatos fogalmából kiindulni, mégis hasznos kiindulási pontként szolgálhat számunkra. A Magyar Katolikus Lexikon szerint az emberi méltóság nem más, mint „... *megbecsülés, mely minden egyes embernek kijár személy volta miatt.*”⁵⁸ Dr. Barcsi Tamás az emberi méltóságot elsősorban az emberek egységéből kívánta levezetni, és ennek fejlődéstörténetét tekintette végig *Az emberi méltóság filozófiája* című munkájában. Több diszciplína mentén mutatta be, hogyan változott az ember emberhez való viszonya. Barcsi úgy fogalmaz, hogy az emberi méltósággal „... *arra a minőségre utalunk, amely miatt minden embernek kijár egy minimális szintű tisztelet.*”⁵⁹ Jól látható, hogy a

⁵⁸ <http://lexikon.katolikus.hu/E/emberi%20m%C3%A9lt%C3%B3s%C3%A1g.html>

⁵⁹ BARCSI, 2011, 10. old.

Barcsi-féle gondolat remekül harmonizál a keresztény elvekkel, hiszen csak akkor jár minden embernek egyformán megbecsülés, ha az emberek alapvetően egyformák, egységesek és ha egységesek, akkor pedig alapvető jogaikban nem különbözhetnek egymástól. Ha e gondolat mellé egy mai jogintézményt szeretnénk társítani, keresve sem találhatnánk jobbat a jogegyenlőségénél, ill. a jogképeség egyenlőségénél (ennek megfelelően a történeti áttekintésnél ezekre is részletesebben ki fogunk térni).

1.4.1.4. Méltóság, mint az emberi érintkezés minimuma

A korábbiakban már esett szó a méltóság hétköznapi értelemben vett jelentéseiről, ám ekkor ezt elvetettük, mint kiindulási alapot, hiszen nem aggatható rá az általánosság jelzője. Mint ahogy megbeszéltük, a méltóság, mint tulajdonság, vagy az embertársainknak megadott tisztelet nem lehet az embert másoktól (az embert a természet egyéb lényeitől, vagy az egyes embereket egymástól) elkülönítő minőségi kategória, hiszen nem minden ember rendelkezik ezzel az ismervvel. Ellenben ha úgy tekintünk rá, mint alapvető, elérni kívánt célra, máris tartalmat adhatunk az emberi méltósághoz való jognak. Ez a cél pedig nem más, mint hogy minden ember megkapja a minimális szintű tiszteletet és tisztességet. Dr. Barcsi Tamás szerint a méltóság valamennyi formája (erkölcsi, esztétikai, társadalmi stb.) magában hordozza, és maga után vonja a tiszteletet. Kimondja azt is, hogy az emberi méltóság az egyetlen, ami *feltétlen* tiszteletet követel meg.⁶⁰ Én úgy gondolom, hogy nem a méltóság eredetét - filozófiai alapjait - kell elsősorban megtalálni, hanem a méltóságot és a tiszteletet cél-eszköz viszonyban kell kezelni, vagyis a cél az emberi méltóság megadása minden ember számára, ennek eszköze pedig a tisztesség és a tisztelet. Ezeket az ismérveket pedig minden életviszonyban érvényesíteni kell, ez a feladat pedig legtöbbször az államra hárul. Jelenti ez az emberek egymás közti viszonyait, és jelenti természetesen az állam és polgára közti viszonyt is. Látható az is, hogy nem csak állami célkitűzés ez csupán, hiszen a nyugati társadalmak legtöbbször igaz, hogy az emberekben megvan egyfajta igény arra nézve, hogy tisztelettel és tisztességesen viseltessenek irántuk. Egy olyan társadalmi termékről van tehát szó, melyre az emberek legtöbbször igényt tart. Ez az igény fogalmazódik meg az emberi méltóságban, melyet az államnak érvényesítenie kell. Konkrét megvalósulását mi magunk is láthatjuk például a

⁶⁰ BARCSI, 2011, 11. old.

bíróági eljárásokban megjelenik az ún. tisztességes eljárás elve (melyből konkrét rendelkezések, további szubszidiárius követelmények vezethetők le). Dr. Darák Péter szavaival élve „... az emberi méltóság [...] az egyénnek azt a igényét fejezi ki, hogy olyan elbírálásban részesítsék, amely a társadalomban kialakult érintkezési forma minimális követelményének megfelel.”.⁶¹

1.4.2. Az emberi méltóságról Rómától Brüsszelig

Miután - reményeim szerint - sikerült tisztáznunk valamelyest, miről is szól az emberi méltóság, ideje áttérni a fejezet fő kérdésére, a történeti dimenzióra. Ennek keretében áttekintjük azt a folyamatot, amíg az emberiség egységessé vált, amely folyamatot Dr. Barcsi Tamás az egység és különbözőség dichotómiájának nevezett. A szűken vett jogképesség jogintézményén (annak fejlődési fázisain) túl az egyes gondolkodók, eszmerendszerek megállapításait vesszük végig, majd pedig - az előző alfejezet mintájára - a nemzetközi és nemzeti dokumentumok tartalmát vizsgáljuk meg.

1.4.2.1. Az emberiség egysége és különbözősége; a jogképesség

Az ember megkülönböztetésekor alapvetően két szempont jöhet szóba: az ember elválasztása a természettől, valamint az emberek egysége avagy különbözősége. Az ember és természet különbözőségének kérdését már a korábbiakban érintettük⁶², így erről többet nem szeretnék szót ejteni. A második eset azonban részletesebb vizsgálatot követel meg, ezért a következőkben áttekintjük azt a folyamatot, míg az emberiség egységessé kovácsolódott.

A korai civilizációkban jellegzetes volt az úgynevezett „in-group” - „out-group” jelenség. Ennek lényege, hogy a saját csoportot előrébb helyezzük a rajtunk kívülálló csoportjánál. Ez a - mai napig létező - szociálpszichológiai jelenség kiválóan látszik az ókori társadalmak jelentős részében. Hellaszban az *in-group* jelentette a (város)állam polgárait, az *out-group* pedig a városon kívüli

⁶¹ Az Országgyűlés Mentelmi, összeférhetetlenségi, fegyelmi és mandátumvizsgáló bizottságának 2013. május 30-i ülésének jegyzőkönyve. 8. oldal

⁶² Vö.: 3.2.1.2.

idegenekre vonatkozott. Durva leegyszerűsítéssel a görögországban még a másik görög városállam lakói is idegenek voltak. Spártában az elkülönítés egy másik fajtája jelent meg, ez pedig a rabszolgaság. Köztudott, hogy a spártai társadalom több rétegre tagozódott. A teljes jogú polgárokra; a körülakókra; és a leginkább kiszolgáltatott rétegre, a *helótákra* (fogoly). Míg az előbbi két réteg tagjai rendelkeztek bizonyos jogokkal, addig a foglyokat bárki szabadon megölhette.

Az olyan fejlettebb társadalmakban, mint a Római Birodalom, az emberek megkülönböztették magukat az idegenektől, akiket barbároknak neveztek.⁶³ Ez a fajta megkülönböztetés nem csupán a nyelvben, hanem a jogban is megjelent. A római jog három időszaka közül az első az úgynevezett tiszta civiljog (*jus civile*) időszaka volt.⁶⁴ Ekkoriban a civiljog Róma saját jogát jelentette, vagyis hatálya kizárólag Róma polgáira terjedt ki. Ezt azt jelenti, hogy egy Rómán kívül álló (vagyis polgárjoggal nem rendelkező) személy a város kapuit átlépve jog nélküli emberré vált, érdekeit csak és kizárólag egy polgárral tudta érvényesíteni. Meg kell jegyezni, hogy ez Róma életében a városállam ideje, ekkor még nagyon kevés alanya volt a római jognak. Jól látható tehát, hogy nagyon sokan voltak gyakorlatilag kizárva a jogképességből. A második érá a *jus civile* és a prétori jog párhuzamossága jellemezte. Ekkor Róma olyan tényezővé vált az akkor ismert világban, hogy nem tehette meg, hogy valamiféle jogi szabályozást ne alkalmazzon a „kivülállókra”. Ez jelenti itt egyrészt a külföldi kereskedőket, valamint a leigázott államok népét. A rájuk vonatkozó joganyagot *jus gentium*-nak nevezték. Bár ez jelentős előrelépés, hiszen a más nemzetek jogából „összegyűrt” szabályok révén végre az idegen államok népei immár nem számítottak jog nélkülinek, viszont tisztán látszik a római és nem-római közötti megkülönböztetés. A római jogban ezt a kettősséget a *kodifikáció* kora oldotta fel. Egyrészt Caracalla császár kiterjesztette a polgárjogot a Római Birodalom minden szabad lakosára, másrészt pedig a jogalkotói hatalom centralizációjával jogilag is megszűnt a korábbi kettősség, így minden jogalanyra azonos jog vonatkozott.

Nem szabad azonban azt gondolnunk, hogy a polgárjog kiterjesztésével megkapjuk a jogképesség mai hármaskörét (általános, egyenlő, feltétlen). A jog ugyanis ismerte a

⁶³ Meg kell jegyezni, hogy a kifejezés eredetileg a görögöktől származik, görögül nem beszélő emberekre használták. Mikor a Római Birodalom meghódította a görögországot is, a kultúrával együtt e kifejezést is átvették.

⁶⁴ KENYERES [et al.], 2007, 15-17. old.

jogképesség (*caput*) elvesztésének, korlátozásának eseteit.⁶⁵ A teljes vesztes esete volt például a szabadság elvesztése (*capitis deminutio maxima*), vagyis a rabszolgaság. Korlátozást jelenthetett a polgárjog elvesztése (*capitis deminutio media*), ezzel az illető, ha önként másik állam polgárává vált, vagyonát legalább megtarthatta (a száműzetésre még ennél is súlyosabb szankciók vonatkoztak). Ez csak néhány példa volt az egyes korlátozásokra, azonban el kell mondani, hogy szeri se száma azoknak a korlátozó tényezőknek, amelyek ekkoriban a római jogban megjelentek (pl.: nem, becstelenség, alacsonyrendűség, vallási hovatartozás stb.).

Ha körbenézünk a középkori Európában, megállapíthatjuk, hogy a helyzet nem igazán változott, csak átalakult, ugyanis a rabszolgaság továbbra is létező jelenség, a korábbi szabadok pedig a feudális társadalom két rétegébe tagozódtak be: a földesurak és az alávetett jobbágyok csoportjába. A jobbágyokat további alcsoportokba lehet sorolni, én most az ún. szabad és kötött jobbágyokat emelném ki külön. A szabad jobbágyok a földesúrtól használatra kaptak földet (telket), függésük ehhez kapcsolódott, kötelességeik a jobbágytelekkel kapcsolatban merültek csupán fel. A kötött jobbágyok mind személyükben, mind ingó és ingatlan vagyontárgyaikban erősen függték földesuruktól.⁶⁶ Nem könnyű feladat meghatározni a jobbágyok jogállását, hiszen térségenként eltérő modellek voltak, még a francia és angol feudalizmus is különböző struktúrájú volt, nem is beszélve hát a magyar megoldásról (Lásd: Szent-korona tan, familiaritás), de gondoljunk a nyugatot és keletet véglegesen szétválasztó második jobbágyságra, vagy a szabad parasztság kialakulásához vezető folyamatokra.⁶⁷ Éppen ezért mindössze az általánosságok szintjén beszélnék a jobbágyok jogállási kérdéseiről. Eleve a jobbágyság jogai és kötelmei nem álltak egymással arányban (a jobbágy-földesúr viszonylatában még vizsgálni sem érdemes igazán, még az urbárium⁶⁸ ellenére sem), füstpénz, subsidium (kötelező ajándék), robot stb. ellenében csak minimális jogosultságok illették meg.⁶⁹ Ami ennél még fontosabb, az úgynevezett „örökös jobbágyság”. Ez ugyanis azt jelenti, hogy „... a szóban forgó colonust (jobbágyot) az illető földesúr úgy örökölte őseitől [...] ugyanakkor jelenti azt, hogy urának az illető jobbágy örökös jelleggel van alávetve.”⁷⁰ Tehát a

⁶⁵ <http://jog.unideb.hu/documents/tanszkek/jogtorteneti/romai-jogi-anyagok/romaijog-12.pdf>

⁶⁶ <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/2-1688.html>

⁶⁷ Nyugat-Európában a XII.-XIII. században ugyanis a földbirtokosok felszámolván majorságaikat a jobbágyoknak örökös használatra átengedték a földeket. [Lásd: Magyar Elektronikus Könyvtár - „jobbágy” szócikkénél]

⁶⁸ Mária Terézia által 1767-ben kiadott rendelet, amely először rendezte központilag a jobbágyok és a földesurak (!) jogait és kötelmeit. Külön kiemelendő, hogy először határozták meg a földesúri kötelmeket a jobbágyokkal szemben.

⁶⁹ http://www.komlossy.hu/index.php?op=lexikon&lexikon_id=5

⁷⁰ HORVÁTH, 2007, 121. old.

jobbágy személye a telekhez kötődött, szabadon lehetett adni, venni, örökíteni. A jogképességtől kissé elrugaszkodva, de a méltóságról egy percre el nem feledkezve szeretném megemlíteni az első éjszaka jogát (*ius primae noctis*), amely a jobbágy méltóságának teljes sárba tiprását jelent(h)ette.⁷¹ Mindezekből levonhatjuk azt a következtetést, hogy a középkor nem hozott igazán fejlődést, csak szerkezetváltást a római időkhöz képest.

Továbbhaladva az időben elérkezünk az újkorba, a polgárosodás időszakába. A reneszánsz és a humanizmus az élet számos területén hozott megújulást, hatása pedig a polgárosodásban teljesedett ki, amely mind az emberről való gondolkodás, mind a társadalom struktúrájában érezhető változásokat hozott. Az emberkép megváltozásáról még lesz szó a későbbiekben, amit viszont fontos kiemelni, hogy a polgárosodással megszűnt a korábbi feudális társadalmi berendezkedés, megszűnt a hűbéri viszony, és lassanként beköszöntött a kapitalizmus időszaka. Ezek a folyamatok vezettek el a rabszolgaság megszűnéséhez is, ezt mindamellet jelenthetjük ki, hogy épp az újvilág felfedezése, és a világkereskedelem kialakulása idején volt a rabszolgaság másodvirágzása. Nem szeretnék egy illúziókkal tarkított idilli képet felfesteni, tisztában kell lenni, hogy mind a reneszánsz, mind a kapitalizmus (első és második ipari forradalom) idején voltak olyan tényezők, amelyek csorbát ejtettek az emberek méltóságán, gondoljunk csak az újonnan megjelenő munkásosztály életkörülményeire, a szegregáció negatív hatásaira és a gyermekmunkára. Mindezek ellenére az emberiség (jogi) egységessége ekkora bekövetkezett, és az emberek gondolkodásában pozitív tendenciát láthatunk, ami a jogalkotásban is tükröződik. Ekkoriban jelentek meg az úgynevezett második generációs (szociális) jogok, az állam kezdte felismerni, hogy fel kell lépnie olyan jelenségek ellen, mint a szegénység (Lásd: I. Erzsébet-féle szegénytörvényt⁷²), a proletariátus - és általában a nehéz életkörülményekkel küzdő rétegek - nehéz anyagi helyzete (Lásd: jóléti állam). A jóléti állam igyekezett fellépni e hatásokkal szemben, így igyekezvén megadni azt a méltóságot, ami bár mindenkinek kijár, mégis sokaknak nem adatott meg. Ilyen megoldások voltak a redistributív elven alapuló társadalombiztosítás, segélyezés stb. A társadalombiztosítás gyökerei korábban is fellelhetőek (Lásd: bányatársulások a XIII. században), ám egységes szabályozás és központosított intézményrendszer csak a XIX. században jelenik meg.⁷³ Ennek a folyamatnak

⁷¹ A teljesség kedvéért el kell mondani, hogy manapság egyre többen kérdőjelezzik meg e jogintézmény valóságát, sok történész pusztán legendának tartja.

⁷² <http://szocialis-gondozo.lapunk.hu/?modul=oldal&tartalom=749838>

⁷³ http://www.oep.hu/portal/page?_pageid=34,32914&_dad=portal&_schema=PORTAL

egyfajta betetőzése a szociális alkotmányok megjelenése volt, ezek alapjogi katalógusa ugyanis főleg szociális jogokat tartalmazott (Lásd: weimari-, és buharini alkotmány). Ez nagyon lényeges, hiszen az emberi méltóság alkotmányos szinten nagyon későn jelent meg, ezek az alkotmányok mégis tartalmaznak olyan rendelkezéseket, amelyek - ha érintőlegesen is - az egyén méltóságát kívánták biztosítani. Mindezekhez hozzá kell tenni, hogy jogegyenlőség így sem érvényesült minden esetben, gondoljunk például a választójogra. Az 1848. évi V. törvény elég széles választójogot biztosított, ezt azonban a nőkre nem terjesztette ki. Önmagában sérti a nők méltóságát ez a fajta megkülönböztetés, különösen, ha hozzáolvassuk a paragrafus többi fordulatát. A második paragrafus ugyanis kizárja a választásból *hűségtelenség, csempészkedés, rablás, gyilkolás és gyújtogatás* miatt fenyték alatt lévő lakosokat, valamint a nőket! A női választójog megadásának szükségességére szerintem legjobban Szász Zoltán, a Pesti Hírlap újságírója mutatott rá, aki azt mondta, hogy „*A nő nemcsak nő, hanem ember is. S az, hogy nő, kizárólag a magánügye.*”⁷⁴ Ennek megvalósítására 1918-ig kellett várni, az 1918. évi I. néptörvény ugyanis első ízben adott választójogot nők meghatározott csoportja számára.⁷⁵

Anélkül, hogy a kérdés tárgyalását túl hosszúra nyújtanám, egy mondat erejéig beszélnem kell a jogképesség jogi betetőzéséről. Ez pedig nem más, mint a Polgári Törvénykönyv.⁷⁶ A régi Ptk-ban foglaltak tényleges megvalósulásának kérdése túlmutat jelen dolgozat határain, így mindössze a pozitív jogi megoldást szeretném bemutatni. A személyek jogáról szóló rész első fejezete kimondja, hogy a „... *jogképesség életkorra, nemre, nemzetiséghez, vagy felekezethez tartozásra tekintet nélkül egyenlő.*” Ez a jogszabály, amely jelenleg is a hatályos jog részét képezi, gyakorlatilag tartalmazza a jogképességgel szemben támasztott minden ismérvet, amelyet egy jogállam megkíván (általános, egyenlő, feltétlen és korlátozhatatlan), valamint alapfeltétele annak, hogy az emberi méltóságról egyáltalán beszélni lehessen.

⁷⁴http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_nok_parlament_i_valasztोजoganak_tortenete_magyarorszagon_1919_1945/

⁷⁵ 1918. évi I. néptörvény a nemzetgyűlési, törvényhatósági és községi választójogokról 1. §; 7. §

⁷⁶ 1959. évi IV. törvény a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről

1.4.2.2. További gondolkodók és gondolatok a méltóságról: Ciceró

Az előzőekben röviden áttekintettük a jogképesség és néhány hozzá kapcsolódó kérdés alakulását most pedig kiragadva néhány eszmét megnézzük, kik hogyan vélekedtek az ember méltóságáról.

Elsőnek egy római államférfi és filozófus, Ciceró elméletét nézzük meg tüzetesebben. A cicerói gondolatok előzményeiről Dr. Barcsi Tamás kimerítően részletesen ír, így én erre a munkájára hagyatkozom a továbbiakban.⁷⁷ Barcsi Ciceró elődei közül több görög filozófust emel ki, akik már foglalkoztak ezzel a témával korábban, ám mindegyiküknél felfedez valamilyen hiányosságot. Arisztotelész például kimondja, hogy minden ember az emberi faj formáját hordozza, ugyanakkor a hierarchiát a világ lényeges és létező, mindenhol fellelhető elemének tartja, így a test és lélek, hím-nőstény, ember-állat viszonyában is. Sőt, a filozófus elfogadja a rabszolgaság létét, e szolgákat pedig élő vagyontárgynak tekinti. Platónnál kiemeli az ideatant, mely szerint az ember ideájából mindenki részesedik, ily módon senki nem lehet jobb, avagy hitványabb a másikinál, minden ember az ember ideájának immanens lenyomata. Mindkét gondolkodónál viszont hiányolja a méltóság elméleti alapjait, illetve az egyenlőség explicit kimondását (noha a fenti elvekből levezethető lett volna). Ennek ellenére a görög filozófia nem nélkülözi az emberek közötti egyenlőséget hirdető teóriákat. Diogenész eszményképe például - Sebestyén Károly megfogalmazása szerint - „... minden embert elválasztó korlát ledöntése, az osztály és nemzetiségi kasztok megszüntetése, a férfi nem előjogainak eltörlése”.⁷⁸ A sztoikusok pedig úgy gondolták, hogy a *logosznak*⁷⁹ megfelelő (értelmes) élet egyrészt célja az embernek, másrészt pedig lehetőség is, ami mindenki számára egyaránt adott. Végül így jutunk el Ciceróig, aki a sztoikus iskola egyik képviselője volt, egyben az első, aki a méltóság (*dignitas*) fogalmát kiterjesztette az emberi méltóságra (*dignitas hominis*).

Ciceró egy dologban nagyon különbözik akár Arisztotelésztől, akár Platóntól, ő ugyanis valamennyi ember egyenlőségéről, méltóságáról ír. Azt mondja ugyanis, hogy az ember alapvetően

⁷⁷ BARCSI, 2011, 14-16. old.

⁷⁸ BARCSI, 2011, 16. old.

⁷⁹ A *logosz* gyakorlatilag a világ rendjét tartja fenn, értelmet kölcsönöz az életnek. Nagyon hasonló ez Hegel „világsszellem”-koncepciójához.

két személyiségből áll. Az egyik az, amely a természetből gyökerező rangjából fakad, ez pedig az „... *isteni bölcsesség[...], amely megváltozhatatlan és örök törvényként a kozmoszt irányítja...*”, az embernek pedig születésétől fogva megvan a képessége rá, hogy felismerje a helyes dolgokat, és annak megfelelően cselekedjen.⁸⁰ Ez gyakorlatilag a *dignitas hominis*, vagyis egy minimális szintű tisztelet éppen emberi mivoltából fakadóan mindenkit megillet. Ciceró szerint ez az ember differencia specifikuma, a bölcsesség (*logosz*) birtoklása és a képesség, hogy felismerjük a *logosznak* megfelelő viselkedést. Ez a differencia specifikum alkalmas arra, hogy elválasszuk az embert az állatvilágtól, hiszen míg az állatok csak gyönyört éreznek és életük értelme a gyönyörre való törekvés, addig az ember tanul, gondolkodik, „... *mindig kutat, tesz valamit, a látás és a hallás öröme vezeti.*”⁸¹ Külön érdekesség, hogy Ciceró szerint a testi élvezetek nem elég méltóak a felsőbbrendű emberhez, aki pedig ezeknek mégis hódol, az köteles megtartani a mértékletességet, így a táplálkozás nem élvezeti értéként kell szolgáljon, hanem a test erejének, egészségének megőrzéséért.⁸² Ciceró szerint az ember második személyisége az, amelyik mindenkit egyénné (egyéniséggé) tesz. A szűkebb értelemben vett tisztelet csak azoknak jár ki, akik másik személyiségükkel is rászolgálnak erre. A végső, és talán legfontosabb konklúziója pedig az, hogy az ember elsődleges személyiségének köszönhetően tiszteletet érdemel, függetlenül attól hogy az magas társadalmi státuszú-e, avagy sem. Ezzel szembemegy a korábbi elvekkkel, amelyek csupán az állami vezetők, *méltóságok* számára adott feltétlen tiszteletet. Cicerónál tehát a kiemelt személyek méltóságából „... *egyetemes emberi méltóság lesz.*”⁸³

A jogképeség kapcsán korábban már esett szó a római jogról, és az ott tárgyalt hiányosságok figyelembevételével kell leszögeznünk, vannak olyan elemek, amelyek az akkor hatályos pozitív jogként harmonizálnak a cicerói elvekkkel. A 12 táblás törvényekben például büntetni rendeltek olyan tényállásokat, mint tagcsönkítés, vagy csonttörés. Ennek ugyan szankciója lehetett pénzbüntetés is, viszont a test sérülését nem lehet meghatározni, mivel annak ára nincs, értéke felbecsülhetetlen. Sajnos - ahogy korábban már ezt kifejtettem⁸⁴ - a méltóság tényleges jogi

⁸⁰ BARCSI, 2011, 16-17. old.

⁸¹ BARCSI, 2011, 18. old.

⁸² Különösen izgalmas ez az elv, ha összevetjük az Ember Tragédiájával, ahol a római szín a hedonizmust mutatta be, ám látható, hogy volt olyan római államférfi Ciceró személyében, aki ellenezte ezt a gondolatot.

⁸³ BARCSI, 2011, 19. oldal

⁸⁴ Vö.: 3.2.2.1.

elismerése a római jogban nem történt meg, hiszen a megkülönböztetés rabszolga és szabad polgár, valamint a (különböző státusú) polgárok között is élt.⁸⁵

⁸⁵ BARCSI, 2011, 20-21. old.

1.4.2.3. A keresztény emberkép (Istenképű ember)

Amikor a legalapvetőbb emberi jogokról beszélünk, szinte megkerülhetetlen, hogy a Bibliáról és a keresztény filozófiáról beszéljünk. Meg kell, hogy állapítsuk, hogy a kereszténységnek óriási szerepe volt abban, hogy a méltóság ilyen fontos helyet foglal el ma az alapjogok rendszerében. A pápai enciklikákról külön pontban ejtünk majd szót, most azonban első sorban a Bibliáról szeretnék beszélni. Mózes első könyvében (a Teremtés Könyvében) találjuk meg a téma szempontjából releváns részt. Isten először megteremti a világosságot és a sötétséget, a mennyet és a földet, a vizet és a szárazföldet, növényeket, vízi és szárazföldi állatokat, madarakat.⁸⁶ Ezek után „[t]eremté [...] Isten az ember az ő képére, Isten képére teremté őt...”.⁸⁷ Érintőlegesen esett már szó a keresztény felfogásról⁸⁸, most azonban illő kifejtenuk a kérdést valamivel részletesebben. Isten tehát saját képére teremtette az embert, más szóval isteni vonásokat hordoz (*theofom*), ez pedig olyan méltóságot ad neki, amely felette áll olyan megkülönböztetéseken, mint nem, faj, vallás(!), vagyoni helyzet vagy kultúra. Erre az Ótestamentumon belül több utalást is találunk (Jób könyve, 31,15; Malakiás próféta könyve 2,10 stb.). Az emberek egyenlősége az Újtestamentumban is megjelenik, ugyanis minden ember Jézus megtestesülése és halála révén Jézusban testvérré válik. Pál apostol leveleiben a következőképp fogalmazza ezt meg: „Mert a kik Krisztusba keresztelkedtetek meg, Krisztust öltöztétek fel. Nincs zsidó, sem görög; nincs szolga, sem szabad; nincs férfi, sem nő; mert ti mindnyájan egyek vagytok a Krisztus Jézusban.”⁸⁹ Szintén a Genézisben olvashatjuk, hogy Isten azt mondja az embernek: „... töltsétek be a földet és hajtsátok birodalmatok alá...”⁹⁰ tehát az ember alá rendel mindent, ezzel is kiemelve őt a természetből. Ez a gondolat remekül harmonizál azzal az elképzeléssel, amiről korábban beszéltünk, amely az ember méltóságát más lényektől való megkülönböztetéséből eredezteti. Összefoglalva tehát azt mondhatjuk, hogy a Biblia kielégítő választ ad a méltóság kérdésére, hiszen az embert olyan „kizárólagos” lénynek tartja, amely minden más Isten-teremtette lényénél feljebb való, valamint minden embernek egyenlő mértékben ad olyan méltóságot, amelynél nagyobb tiszteletet semmi nem adhat, hiszen Isten „... csak az ember teremtését tartja méltónak arra, hogy saját kezével végezze azt.”⁹¹

⁸⁶ Szent Biblia, Mózes első könyve 1. rész 1-25. vers

⁸⁷ Szent Biblia, Mózes első könyve 1. rész 27. vers

⁸⁸ Vö.: 3.2.1.2.

⁸⁹ Szent Biblia, Pál apostolnak a galátziabeliekhez írt levele. 1. rész 27-28. vers

⁹⁰ Szent Biblia, Mózes első könyve 1. rész 28. vers

⁹¹ BARCSI, 2011, 22. old.

1.4.2.4. A reneszánsz emberképe, a humanizmus

A középkorban nem igazán beszélhetünk méltóságról, e tekintetben e kor lappangó, nyugvó időszak volt, mindössze a keresztény filozófia örökítette tovább az ember méltóságának gondolatát, sajnos azonban ezt a katolikus egyház nem igazán tudta képviselni, gondoljunk csak az inkvizíció tevékenységére. A *megújulást* a reneszánsz időszaka hozta el, ennek eszmei háttere pedig a humanizmus volt. Ez gyakorlatilag a korábbi Istenközpontúsággal szemben az embert helyezte a világ középpontjába. A reneszánsz visszanyúlt az ókori görög, római mintákhoz, és igyekezett ezt érvényesíteni a legtöbb művészeti ágban, és természetesen a filozófiában is. Ennek köszönhető a humanizmus térnyerése is. Niethammer azt mondta, hogy a humanizmus gyakorlatilag minden olyan dolgot jelent, „... *ami az ember magasabb rendű természetének kialakításához szükséges...*”.⁹² Pico della Mirandola elmélete részben beépíthető a niethammer-i gondolatokba, ugyanis szerinte az ember csak lehetőséget kap arra, hogy meghatározza helyét a világban, az, hogy a teremtmények lépcsőjén hol foglal helyet, az csakis rajta múlik.⁹³ Pico tehát azt mondja, hogy a méltóság nem Istentől kapott tény, hanem lehetőség, amelyben benne van az istenivé válás és az állati világba való lesüllyedés egyaránt. Nagy különbség Ciceróhoz képest, hogy ott az ember csak második személyisége felett rendelkezik, Piconál viszont az ember teljes méltóságát maga alakítja, ő a fazekas példáját hozza föl erre, „gyúrja” magát olyanra, ahogyan az neki tetszik.⁹⁴ Így tehát a gyakorlatban az emberek nem egyenlők, bár lehetőségük megvan rá. Érdekes, hogy Barcsi ennek ellenére a reneszánszot úgy értékeli, mint az emberek közti egyenlőséget hirdető korstílust. Mindazonáltal a reneszánsz legfontosabb erénye az, hogy az ember nagyszerűségét hangsúlyozza, tehát gyakorlati jelentőséget tulajdonít az ember földi „tevékenységének”. A korábbi elméletek ugyanis többnyire vagy a földi élet előttről „hoztak” méltóságot adó tulajdonságot, amelynek megfelelően kell cselekedni (pl.: Teremtés), vagy valamilyen más felsőbbrendű dologból eredeztették azt (pl.: logosz). Ezzel szemben a reneszánsz szerint az ember akkor értékes, ha szellemi és erkölcsi értékeit kiművelve teszi magát emberriessé.

⁹² <http://lexikon.katolikus.hu/H/humanizmus.html>

⁹³ <http://lexikon.katolikus.hu/H/humanizmus.html>

⁹⁴ BARCSI, 2011, 32. old.

1.4.2.5. A szentatyák a méltóságról - a pápai enciklikák

Rengeteg további elméletet lehetne áttekinteni, melyek a méltóságot különböző aspektusokból szemlélik, járják körbe, így azonban szinte csak a méltóság-elméletekről szólna dolgozatomban, és még így sem tudnám olyan teljes körűen bemutatni azt, ahogy például Dr. Barcsi Tamás kiváló munkájában tette azt. Az eddigi példákkal arra szerettem volna rávilágítani, milyen komplikált kérdés a méltóság filozófiai eredetét meghatározni. Mindazonáltal a felsorolás nem lehetne teljes az egyes pápai körlevelek nélkül. Se szeri se száma a katolikus enciklikáknak, ám szerencsénkre néhány jól körülhatárolható csoportba rendezhetők azok az a körlevelek, melyek az emberek főbb jogairól értekeznek. Ezek egyike az ún. szociális enciklikák. Ezek gyakorlatilag a katolikus egyházfők szociális kérdésekkel foglalkozó, azokkal összefüggő tanításait tartalmazzák. Sok enciklika sorolható ide, az első és leghíresebb a *Rerum novarum* kezdetű, amelyben XII. Leó pápa a munkások helyzetéről, jogaikról és kötelezettségeiről(!) rendelkezik, illetve követelményként fogalmazza meg a munkáltatókkal szemben, hogy munkásaikat ne tekintsék rabszolgának, személyiségük méltóságát pedig tisztelni kötelesek.⁹⁵ Szociális enciklikák közé sorolhatjuk még a *Quadragesimo anno*, *Laborem exercens*, vagy a korábban említett *Centesimus annus* kezdetűeket (persze a felsorolás nem teljes). A legtöbbjükre elmondható, hogy érintőlegesen foglalkozik az emberi méltóság kérdésével, ám jelentősége egyiknek sem vitatható el. A szociális enciklikák ugyanis épp olyan a negatív hatások ellen kívántak fellépni, mint a korábban említett gyermekmunka, vagy a proletariátus kizsákmányolása. XI. Pius ezt úgy fogalmazza meg, hogy a munkásság nem „alapanyag”, éppen ellenkezőleg fel kell ismerni azok emberi méltóságát.⁹⁶ II. János Pál ezzel szemben igen különös módon a munka méltóságáról beszél. A *Laborem exercens*-ben arról beszél, hogy a korábbi vélekedés úgy tartotta, hogy a végzett munka határozza meg az embert. Ez tehát azt jelenti, aki alantas munkát végez, az hitvány, szolgálalkú ember, pontosabban az alantas munka alantas személyt kíván. Ezzel szemben a szentatya azt mondja, hogy a munka értékét a személy adja, aki dolgozik rajta⁹⁷. Kiemelendő még a *Sollicitudo rei socialis* kezdetű körlevél VI. részének 41. pontja. Ebben ugyanis a lengyel pápa arról beszél, hogy semmilyen politikai, gazdasági formációt, programot nem javasol és nem részesít előnyben, egyetlen kitétele az emberi méltóság

⁹⁵ *Rerum Novarum* III. rész, 17. pont

⁹⁶ *Quadragesimo anno* 83. pont: „*Labor [...] is not a mere commodity. On the contrary, the worker's human dignity in it must be recognised.*”

⁹⁷ *Laborem exercens*: II. rész, 26. pont

támogatása, tiszteletben tartása. Véleményem szerint ez egy nagyon fontos nyilatkozat az Egyház részéről, hiszen ezzel a méltóságot olyan követelménynek mondja ki, melynek minden országnak, politikai erőnek, gazdasági berendezkedésnek meg kell felelnie.

Külön kell tárgyalnunk XXIII. János *Pacem in terris* enciklikáját, ez ugyanis nem nevezhető szociális enciklikának. A *Pacem in terris* ugyanis ennél sokkal több, egy igen részletes munkáról van szó, amely „... elsőként tartalmazza az Egyháznak az emberi jogokkal kapcsolatos elmélyült elemzését: ez az írás a béke és az emberi méltóság enciklikája.”⁹⁸ Sok újdonságot nem mondhat e dokumentum, hiszen az Egyház nyilvánvalóan nem fordul szembe több ezer éve vallott elveivel. Ez a munka sokkal inkább összegző jellegű, jól tematizáltan mutatja be az emberhez fűződő jogokat és köteleket, azok alapját, az egyének és az állam viszonyát, sőt még az államok közötti viszonyokat is. A tematika nem tartalmazza külön az emberi méltósághoz való jogot, az sokkal inkább az egész eszmerendszert átható módon jelentkezik, vagyis szinte minden joghoz hozzákapcsolódik. Ezen felül számos olyan alapvetet deklará, amelyek kimondva vagy kimondatlanul a mai demokráciák részét képezik. Ilyenek a teljesség igénye nélkül az alábbiak: az ember *általános, egyenlő és korlátozhatatlan* jogképessége (9.); a legalapvetőbb jogok (pl. élethez és testi épséghez való jog) és a méltó élet alapvető feltételei, azzal összefüggő állami kötelek (11.); személyes szabadság joga (34.), faji, nemi diszkrimináció tilalma (44.,19.) stb. Mindamelllett, hogy ez nem csupán egy szociális enciklika, természetesen megjelennek benne a gazdasági, szociális, kulturális jogok, szoros összefüggésben az emberi méltósággal. Ide tartozik az oktatáshoz és a kultúrához való jog (13.), a vagyonhoz és jövedelemhez való jog (20.⁹⁹,21.), vagy például a munkások jogai (19.,40.,44.). Nincs lehetőségünk, hogy a dolgozat keretei között a teljes enciklikát bemutassuk, de az eddigiekből is látszik, hogy egy nagyon részletes írásról van szó, amely a nemzetközi emberi jogi dokumentumok mellett fontos kiindulópontja lehet egy alapjogokkal kapcsolatos vizsgálódásnak.

⁹⁸ Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma. III. fejezet, 95. pont

⁹⁹ „... a munkásnak [...] megfelelő bér jár, amely [...] a munkásnak és családjának olyan életet [tesz] lehetővé, mely az ember méltóságának megfelel.”- ez nagyon hasonlít például a magánjogban használt „haszon” fogalmához.

1.4.2.6. Nemzeti és nemzetközi jogi deklarációk

Szerencsés helyzetben vagyunk, ugyanis az élethez való jog történeti áttekintésénél már nagyrészt említettük azokat a dokumentumokat, melyek az ember méltóságáról is rendelkeznek. Az első deklarációk főleg a jogegyenlőség kapcsán érintették az emberek méltóságát. Ilyenek például az amerikai Függetlenségi Nyilatkozat¹⁰⁰, az amerikai alkotmány (a 13. kiegészítésével törölte el a rabszolgaságot az Egyesült Államokban)¹⁰¹, vagy például az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozat. Utóbbinál meg kell, hogy álljunk egy pillanatra, vannak benne ugyanis olyan, saját korát meghaladó elemek, melyek a mai modern jog alapelvi szinten használ. Általános jogi alapelv, hogy a személyek jogai addig terjednek, amíg azzal nem sértik mások ugyanazon jogait. Ezt a Nyilatkozat IV. pontja tartalmazza, amely a következőképp szól: *„A szabadság annyit jelent, hogy mindent szabad, ami másnak nem árt. Az egyes ember természetes jogainak gyakorlása tehát más korlátokba nem ütközhetik, mint azokba, amelyek a társadalom többi tagjai számára ugyane[sic!] jogok élvezetét biztosítják; s e korlátokat a törvény határozhatja meg.”* Szintén megjelenik itt az (alap)jogok törvényi korlátozásának elve.¹⁰² Ami a téma szempontjából fontosabb, az I. pont, amely azt mondja ki, hogy *„Minden ember szabadnak és jogokban egyenlőnek születik és marad; a társadalmi különbségek csakis a közösség szempontjából való hasznosságon alapulnak.”* Az I. pont első fordulata magáért beszél, a második fordulatra hívnám fel a figyelmet, hiszen ez nem a diszkrimináció abszolút tilalmát és a teljes egyenlőséget mondja ki, a megkülönböztetésnek teret ad, amennyiben azt a társadalmi hasznosság (ésszerűség) indokolja.

Az alapjogok fejlődéséről már korábban ejtettünk szót, különösen a második világháború utáni időszak jogalkotási dömpingjéről mind nemzeti, mind nemzetközi téren. Ennek a dömpingnek az eredménye lett az a számtalan egyezségokmány, nyilatkozat és egyezmény, melyeknek aztán oly' nagy hatást tettek az országok alkotmányfejlődésére. A korábbi alfejezet mintájára röviden megnézzük a legfontosabb dokumentumok és az emberi méltóság kapcsolatát, kezdve az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatával. Az egész Nyilatkozatot áthatja az emberi méltóság, gyakorlatilag szinte minden jog szubsztanciája a méltóság, a legfontosabb érték. A *Bevezető*ben az emberiség

¹⁰⁰ Lásd: 3.1.1.4.

¹⁰¹ „Neither slavery nor involuntary servitude [...] shall exist within the United States, or any place subject to their jurisdiction.”- 13th Amendment, Section 1.

¹⁰² Lásd: 2.2.2-

minden tagjának kijáró méltóság, egyenlő és elidegeníthetetlen jogok elismerését olyan alapnak tekinti, melyet az ENSZ tagállamai elismerni és védeni kötelesek, ez ugyanis az igazságos és békés világ alapja. A tiszta szövegen túl e mondatok elhelyezkedéséből is levonhatunk következtetéseket, mégpedig éppen azt, hogy a méltóság - tekintve, hogy a preambulumban lett elhelyezve - minden jog és az egyenlőség, szabadság érvényesülésének feltétele. A Nyilatkozatban óriási hangsúlyt kap a méltóság a továbbiakban is. Az első és hatodik cikk deklarálja a minden embernek kijáró, egyenlő mértékű méltóságot és jogképeséget, a második cikk a negatív diszkrimináció tilalmát, a negyedik-ötödik cikk a rabszolgaság és kínzás tilalmát, de megtalálható a tisztességes bírósági eljárás követelménye¹⁰³, a magánszféra védelme stb. Látható, hogy a legtöbb deklarált jog levezethető az emberi méltóságból, a 30 cikkből álló Nyilatkozat jelentős része - majdnem 20 cikk - vagy az emberi méltósággal, vagy abból levezethető konkrét jogokkal foglalkozik! Jelentősége tehát elvitathatatlan, és máig az egyik legjelentősebb emberi jogi dokumentum, amely egyben az emberi méltóság tartalmát legszélesebben meghatározó és tömörítő okmány is.

A későbbiekben kiadott nemzetközi dokumentumok igazi nívót nem tudtak e témában felhozni, bizonyos kiegészítést kivéve (pl.: a kínzáshoz tilalmához hozzátartozik a beleegyezés nélküli orvosi/tudományos kísérlet tilalma¹⁰⁴, vagy a halálbüntetés tilalma¹⁰⁵). Ez persze nem gond, hiszen a Nyilatkozat alapos munkát végzett ezen a téren, az igazán jelentős eredmények pedig abban tükröződnek, hogy létrejött egy olyan nemzetközi jogi védelmi háló, amelynek számos szerv (strasbourgi, luxemburgi bíróság, Emberi Jogi Bizottság, ENSZ Emberi Jogi Főbiztos stb.) a tagja, és számos (nagyjából 100) kiegészítő egyezmény látott napvilágot¹⁰⁶, melyeknek eredménye az emberi jogok - így az emberi élet és méltóság - hathatós védelme lett.

Az egyes alkotmányokról külön nem szeretnék beszélni, persze nem állítom, hogy nem lehetne, azonban dolgozatom korlátait nem kívánom túlfeszíteni, eddig is igyekeztem csak a legszükségesebb pontokat kigyűjteni. A magyar alkotmánytörténetet viszont megkerülhetetlennek tartom, így erről még néhány szót kell ejtenünk. Ebben pedig az első a Magyar Népköztársaság

¹⁰³ Vö.: 3.2.1.4.

¹⁰⁴ Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya. III. rész, 7. cikk, második mondat

¹⁰⁵ Az Emberi Jogok Európai Egyezményének 13. kiegészítő jegyzőkönyv szerint a méltóság kiteljesedéséhez nélkülözhetetlen a halálbüntetés eltörlése. Ezt az elvet semelyik másik nemzetközi dokumentum nem tartalmazza.

¹⁰⁶ A teljesség igénye nélkül: A faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló 1965. évi Egyezmény, A népirtás büntetésének megelőzéséről és megbüntetéséről szóló Egyezmény stb. (Bővebben lásd: Masenko, 2009, 17-24. oldalát)

Alkotmánya. Az 1949. évi XX. törvényt az évek során számtalanszor módosították, rengetek kisebb volumenű és néhány átfogó módosítást is megélt, ezek az átfogó reformok azonban a jogi katalógust olyan nagymértékben nem érintették, a rendszerváltásig tartalmilag a szociális katalógus-jellege megmaradt, így a méltóságot többnyire a szociális jogok, és az egyenlőség kapcsán érintették, azonban ez elég szegényesnek mondható a méltóság gazdag tartalmával összevetve. Az emberi méltósághoz való jog megérdemelt helyét csak az 1989-ben történt totális alkotmánymódosítással nyerte el, amikor az Alkotmány 54. §-ába bekerült szövegszerűen is a méltóság, illetve annak egyes tartalmi elemei. Sem az Alkotmány, sem az Alaptörvény vonatkozó rendelkezéseibe nem kívánok bővebben belemenni, ezt ugyanis részletesen a dolgozat negyedik fejezete tárgyalja.

AZ EMBERI ÉLETHEZ ÉS MÉLTÓSÁGHOZ VALÓ JOG TARTALMA

1.5. Elméleti alapvetések

1.5.1. Az alapjogok autentikus tartalma

A jogértelmezés olyan tevékenység, melynek célja a jogszabály lényeges tartalmának feltárása, egységes értelmezése. Ez rendkívül összetett tevékenység, már annak meghatározása sem könnyű feladat, ki végezhet autentikus értelmezést (vagyis kik lehetnek az alanyai). Szóba jöhet például jogalkotói, tudományos jogértelmezés, ezekkel azonban felmerül néhány aggály. A jogalkotói értelmezést két részre bonthatjuk. A törvény szövegében legtöbbször szereplő úgynevezett „értelmező rendelkezések” nem tekinthetők jogértelmezésnek, ez ugyanis maga a jogalkotás, vagyis ez még a jogalkalmazó további értelmezésére szorul.¹⁰⁷ A Büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 459. § (1) bekezdésének 27. pontja például a szexuális cselekményt úgy definiálja, hogy „... a közöszülés és minden súlyosan szeméremszérintő cselekmény, amely a nemi vágy felkeltésére, fenntartására vagy kielégítésére alkalmas, vagy arra irányul.”, a „súlyos szeméremszérintés” tisztázása viszont mindenképp a bíróságokra marad. Ez tehát nem megfelelő a jogi norma lényeges tartalmának kifejtésére. A jogalkotó másik értelmezési módja a törvényhez fűzött Indokolás. Noha ennek a célja az egyes paragrafusok magyarázata, mégsem tekinthető autentikusnak, hiszen ezt az Országgyűlés nem szavazza meg, ezáltal kötelező ereje nincs. Nem beszélve arról, hogy az eredetileg benyújtott törvényjavaslat a jogalkotási eljárás során számos változtatáson eshet át, melyet többnyire nem követ az indokolás, így előfordulhat, hogy az ellentétbe kerül kihirdetett normaszöveggel.¹⁰⁸ A tudományos értelmezés noha hasznos és mankót jelenthet a jogalkalmazónak, de kötelező erővel nem bír, ráadásul az egyes irányzatok, iskolák között szintén lehet ellentét bizonyos kérdésekben.

Az Alkotmánybíróság különleges helyet foglal el a jogállami intézményrendszerben, foglalkozik ugyanis konkrét ügyekkel - tehát végez jogalkalmazást - miközben döntései főszabály szerint mindenkire kötelezőek (*erga omnes* hatályúak), illetve jellemzően határozataiban számos

¹⁰⁷ HOLLÁN, 2013, 54. old.

¹⁰⁸ HOLLÁN, 2013, 54. old.

általános érvényű, elméleti alapvetéseket fogalmaz meg, ezek pedig a rendes bíróságokra is kötelezők - tehát kvázi jog(forrás)alkotó.¹⁰⁹ Az Alkotmánybíróság ezen kívül végezhet Alaptörvény-értelmezést is.¹¹⁰ Az alkotmányértelmező határozatok egy jogforrási szinten helyezkednek el az Alaptörvénnyel, a többi döntés pedig ez alatt, de minden más jogforrás felett található.¹¹¹ Mindezek alapján úgy gondoltam, hogy az Alkotmánybíróság képes a legautentikusabb értelmezését adni a dolgozatom tárgyát képező jogoknak, így a következőkben a taláros testület életre és méltóságra vonatkozó gyakorlatát kívánom bemutatni, kiegészítve az Alaptörvény bevezetése óta történt változásokkal.

Nem szabad elhaladnunk szó nélkül amellett a jogi tény mellett, hogy az Országgyűlés 2013. március 25-én elfogadta az Alaptörvény negyedik módosítását. Ez az új alkotmány elfogadása óta a legátfogóbb módosító-csomag volt. Ebből számunkra jelen esetben a Záró és vegyes rendelkezésekbe beépült 5. pont a fontos, miszerint *„Az Alaptörvény hatálybalépése előtt meghozott alkotmánybírósági határozatok hatályukat veszítik. E rendelkezés nem érinti az ezen határozatok által kifejtett joghatásokat.”*¹¹² Ezzel gyakorlatilag a jogalkotó azt kívánta elérni, hogy az Alkotmánybíróság, amennyiben úgy ítéli meg, eltérhessen korábbi határozataitól, és döntéseit kizárólag az Alaptörvény szövege értelmében hozza meg. Egy korábbi - ám az Alaptörvény hatálybalépését követő - döntésében a testület kimondta, hogy *„... az újabb ügyekben felhasználhatja azokat az érveket, amelyeket az Alaptörvény hatályba lépése előtt hozott korábbi határozata az akkor elbírált alkotmányjogi kérdéssel összefüggésben tartalmazott, feltéve, hogy az Alaptörvény konkrét - az előző Alkotmányban foglaltakkal azonos vagy hasonló tartalmú - rendelkezései és értelmezési szabályai alapján ez lehetséges.”*¹¹³ A negyedik Alaptörvény-módosítás ezt annyiban változtatta meg, hogy onnantól kezdve a korábbi határozatokban kifejtett érvek felhasználását *„... kellő részletességgel indokolni kell.”*¹¹⁴ A szabályozás ugyanakkor elérte célját, hiszen az Alkotmánybíróság is úgy értékelte, hogy ezzel a rendelkezéssel lehetőség nyílik egyes alkotmányjogi problémák újragondolására. Mivel azonban a dolgozat tárgyát képező jogok

¹⁰⁹ Ez a kvázi kötelezés abban nyilvánul meg, hogy az ABh-val ellentétes bírósági határozatokat és jogszabályokat az Alkotmánybíróság minden alkalommal megsemmisíti.

¹¹⁰ Lásd: 2011. évi CL. törvény 38. §

¹¹¹ BALOGH-BÉKÉSI [et al.], 2013, 65-67. old.

¹¹² Magyarország Alaptörvénye, Záró és vegyes rendelkezések 5. pont

¹¹³ 22/2012. (V. 11.) AB határozat (ABH 2012, 94, 97.)

¹¹⁴ 13/2013. (VI. 17.) AB határozat (ABH 2013, 618, 624.)

problematikus területei (Lásd: abortusz, eutanázia stb.) kapcsán még nem merült fel újabb ügy, így a régebbi Abh-kat kell irányadónak tekintenünk.

1.5.2. Monista és dualista doktrína

Felmerülhet bennünk a kérdés: miért is kell ezt a két jogot feltétlenül együtt, egy tanulmány keretei között tárgyalnunk? Másképpen miért tartozik össze az élet és a méltóság? Ezzel kapcsolatban két álláspont rajzolódik ki az alkotmányjogi gyakorlatban: az úgynevezett *monista* és *dualista* álláspont. Előbbi az emberi élet és méltóság elválaszthatatlanságát és korlátozhatatlanságát hirdeti (ezért is nevezik másképp oszthatatlansági doktrínának), míg a *dualista* felfogás azt vallja, hogy e jogok különválaszthatóak, így korlátozhatók is.¹¹⁵ Magyarország az előbbit követi, nézzük is meg kicsit részletesebben!

A magyar Alkotmánybíróság több kezdeti döntésében az oszthatatlansági doktrína mellett foglalt állást, mely először a halálbüntetés eltörlését kimondó 23/1990. (X. 31.) ABh-ban jelent meg. E határozat azonban elég szűkszavúan fogalmaz, annyit mond ki mindössze, hogy „Az emberi élet és az emberi méltóság elválaszthatatlan egységet alkot és minden mást megelőző legnagyobb érték. Az emberi élethez és méltósághoz való jog ugyancsak egységet alkotó olyan oszthatatlan és korlátozhatatlan alapjog, amely számos egyéb alapjognak forrása és feltétele.”¹¹⁶ Megtudjuk tehát, hogy korlátozhatatlan (abszolút) jogokról van szó, melyek kiemelkednek a többi alapjog közül (erre utal a „minden mást megelőző legnagyobb érték” kifejezés), illetve anyajogi jellegükre is történik utalás, ennél többet azonban nem mond nekünk a határozat, a kérdés kifejtésére nem vállalkozik. Éppen ezért segítségül kell hívnunk Dr. Sólyom László párhuzamos véleményét, ő ugyanis kielégítő részletességgel értekezik a doktrínáról, megállapításai pedig a későbbi döntésekben többségi véleményként köszönnek vissza, így *erga omnes* hatálya nem lehet kérdéses.

Első kifejtésre váró kérdésünk, hogy miért kell elválaszthatatlan egységben kezelni e két jogot? Sólyom szerint az emberi élethez és méltósághoz való jog szubszidiárius anyajog, (más

¹¹⁵ Ahogy erre korábban utaltam már, az egyes alkotmányok, nemzetközi dokumentumok ezt a szemléletbeli különbséget sokszor a tagolással szemléltetik (pl.: külön vagy azonos paragrafusban való szerepeltetése a két jognak).

¹¹⁶ 23/1990. (X. 31.) AB határozat (ABH 1990, 88, 93.)

szabadságjogok forrásául szolgálhat) és „... csakis egységükben adhatják meg az ember jogi státuszát, s lehetnek így valóban az alapjogok alapjai.”¹¹⁷ E jogi státusz egyébként az ember elválasztását jelenti más személyektől, ill. más lényektől (Lásd például Cicerónál). Az oszthatatlanság szükségességére lássunk néhány példát! Az ember életét méltósága garantálja, az ugyanis érinthetetlen (lásd később), így „... [n]incs az életre méltóbb és méltatlanabb. Az egyenlő méltóság miatt egyaránt érinthetetlen a nyomorék és az erkölcsi szörnyeteg bűnöző élete...”¹¹⁸ Ráadásul épp méltóságunk indokolja megkülönböztetett jogunkat az élethez (Sólyom szerint ugyanis ez talán az egyetlen differencia specifikuma az embernek más élőlényekkel szemben). A méltóság pedig önmagában (az élethez való jog nélkül) értelmezve teret adhat a személyek tárgyként való kezelésének is. Továbbá a méltóságnak eleve akkor van értelme, ha az ember él, a halállal megszűnik a jogképeség, így minden jog. A következő kérdés, hogy miért mondja ki a doktrína a korlátozhatatlanságot?¹¹⁹ Sólyom sok aspektusát vizsgálja az életnek és a méltóságnak (önkényesség, sérthetlenség, elidegeníthetlenség), végül pedig mindent e két jog sajátosságaira vezet vissza. Expressis verbis kijelenti, hogy az emberi méltóság jog felett és előtt áll, a „... jog számára hozzáférhetetlen”. Minden ember méltóságának van tehát egy olyan érinthetetlen magja, amely gátat kell, hogy szabjon az állam büntetőhatalmának. Továbbá Sólyom a többségi határozatra reagálva az Alkotmány 8. § (2) bekezdésével kapcsolatban kijelenti, hogy az emberi élethez és méltósághoz való jog azért korlátozhatatlan, mivel e két jog „... maga a lényeges tartalom, s ezért az állam nem rendelkezhet fölötte.”¹²⁰ Ez tehát azt jelenti, hogy korlátozásuk elvi szinten kizárt, bármilyen korlátozás egyenlő a jogok megsértésével. Fontos azonban megkülönböztetnünk egymástól az anyajogot az abból levezethető részjogosultságokat. Míg a fentiekben tárgyalt anyajog abszolút jellegű, addig a belőle levezetett szabadságjogok - az alapjogi tesztnek megfelelően - korlátozhatók.

El kell mondani, hogy sok vita övezi az Alkotmánybíróság ezen álláspontját. Némelyek az érvelés bizonyos pontjait vitatják, mások az elmélet tarthatatlanságát hirdetik. A következő fejezetben a konkrét problémák kapcsán a határozatok érvelésével szembeni kritikáról is lesz szó,

¹¹⁷ 23/1990. (X. 31.) AB határozat (ABH 1990, 88, 100.)

¹¹⁸ 23/1990. (X. 31.) AB határozat (ABH 1990, 88, 104.)

¹¹⁹ Ennek vizsgálatára és kimondására azért volt szükség, mivel az Alkotmány korábbi szövegében még az élettől való önkényes megfosztás tilalma szerepelt [Lásd: 54. § (1) második fordulata], ezzel az értelmezéssel pedig a megfosztás minden fajtáját ki szeretné volna zárni (így a nem-önkényes formáját is).

¹²⁰ 23/1990. (X. 31.) AB határozat (ABH 1990, 88, 106.)

de vannak olyan általános problémák is, melyek önmagukban is vizsgálhatók. Ilyen például az oszthatatlanság kérdése. Tóth J. Zoltán szerint egyrészt élet létezhet méltóság nélkül: itt a méltóság érinthetlenségét vitatja, vagyis a szadista gyermekgyilkos vagy a magatehetetlen, kínoktól gyötört ember nem rendelkezhet azonos méltósággal, mint bárki más. A méltóság tehát szerinte nem korlátozható, de elveszthető! Másodszor pedig méltóság is lehet élet nélkül, erre példaként a kegyeleti jogokat említi, álláspontja szerint ugyanis a kegyeletsértés nem csupán a túlélők ügye, az állam pedig köteles az egyes elhunytak emlékét (méltóságát) védeni.¹²¹

1.6. Az emberi élethez való jog tartalmi kérdései

Ahogy az imént utaltam rá, az emberi élethez való jog kapcsolatban a problematikus kérdéseket fogjuk végignézni. Ennek a megközelítésnek az oka a következő: a Sólyom-féle monista felfogás értelmében az emberi élethez való jog abszolút jog, vagyis senkinek nincs joga elvenni más életét. Az élet azonban előhozakodott olyan speciális esetekkel, amelyek döntés elé állították az Alkotmánybíróságot, hiszen vagy történelmi jogintézmények alkotmányosságáról kellett döntenie (pl.: halálbüntetés), vagy más, korábban bevett megoldásokat (pl.: állami erőszakkal eredő halál), tehát végeredményben a jogrendszer egészét kellett összhangba hozni az emberi jogokkal.¹²²

1.6.1. A halálbüntetés

Ahogy a 3. fejezetben részben már érintettük, a halálbüntetés régóta jogrendszerünk részét képezte. Nem is volt ezzel probléma sokáig, e büntetési nem eltörlése vagy megtartása csak politikai döntésként merülhetett csak föl. A nemzetközi jogi helyzet és a rendszerváltozás azonban feladat elé állította a volt szocialista államokat, így hazánkat is. A demokratikus jogállam megteremtéséhez szükséges első alapkő az új Alkotmány megalkotása volt, melynek alapjogi katalógusa tartalmazta az élethez való jogot. Ez már 1972 óta jelen volt az Alkotmányban, most először azonban lehetőség nyílt annak tartalmi kifejtésére is, melyet egy új intézmény (ha persze az

¹²¹ TÓTH J., 2005.

¹²² A fogalom tisztázása érdekében el kell mondanom, hogy noha a „jogrendszer” - vagyis az adott ország jogszabályainak összessége - magába foglalja az emberi jogok deklarációját is, mégis indokolt a kettőt külön kezelni, Sólyom László maga is azt a szemléletet képviseli, miszerint az emberi élet és méltóság olyan érték, amely a jogtól független és afelett áll.

1983-tól fennálló Alkotmányjogi Tanácsot érdemi hatáskör híján nem tekintjük annak), az Alkotmánybíróság vállalta magára. A testület feladata nem volt kevesebb, mint hogy értelmezze és kifejtse az Alkotmányban foglalt nívumot jelentő rendelkezések és jogok tartalmát, felállítsa a jogállam kereteit. Ennek egyik első és jelentős lépése volt a korábban már oly' sokat emlegetett 23/1990. (X. 31.) sz. ABh, amely az évszázadok óta létező halálbüntetésre tett pontot, annak végleges eltörlésével.

A határozat többségi része könnyen érthető gondolatmenetet követ. Az Alkotmány 8. §-ának (2) bekezdését hívja segítségül az értelmezéskor, mely szerint *„A Magyar Köztársaságban az alapvető jogokra és kötelességekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg, alapvető jog lényeges tartalmát azonban nem korlátozhatja.”*. A testület megállapította, hogy a halálbüntetés nemcsak korlátozza az érintett 54. § (1) bekezdés szerinti jogokat, hanem azok teljes és visszavonhatatlan megsemmisítését okozza (hiszen a halál beálltát követően az élet reparációjára nincs mód), így a halálbüntetés alkotmányellenes. Meg kell említeni, hogy az 54. § (1) bekezdés második fordulata alapján a bírák arra jutottak, hogy *„[az önkényes megfosztás tilalmának] megfogalmazása egyben megengedte az élettől és az emberi méltóságtól történő nem önkényes megfosztást.”*¹²³, vagyis elvi éllel kimondták, hogy elképzelhető alkotmányos keretek között az élet nem önkényes megfosztása is (ez azonban a halálbüntetés esetén fel sem merül, ott ugyanis nem az önkényesség számít, hanem a jog korlátozásának mértéke). Röviden utalnék a Sólyom-féle párhuzamos véleményre, melynek érvelése azt célozza, hogy az emberi életnek egy magasabb védelmi szintet nyújtson azáltal, hogy az élettől való megfosztás minden formáját önkényesnek tekinti. (Így ha például *ad absurdum* kikerülne egy alkotmányból a lényeges tartalom korlátozásának tilalma, akkor sem lehetne bevezetni a halálbüntetést.)

1.6.2. Az abortusz

A terhesség-megszakítás összetett társadalmi-jogi probléma. Egyrészt van egy társadalmpolitikai vetülete, miszerint az adott ország tilalmazza-e, ill. korlátozza-e valamilyen módon az abortuszt, akár etikai, akár népesedési kérdésekre hivatkozva. Ezek a szempontok viszont

¹²³ 23/1990. (X. 31.) AB határozat (ABH 1990, 88, 92.)

témánk szempontjából másodlagosak. Az elsődleges szempont a kérdés (alkotmány)jogi vetülete, vagyis kell-e korlátokat (esetleg abszolút tilalmat) kimondani e kérdésben az alkotmány alapján? A témában az Alkotmánybíróság két jelentős határozatot is hozott, illetve nemrégiben az új Alaptörvény rendelkezései közé került egy magzati étellel kapcsolatos rendelkezés. Az elemzésnél az első abortusz-határozatra helyezem a hangsúlyt, kiegészítve a másik határozattal és az alaptörvényi változásokkal.

A terhesség-megszakítással kapcsolatban az első határozat tehát a 64/1991. (XII. 17.) számot viseli. Több indítvány érkezett, melyekben alkotmányellenesség, továbbá nemzetközi szerződésbe ütközés, mulasztásos alkotmányértés megállapítására és megszüntetésére kérték a testületet. Anélkül, hogy e pontok mindegyére adott válaszokat végignéznénk, csak a legfontosabb megállapításokat tekintjük át.

A határozat alapvetően két kérdésre keresi a választ (melyek kapcsán aztán több elvi megállapítást is tesz): *milyen szinten* (törvényi/rendeleti) kell szabályozni az abortuszt, ill. *jogképes-e a magzat*, így megilleti-e az élethez való jog, tehát ki kell-e mondani az abortusz tilalmát, vagy sem (ha nem, akkor kell-e korlátozni, és milyen terjedelemben)? Látni fogjuk, hogy a két dolog erősen összefügg egymással.

Az első fő kérdés tehát, hogy szükséges-e törvényi szinten szabályozni a terhesség-megszakítást? Ahogy az egy korábbi részben kifejtettem (Lásd: 2.2.1.) az alapjogokat érintő szabályozás közvetlen összefüggés esetén kizárólag törvényben történhet. Az abortusszal kapcsolatos vitákban két jogot szoktak ütköztetni, ez pedig az anya önrendelkezéshez való joga ill. a magzat élethez való joga. A testület megállapította, hogy törvényi szabályozásra mindenképpen szükség van. Ennek okai a következők: az abortusz kapcsán két jog kerül előtérbe, az anya önrendelkezési joga, ill. a magzat élethez való joga. Itt azonban nem a két jog ütköztetése miatti alapjog-korlátozás miatt szükséges a törvényi szint, hiszen az anya csak akkor rendelkezhet a magzat felett, ha az nem tekinthető embernek, ha pedig a magzat ember (jogképes), tehát „... *alanyi joga van az élethez, [...] az anya önrendelkezési joga nem, illetőleg csak annyira jöhet*

szóba, mint - egy hasonló súlyú korlátozást okozó - másik emberrel kapcsolatban.”¹²⁴ A törvényi szintet az indokolja, hogy az abortusz szabályozása magában foglalja a magzat jogalanyiságáról való döntést, tehát mindenképpen alapjogot érint.

Ezzel eljutunk a második kérdéshez: jogképes-e a magzat, vagy sem? Ez az Alkotmány értelmezésével nem dönthető el (ezt maga az Alkotmánybíróság mondja ki [Lásd: idézett határozat Indokolás D) 1. pontját]), ez a törvényhozó feladata, majd ezt követően és ennek függvényében vizsgálható az egyes „abortusz-törvények” alkotmányossága. Ennek megfelelően az Alkotmánybíróság támpontokat adott a jogalkotónak, meghatározva azokat a kereteket, melyeken belül mozoghat. A két véglet a magzat teljes jogalanyiságának elismerése és a magzat feletti teljes rendelkezés biztosítása. Előbbi a jogi ember-fogalom és biológiai ember-fogalom egyesítését jelentené, amely a fogantatástól a halálig tartana, ez pedig az abortusz-tilalom kimondását vonná maga után (kivéve ott, ahol a „... jog eltúri az emberi életek közötti választást.”¹²⁵). Utóbbi esetben pedig a magzat védelme csökkenne, viszont jogállása nem változna meg (ellentétben az előző variációval). Mivel a hatályos magyar jog nem ismeri el jogalanynak a magzatot, így ennek tükrében nézzük meg az Alkotmánybíróság megállapításait. Abban az esetben tehát, ha az adott magzat nem jogképes, akkor nem illeti meg az élethez való *alanyi* jog, ebben az esetben lép életbe az állami objektív életvédelmi kötelezettség. Ez nem egyéni jog, hanem általában védi az életet és létfeltételeket.¹²⁶ Ebbe beletartozik egyebek mellett a „keletkezében lévő emberi élet” védelme is.¹²⁷ Nagyon fontos viszont, hogy ez a jog nem abszolút! Éppen ezért ha az intézményvédelmi kötelezettség biztosította védelem életbe lép, akkor azt mérlegelni kell az anyai önrendelkezési joggal. Ebből következik, hogy a teljes abortusz-tilalom alkotmányellenes volna, hiszen sértené az önrendelkezési (és egészséghez való) jogot. De szintén alkotmánysértő az indok nélküli abortusz is, mivel ez az objektív intézményvédelem aránytalanul nagy korlátját jelentené. E két szélsőség között a törvénynek kell ésszerű indokok alapján határokat szabnia, ahogy látjuk is ezt a jelenleg hatályos magzatvédelmi törvényben¹²⁸ (pl.: magzat fejlettsége; anya egészségi állapota; bűncselekmény következtében történő fogantatás stb.). Itt ismét lenne egy kritikai észrevételem az oszthatatlansági doktrínával összefüggésben. Ahogy korábban megbeszéltük, az emberi élet és

¹²⁴ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat (ABH 1991, 258, 261.)

¹²⁵ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat (ABH 1991, 258, 273.)

¹²⁶ Bővebben lásd a dolgozat 5. fejezetét.

¹²⁷ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, (ABH 1991, 258, 263.)

¹²⁸ 1992. évi LXXIX. törvény a magzati élet védelméről

méltóság maga a lényeges (korlátozhatatlan) tartalom, ezért az állam nem rendelkezhet fölötte. Ebben a határozatban viszont épp az Alkotmánybíróság követeli meg a törvényhozótól, hogy állapítsa meg, jogalany-e a magzat, ember-e, élet-e? Ez pedig szerintem éppen az életről és méltóságról való rendelkezést meríti ki, ebben az esetben e két elv nem koherens.

Majd' 7 évvel később született a témában a következő határozat, mely „második abortusz-határozat”¹²⁹ néven került a köztudatba. Az első határozat megállapításait fenntartja, és kiegészíti azt bizonyos részletszabályok lefektetésével. Legfontosabb megállapításai a következők: a korábbi határozatban lefektetett magzat jogalanyiségével kapcsolatos követelmény kiegészítéseképp kimondja, hogy nem szükséges explicit állást foglalni a magzat jogalanyiséga kérdésében, ha arra rendelkezések tartalmából lehet következtetni (tehát azzal, hogy a magzatvédelmi törvény és az egészségügyi törvény¹³⁰ védi az anyai önrendelkezést, és teret ad az állami intézményvédelmi kötelezettségnek, egyértelműen a magzati jogképesség tagadását mondja ki).¹³¹ Emellett rendelkezik a nő válsághelyzettel összefüggő abortuszának szabályozásáról, azzal összefüggő garanciákról, ill. alkotmányos követelményekről, mint a visszaélések szabályozásának kötelme stb.

132

Végül egy megjegyzést tennék az Alaptörvény Szabadság és Felelősség II. cikkéhez. Ez tartalmazza ugyanis az emberi élethez és méltósághoz való jogot, melynek nívuma az Alkotmányhoz képest, hogy „...a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.” Miután megjelent az Alaptörvény tervezete, rengeteg hír jelent meg a sajtóban, hogy az új alkotmányos rend magával hozza az abortusz-tilalmat, ill. szigorodhatnak az abortusz szabályai. A fentiek fényében egyértelmű, hogy erről szó sincs, sőt, az Alaptörvény tulajdonképpen a második abortusz-határozat megállapításai kodifikálta, mely épp azt mondja, hogy sem a teljes abortusz-tilalom, sem az anya kizárólagos önrendelkezése nem alkotmányos. Székely László, alapvető jogok biztosa szerint „... bár megfogalmazásában valóban eltérés van az alkotmány és az alaptörvény szövege között, ez nem jelent koncepcionális változást a magzati élet védelme tekintetében.”¹³³

¹²⁹ 48/1998. (XI. 23.) AB határozat

¹³⁰ 1972. évi II. törvény az egészségügyről

¹³¹ 48/1998. (XI. 23.) AB határozat (ABH 1998, 333, 339.)

¹³² TERSZTYÁNSZKYNÉ, 2009, 98-99. old.

¹³³http://jog.mandiner.hu/cikk/20140214_alkotmanyos_az_abortusz_szabalyozasa_az_alapjogi_biztos_szerint

1.6.3. Az eutanázia

A gyógyíthatatlan betegségben szenvedők életük méltó befejezéséhez való jogával ismét egy nemzetközileg vitatott, országoként eltérő megoldásokkal operáló kérdéshez érkezett az Alkotmánybíróság. De végül is, mi képezi pontosan a vita tárgyát, melyek ezek az eltérő megoldások? Az eutanáziának vannak alapfeltételei, ám országoként ezek is eltérhetnek. Ilyenek lehetnek a tudomány pillanatnyi állása szerinti gyógyíthatatlan betegség és/vagy közelgő halál ténye, de egyes országokban akár életkori síkon is szabhatnak feltételeket/kizáró okokat.¹³⁴ (Természetesen további feltételek is szabhatók). Mindezek után két főbb kategóriát állapíthatunk meg, kifejezetten az élettől való megfosztás módja szerint. Az első módozat szerint a (gyógyíthatatlan/idős stb.) beteg valamilyen életmentő vagy életfenntartó beavatkozást (kezelést) utasít vissza, ez pedig az illető halálához vezet, ezzel véget vetve szenvedéseinek (*passzív eutanázia*). A második lehetőség, hogy az orvos aktív cselekvése/beavatkozása - megelőzve a betegség természetes lefolyását - halált okoz (*aktív eutanázia*). Végletekig leegyszerűsítve az Alkotmánybírósághoz eljuttatott beadványok e két módozat közti választást indítványozták, melyre a 22/2003. (IV. 28.) számú határozatban adott választ. (Megjegyzem, hogy az eutanázia autentikus definíciójával adós maradt a testület, csak az indítványok mentén elemzi a „méltó halál” fogalmát [Tersztyánszkné]).

A probléma leegyszerűsítve két síkon mozog: az orvos, ill. a beteg viszonyában. Előbbi esetben felmerült, hogy a beteg kifejezett kérése hiányában méltányolható szanalomból, vagy azért, mert „... *nem tulajdonítható neki olyan, az emberi méltóság körében értelmezhető érdek, mely életének fenntartása mellett szólna...*”¹³⁵, az orvos halálba segíthetné betegét (passzív módon!). Ezt a törvényi tilalom alatt álló esetet a bíróság fenntartotta, mivel az eutanázia alapja a beteg kifejezett akarata életének (szenvedéseinek) megrövidítésére, éppen ezen akarat az „... *mely kapcsolatot teremtene az élet folytatása, vagy befejezése közötti választás és a beteg önrendelkezési joga között.*”¹³⁶ Az aktív eutanázia esetén (a beteg beleegyezésétől függetlenül) felmerül az orvos lelkiismereti szabadságának kérdése. Tóth J. Zoltán e tekintetben erősen bírálja a

¹³⁴ Luxemburgban például csak a nagykorú betegek esetén lehet engedélyezni az eutanáziát, a kiskorúakat továbbra is kizárják ebből a körből. [http://hvg.hu/egeszseg/20090210_eutanazia_engedelyezes]

¹³⁵ 22/2003. (IV. 28.) AB határozat (ABH 2003, 235, 263.)

¹³⁶ 22/2003. (IV. 28.) AB határozat (ABH 2003, 235, 263.)

határozatot, hiszen annak megállapításai szerint (beleértve a különvéleményeket is) az aktív eutanázia sértheti az orvos lelkiismereti szabadságát, ez azonban Tóth szerint feloldható lenne úgy, ahogy a passzív esetben, vagyis egy másik közreműködő személynek átadhatná a beteget, kinek lelkiismereti meggyőződésével nem ellentétes a beteg halálba segítése.¹³⁷ Gyakorlati értelemben egyetértek az érveléssel, elméleti problémát viszont véleményem szerint felvet, ugyanis ha *ad absurdum* egyetlen orvos sem hajlandó végrehajtani a beavatkozást, akkor a beteget elviselhetetlen kínoknak teszik ki, mivel e jogát nem tudja érvényesíteni.

A beteg esetében pedig kifejezetten az aktív/passzív eutanázia alkotmányossága volt a döntés tárgya. A passzív eutanázia már a határozat meghozatala előtt is a magyar jogrendszer részét képezte, az Alkotmánybíróság pedig megállapította, hogy ez a beteg önrendelkezési jogának része [Lásd: Indokolás IV. 6.1. pontját]. A határozatból kiderül az is, e jog gyakorlásának törvényi feltételekhez kötése korlátozza ugyan az önrendelkezési jogot, de az nem abszolút jog, e korlátozás pedig az élethez való jog védelme érdekében indokolt, tehát a kezelést visszautasító nyilatkozat szigorú feltételekhez kötése az állam objektív intézményvédelmének a megnyilvánulása. Az aktív eutanáziát viszont egyértelműen alkotmányellenesnek találta a testület, és helyesnek vélte az akkor hatályos Btk. gyakorlatát, amely nem különítette el a „méltányossági ölés” privilegizált tényállását az emberölés tényállásától (tehát az aktív eutanázia gyilkosság). Ez a döntés szakmai berkekben mai napig vita tárgya. Maga az indítvány amellettt érvelt, hogy az eutanázia esetén épp az ember méltósága kerül szembe élethez való jogával (a betegség okozta szenvedés ugyanis „... *oly mértékben sérti az ember méltóságát [...] ami közvetlenül az élet eldobásának szándékával jár*”).¹³⁸ Ezt a problémát - ahogy láthattuk - úgy oldotta föl az Alkotmánybíróság, hogy az élet és méltóság abszolút joga helyett az önrendelkezési jog - objektív életvédelmi kötelezettség konfliktusára épített fel érvelését, így nem kellett a monista doktrínát feladni. Ezt a döntés vitatható, véleményem szerint itt a testület azért alakította így ki érvelését, hogy tartani tudja a doktrína megállapításait, vagyis a fark csóválta a kutyát.

¹³⁷ TÓTH J., 2005

¹³⁸ BALOGH, 2010, 36. old.

1.6.4. Állami lőfegyverhasználat és az élet védelme

Az Alkotmánybíróság elé 2004-ben került néhány, a rendőrségi törvénnyel¹³⁹ (Továbbiakban: Rtv.) összefüggő kérdés. Az indítványokat számos problémát felvetettek, főként a rendőri élet kockáztatásának kötelmével, és a rendőri lőfegyverhasználattal kapcsolatban, melyekben az emberi élethez való jog sérelmét látták megvalósulni. A következőkben e határozat megállapításait vesszük sorra, illetve kitérünk egy olyan kérdésre is, melyet a testület elkerült, pedig alkotmányossági szempontból igen nagyjelentőségű.

1.6.4.1. Az indítványok és a rájuk adott válaszok

Mint mondtam, az indítványok alapvetően két csapásirányon indultak el, ebből az első a rendőr saját életének kockáztatása. Ebben az esetben könnyű helyzetben volt az Alkotmánybíróság, hiszen a 46/1994. (X. 21.) számú határozatában már gyakorlatilag kifejtette álláspontját a honvédelmi törvény élet feláldozását is megkövetelő rendelkezései kapcsán, az abban foglaltak pedig kiindulásként szolgáltak az új határozat érvelésének kialakításához. A 9/2004. (III. 30.) sz. határozat szerint nem alkotmányellenes ez a rendelkezés, hiszen a rendőr hivatásának megválasztásakor maga vállalja (önrendelkezési jogát gyakorolva), hogy szükség esetén életét kockára téve fenntartja a közbiztonságot és a belső rendet. Ugyanakkor kiemeli, hogy az állam kötelessége az élet védelme érdekében, hogy biztosítsa a rendőrök számára azokat a feltételeket, melyek minimálisan csökkenthetik a rendőr életének elvesztésének kockázatát (értsd: kiképzettség, szolgálati szabályzat, technikai ellátottság).

A másik fő csapásirány a rendőri lőfegyverhasználat egyes aspektusainak alkotmányosságát vitató beadványok voltak. Egyszerűbben szólva: mikor, milyen helyzetekben, ki ellen használhatja a rendőr lőfegyverét (alkotmányosan)?

Egyik fő alapvetés, amit kimondanak a határozatban, hogy „... a lőfegyverhasználat alkotmányosságát az alapozza meg, hogy a lőfegyverhasználattal érintett személy [akivel szemben

¹³⁹ 1994. évi XXXIV. törvény a Rendőrségről

lőfegyvert használnak] *korábban megsértette az élethez való jogot egy másik emberi élet kioltásával.*¹⁴⁰, valamint az ún. veszélyeztetettségi esetkörben az érintett támadó magatartása az, melynek elhárítására törekszik a rendőr, ez alapozza meg a fegyver használatát. Felmerültek azonban olyan esetek, mikor se támadó magatartás, se élet előzetes kioltása nem állapítható meg. Az emberiség elleni bűncselekmények közül néhány (pl.: tiltott toborzás), az állam elleni bűncselekményeknek pedig egyike sem tartalmazza az élet elleni cselekményeket, ezért ezt a rendelkezést az Alkotmánybíróság megsemmisítette. A fogvatartott személy menekülésekor pedig a veszélyeztetettségi elem hiányzik, a rendőrség pedig köteles a fogvatartott őrzéséről úgy gondoskodni, hogy elkerüljék a szökést. Ha tehát az illető - a rendőrség hibájából - megszökne, az nem keletkeztet jogosultságot e hiba lőfegyverrel történő „korrekciójára”. Ezzel ellentétben elutasította azokat a beadványokat, melyek a szándékos emberölést megvalósító személy elleni fegyverhasználatot támadták, ennek indoka (ahogy a fentiekben már említettem) a korábban elkövetett életellenes cselekmény léte. Értelemszerűen szintén alkotmányos az olyan eset, amikor veszélyeztetettségi esetről van szó (Lásd: fogvatartott személy erőszakos kiszabadítására törekvő elleni lőfegyverhasználat). Külön érdekes kérdés a fegyverrel vagy más veszélyes eszközzel való fenyegető magatartás esete, itt ugyanis se támadó magatartás, se korábbi bűncselekmény (élet kioltása) nem állapítható meg, csak a körülményekből következtethet a rendőr arra, hogy az illető a nála lévő tárgyat úgy kívánja használni, hogy azzal emberi életet veszélyeztethet. A „fegyver” esetében a felmerülő kockázat elegendő ahhoz, hogy megalapozza a rendőri lőfegyverhasználatot (még akkor is, ha alkalmatlan eszközről¹⁴¹ van szó), azonban a „más veszélyes eszköz” kifejezést, mivel túl tág értelmezésnek ad teret, alkotmányellenesnek ítélte és megsemmisítette az Alkotmánybíróság.

1.6.4.2. Az állami erőszaktól eredő halál

A határozat mielőtt a konkrét indítványok tárgyalásába kezdene, előtte megfogalmaz alapvetéseket, ill. idézi az Emberi Jogok Európai Egyezményének 2. cikkét, melynek második pontja szerint nem számít az élethez való jog sérelmének, ha személyek jogtalan erőszakkal szembeni

¹⁴⁰ 9/2004. (III. 30.) AB határozat (ABH 2004, 179, 193.)

¹⁴¹ Vö.: HOLLÁN, 2013, 194-196. old.

védelmében, törvényes letartóztatás foganatosítása vagy a törvényesen fogva tartott személy szökésének megakadályozása érdekében zavargás vagy felkelés elfojtása céljából törvényesen tett intézkedés során következik be az élettől való megfosztás.¹⁴² Az előzőekben láthattuk, hogy nem teljesen vette át az Alkotmánybíróság az Egyezmény álláspontját, de célját tekintve nagyon közel áll hozzá. Ez a társadalom szempontjából méltányolható cél, hogy legyen egy olyan szervezet, mely megvédi az állam polgárait a külső (honvédség) és belső támadásoktól (pl.: rendőrség), ezt pedig alkotmányosan is alá kell támasztani. A rendészeti funkció az állam egyik legősibb feladatköre, mely a közrend és közbiztonság fenntartását, az államrend védelmét szolgálja. Ezzel a céllal szemben semmi kifogásom nincs. Maga az Alkotmánybíróság fogalmazza meg, hogy e funkció „... olyan alkotmányos cél, amelynek elérése és fenntartása az élet védelmét is szolgálja.”¹⁴³, valamint ennek ellátásához „... az államnak megfelelő jogosítványokkal és eszközökkel kell felruházni a rendőrséget.”¹⁴⁴ A probléma az, hogy meglátásom szerint az Alkotmánybíróság végig elkerülte a rendőri fegyverhasználatból eredő halál kérdését. Ez két okból problematikus: nem tisztázott, hogy alkotmányosan hogy kéne kezelni azt, ha egy rendőr megöl egy embert szolgálat közben, és nem hozták összhangba ezt az oszthatatlansági doktrínával.

A határozat indokolása tartalmazza ugyan, hogy a lőfegyverhasználat olyan jogosítvány, „... amely emberi élet kioltására is vezethet, ezért az élethez való joggal összefüggésben jelentős és közvetlen kockázati tényezőnek minősül.”¹⁴⁵, ezzel azonban a továbbiakban nem igazán foglalkozik, csak az élet veszélyeztetése kerül szóba, én ennek indokai. Ezen indokok (ahogy már láttuk korábban) az elhárítandó életveszély, és/vagy az élethez való jog sérelmét okozó korábbi cselekmény. Ezt pedig a következőre alapozták: „Az Alkotmány 8. § (2) bekezdése határt szab az alapjogok korlátozhatóságának, mert lényeges tartalmukat kivonja a törvényhozó rendelkezése alól. Az élet önkényes elvételének állam általi megengedése kétségtelenül ezt az alkotmányi tilalmat sértené. A jog ugyanakkor bizonyos esetekben eltűri az élet elvételét, ugyanis nem tekinti jogellenesnek a jogos védelmi helyzetben vagy végszükségben elkövetett emberölést. Az Rtv. indítványokkal támadott rendelkezései [...] nem tartoznak ehhez a szabályozási területhez. Más megítélés alá esnek egyrészt azért, mert nem az élet kioltására, legfeljebb annak kockáztatására

¹⁴² Emberi Jogok Európai Egyezménye, 2. cikk, 2. a)-c)

¹⁴³ 9/2004. (III. 30.) AB határozat (ABH 2004, 179, 186.)

¹⁴⁴ 9/2004. (III. 30.) AB határozat (ABH 2004, 179, 187.)

¹⁴⁵ 9/2004. (III. 30.) AB határozat (ABH 2004, 179, 188.)

*adnak felhatalmazást, másrészt azért is, mert a rendőr nem magánemberi minőségében jár el, hanem olyan személyként, aki az államot terhelő életvédelmi kötelezettséget teljesíti.”*¹⁴⁶ Mindezek mellett pedig szigorú feltételeknek kell teljesülniük, mielőtt a rendőr fegyverét ténylegesen használhatná (felszólítás, figyelmeztető lövés stb.). Meglátásom szerint a problémák a következők: a fenti idézetből is látszik, hogy az Alkotmánybíróság nem foglalkozik az élet kioltásának kérdésével (annak ellenére, hogy megállapította, a lőfegyverek használata magukban hordozzák az élet kioltásának lehetőségét is), pedig ez komolyan érinti a monista doktrínát. Az idézetből kiderül az is, hogy a rendőr az intézkedés során nem magánemberként, hanem állami minőségben lép fel, viszont éppen e minőség indokolná, hogy az alapjog érvényesülését garantálja (hiszen az alapjogok eredetileg éppen azért jöttek létre, hogy az állam impériumával szemben védjék az állampolgárt!). A monista szemlélet tükrében problémásnak találok azt is, hogy a fegyverhasználat (még ha halálhoz is vezet) alkotmányos, ha a Rtv. szerinti előfeltételek teljesülnek.¹⁴⁷ Látni vélem ugyanis az analógiát e helyzet és a halálbüntetéses határozat között. Mindkettő az élet megfosztását helyezi kilátásba¹⁴⁸, tehát érinti az Alkotmány 54. §-a szerinti jogokat; a halálbüntetés kiszabásának (kivételesség, kiemelkedő társadalomra jelentett veszély stb.) és a rendőri fegyverhasználatnak is (Lásd: fentebb) vannak törvényi feltételei és mindkét esetben van egy elérni kívánt, ésszerű cél. Tehát elmondható, hogy mindkét esetkör elvileg nem önkényes megfosztás körébe sorolható, az oszthatatlansági doktrína értelmében viszont az élettől való megfosztás az élethez való jog totális és helyrehozhatatlan megsemmisítését jelenti. Súlyom László az oly sokat idézett párhuzamos véleményében így fogalmaz: „Az Alkotmány 54. § (1) bekezdésében szereplő önkényesség fogalmát akkor sem lehetett úgy értelmezni, hogy az - mint nem-önkényest - lehetővé tenné a törvényes eljárásban kiszabott halálbüntetést, amikor az Alkotmány 8. §-ának (3) bekezdése még megengedte az alapvető jog gyakorlásának olyan korlátozását, amely az állam biztonsága, a belső rend, a közbiztonság [...] védelme érdekében szükséges. A halálbüntetés már ekkor is alkotmányellenes volt, mert az élethez és méltósághoz való jog vonatkozásában mindenfajta és bármely alapon nyugvó korlátozás lehetősége elvileg kizárt.”¹⁴⁹

¹⁴⁶ 9/2004. (III. 30.) AB határozat (ABH 2004, 179, 186.)

¹⁴⁷ Lásd: 1994. évi XXXIV. törvény 56. § (1) bekezdés a)-d)

¹⁴⁸ Hangsúlyozom, a fegyverhasználat kapcsán most csak a halált okozó intézkedésekről beszélünk!

¹⁴⁹ 23/1990. (X. 31.) AB határozat (ABH 1990, 88, 107.)

A félreértések elkerülése végett le kell szögezni, hogy jómagam sem a rendőri fegyverhasználat ellen prédikálok, a társadalmi rend fenntartása (és nemkülönben az élet védelme) érdekében elengedhetetlen, hogy a rend őreinek hatékony eszközök álljanak rendelkezésükre. Ezt a méltányolható célt viszont az Alkotmánybíróságnak összhangba kellett volna hoznia korábbi határozataival (így a monista doktrínával), amely véleményem szerint lehetetlen. Elviekben indokolt is lehetne a doktrína újragondolása, ám ahogy korábban említettem, a negyedik Alaptörvény-módosítás e jogi problémát megoldotta azzal, hogy hatályon kívül helyezte a korábbi ABh-kat, így azokhoz a testület immár nincs kötve. Éppen ezért a következő „Alkotmánybíróságokon” múlik, hivatkozik-e a doktrínára a későbbiekben, vagy esetleg szakítva eddigi gyakorlatával más megoldást választ az élet és méltóság (kitüntetett) védelmi szintjének fenntartásához. A lehetőség tehát adott, a kérdés pedig nyílt: tartható, és tartja-e magát az oszthatatlansági doktrína? A jövő majd eldönti.

1.7. Az emberi méltósághoz való jog tartalma; a nevesített jogok

1.7.1. A méltósághoz való jog tartalmi tipológiája

Az emberi méltósághoz való joggal az eddigiekben is rengeteg módon foglalkoztunk. A definíciós kísérletek során, valamint az oszthatatlansági doktrína elemzésekor óhatatlanul belefolytunk tartalmi kérdésekbe is. Most a korábban kifejtetteket, és a méltóság egyéb aspektusait szeretném rendszerbe foglalni. Az emberi méltósághoz való jog - ahogy eddig is láthattuk - különleges helyet foglal el az alapjogok között, olyannyira, hogy bizonyos esetekben még az is megkérdőjelezhető, hogy alapjognak tekinthető-e, vagy jogi absztrakciónak? Lássuk tehát, milyen kategóriákat tudunk felállítani?

Az első kategória a méltóság absztrakt megjelenési formája. Ezt a monista doktrína elemzésekor érintettük, ott azt mondtuk, hogy az emberi méltóságnak van egy érinthetetlen magja, és ez biztosítja a sérthetlenséget az emberi élettel összefüggésben. Az Alkotmánybíróság szerint ez (az emberi méltóság) minden más alapjog lényeges tartalma is egyben, ez kapcsolja össze az

alapjogokat, melyek olyan összefüggő rendszert képeznek, ahol a cél az ember védelme.¹⁵⁰ Itt tennék egy rövid kitérőt! Ahogyan arra az imént is hivatkoztam, a monista doktrína szerint a méltóság sérthetlenségét az érinthetetlen lényeges tartalom adja, melyhez senki nem tud „hozzányúlni”, tehát a méltóság megsértése fogalmilag ki van zárva. Ennek ellenére a szakirodalomban találunk olyan tilalmakat, mércéket, melyek a méltóság sérelmét feltételezik (dehumanizáció, megalázottság stb.). Véleményem szerint ez az elvi probléma feloldható. Értelmezésemben a sérthetlenség nem azt jelenti, hogy elvileg képtelenség megsérteni e jogot, hanem hogy tilos. Itt persze megint összeütközésbe kerülünk a doktrínával, hiszen így tagadjuk azt, hogy a méltóság a jog és az ember számára érinthetetlen résszel rendelkezne, ám a fenti példák (melyeket még a későbbiekben részletesebben is megnézünk) úgy vélem erre engednek következtetni. Érvélésemet az Alaptörvény szövegével szeretném alátámasztani. A I. cikk (1) bekezdése úgy szól, hogy *„AZ EMBER sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait tiszteletben kell tartani. Védelmük az állam elsődrendű kötelezettsége.”* [Kiemelés tőlem - M.T.]. Ha a méltóság elvi értelemben sérthetetlen, akkor az állam védelmére nincs szükség. Ha viszont az ember méltósághoz való jogának megsértése lehetséges, akkor szükség van (ill. csak akkor van szükség) az állam alapjogvédelmi funkciójára (melyet a jogalkotásban és jogalkalmazásban érvényesítenie kell).

Második csoportba sorolnám azokat az eseteket, amikor az emberi méltósághoz való jog klasszikus alanyi jogként viselkedik, vagyis közvetlenül erre a jogra hivatkoznak az egyes indítványok. Ez eddig egyetlen egyszer fordult elő az alkotmánybírói gyakorlatban, nem véletlenül, hiszen az emberi méltósághoz való jog, mint alanyi jog, nehezen értelmezhető, bizonytalan tartalmú. A 36/2005. (X. 5.) sz. ABh-ban az Alkotmánybíróság a kamerás megfigyelés kapcsán megállapította, hogy *„Az a törvényi feltétel, miszerint az érintett személynek az alapjogi korlátozáshoz ráutaló magatartással történő hozzájárulása akár ahhoz is elegendő, hogy őt intim helyzetben megfigyeljék, sérti az emberi méltósághoz való alkotmányos alapjogot.”*¹⁵¹. Osztom Balogh Zsolt véleményét, miszerint ez egy félresikálása volt a testületnek, erre pedig az is enged következtetni, hogy se előtte, se azóta nem hivatkoztak közvetlenül erre az alapjogra alkotmányértés okán.

¹⁵⁰ Lásd: BALOGH 2010, 37. old.

¹⁵¹ 36/2005. (X. 5.) AB határozat (ABH 2005, 390, 401-402.)

Az emberi méltóság viselkedhet szubszidiárius alapjogként is, melyet „... mind az Alkotmánybíróság, mind a bíróságok minden esetben felhívhatnak az egyén autonómiájának védelmére, ha az adott tényállásra a konkrét, nevesített alapjogok egyike sem alkalmazható.”¹⁵²

Az általam felállított tipológia utolsó eleme a részjogosultságok köre. Itt ismét visszautalok a korábban kifejtettekre, ahol az emberi méltóság anyajogi jellegét néztük meg röviden. Eszerint tehát vannak az emberi méltósághoz való jogból levezethető ún. nevesített jogok, melyek az alapjogi tesztnek megfelelően korlátozhatók. Úgy gondolom, hogy bővebb kifejtést az első két kategória nem igényel, ezért megpróbálom a nevesített alapjogokra vonatkozó ismerveket bemutatni, azonban el kell mondani: a nevesített jogok felsorolása nem lesz teljes (nem is lehet az), ugyanis a cselekvési autonómia újabb és újabb aspektusai jelenhetnek meg és válhatnak joggá.¹⁵³

1.7.2. A nevesített jogok

Az emberi méltósághoz való jognak két funkciója van: az egyenlőséget biztosító funkció (Lásd: jogegyenlőség témakörnél), valamint a személyiség-védelmi funkció. Ebből aztán az Alkotmánybíróság több általános személyiségi jogot, ezekből pedig konkrét („különös”) személyiségi jogokat vezetett le. Előjáróban el kell mondani, hogy az egyes kategóriák közötti elválasztás nem minden esetben teljesen éles, vannak olyan konkrét jogok, melyeket akár több általános személyiségi jogba is be lehet sorolni, de a tipizációs kényszer miatt a kérdéses jogokat önkényes elválasztás alapján fogom besorolni egyik vagy másik kategóriába. Megjegyzendő továbbá, hogy az ABh-kból az általános személyiségi jogok jelentését nem tudhatjuk meg, tartalmuk többnyire a különös személyiségi jogok révén kristályosodnak ki. A következőkben ezeket a különös/konkrét személyiségi jogokat nézzük meg, melyek általános jogokba való tagozódását az 1. sz. ábra szemlélteti.

¹⁵² 8/1990. (IV. 23.) AB határozat (ABH 1990, 42, 45.)

¹⁵³ BALOGH, 2010, 38. oldal

Önrendelési jog	Önazonosságához való jog	Magánszférához való jog	Személyiség szabad kibontakoztatásához való jog	Általános cselekvési szabadság
<ul style="list-style-type: none"> • Terhesség-megszakítás joga • Egészségügyi önrendelési jog • Saját haláláról való döntés • Szabad orvosválasztás joga • Információs önrendelési jog • Házasságkötés szabadsága • Félperbeli részvételével kapcsolatos rendelkezés joga • ... 	<ul style="list-style-type: none"> • Vérségi származás kiderítéséhez való jog • Névjogok • Testi-, lelki integritáshoz való jog • ... 	<ul style="list-style-type: none"> • Magánlakás védelme • Levéltitok • ... 	<ul style="list-style-type: none"> • Vallás-, és lelkiismeret szabadsága • Szabad véleménynyilvánítás • Oktatáshoz, művelődéshez való jog • ... 	<ul style="list-style-type: none"> • Sportolók versenyzési szabadsága • Művészeti alkotáshoz való hozzáférhetőség joga • Jogügyletek létrehozásának szabadsága • Személyes szabadság • ...

1. ábra Nevesített jogok (saját szerkesztés)

1.7.2.1. Az (ön)rendelési jog

Az önrendelés definícióját nem találjuk az ABh-ban, így magából az elnevezésből kell elsőnek kiindulnunk, ez pedig a magunk felett való teljes rendelkezést jelenti. A terhesség-megszakításos határozatnál már láttuk, hogy ez jelenti a saját test feletti rendelkezést (amiből aztán az abortusz-kérdés kapcsán levezethető a **terhesség-megszakítás joga**).

Az egészségügyi önrendeléssel összefüggésben két határozatot is felhozhatunk példaként. A 36/2000. (X. 27.) sz. határozat nevesíti az **egészségügyi szükséges beavatkozásokba való beleegyezés/ azok visszautasításának jogát**. E határozat iskolapéldája a nevesített jogok korlátozásának. A határozat ugyanis az egyes törvények (Magzatvédelmi Törvény, Egészségügyi Törvény) vonatkozásában az orvosi beavatkozások visszautasítását korlátozottan cselekvőképes és cselekvőképtelen személyek esetében vizsgálta. A testület szerint a megváltozott belátási képességű emberek jognyilatkozatainak érvényességéhez feltételeket szabni alkotmányos (pl.: törvényes képviselő, gondnok stb. beleegyezése), tehát az önrendelési jog korlátozható, viszont a jogalkotó köteles differenciálni a cselekvőképtelen és a korlátozottan cselekvőképes személyek között, tehát a szükségesség-arányosság kritériumainak megfelelően lehet alkotmányos egy nevesített jog korlátozása. A másik határozatot már ismerjük, hiszen volt róla szó: az eutanázia-határozat. Az önrendelés keretében adott (szigorú) körülmények teljesülése esetén a beteg önrendelési joga korlátozhatja az állami életvédelmi kötelezettséget, vagyis ezzel az

Alkotmánybíróság kimondta a **saját halálról való döntés jogát**.¹⁵⁴ Az 56/2000. (XII. 19.) sz. határozat pedig a **szabad orvosválasztás jogát** említi az önrendelkezéssel összefüggésben. Ennek klasszikus példája a házi orvos szabad megválasztása, de beletartozik az is, hogy a beteg kezelésében csak olyanok vehetnek részt, kik közreműködésébe az érintett beleegyezett (e jog korlátja lehet például az ellátás sürgőssége).

Az önrendelkezési jognak vannak azonban a szigorúan vett saját test feletti rendelkezésen túl más aspektusai is. Egy korai ABh-ban a következőt olvashatjuk: „Az Alkotmánybíróság döntésének kialakítása során abból indult ki, hogy az Alkotmány 59. §-a [Alaptörvény VI. cikk (1)-(2) bek. - M. T.] szerint a Magyar Köztársaságban mindenkit megillet a magántitok és a személyes adatok védelméhez való jog. E jog tartalma az, hogy **mindenki maga rendelkezik magántitkainak és személyes adatainak feltárásáról és felhasználásáról.**”¹⁵⁵ [Kiemelés tőlem - M. T.]. Egy másik határozatban pedig már „... a személyes adatok védelméhez való jogot nem hagyományos védelmi jogként értelmezi, hanem annak aktív oldalát is figyelembe véve, **információs önrendelkezési jogként.**”¹⁵⁶ [Kiemelés tőlem - M. T.], ennek tartalma (a fentiekben kifejtetten túl), hogy személyes adatot csak az érintett beleegyezésével szabad felvenni és kezelni, és az adatfeldolgozás módját ellenőrizhetővé, követhetővé kell tenni.

Az Alaptörvény (és a korábbi Alkotmány), ill. számos nemzetközi dokumentum védi a házasság intézményét. Az Alkotmánybíróság szerint e állami önkötelezés magába foglalja a **házasságkötés szabadságát** is, ami jelenti például azt, hogy a házasságkötést főszabály szerint korlátozni nem lehet, csak alapos indokkal gördíthető elé jogi akadály. Jelenti továbbá a házastárs szabad megválasztását is, ez szintén olyan alkotmányban védett érték, melyet csak bizonyos hivatásoknál összeférhetetlenség kiküszöbölésekor lehet korlátozni.¹⁵⁷ Míg az alkotmány csak a házasság intézményének védelmét deklarálta, addig az Alaptörvény már utal a kapcsolódó szabadságjogra is: „Magyarország védi a házasság intézményét mint férfi és nő között, **önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget...**”¹⁵⁸ [Kiemelés tőlem - M. T.].

¹⁵⁴ SÁRI - SOMODY, 2008, 105. old.

¹⁵⁵ 20/1990. (X. 4.) AB határozat (ABH 1990, 69, 70.)

¹⁵⁶ 15/1991. (IV. 13.) AB határozat (ABH 1991, 39, 40-41.)

¹⁵⁷ 22/1992. (IV. 10.) AB határozat (ABH 1992, 122, 124.)

¹⁵⁸ Alaptörvény L cikk (1) bekezdés

A fél perbeli részvételével kapcsolatos rendelkezés joga jelenti egyrészt, hogy az egyénnek joga van arra, hogy „az igény állapotába került alanyi jogait a különböző állami szervek, így a bíróság előtt is érvényesítse.”¹⁵⁹, másrészt pedig az ettől való tartózkodást is, maga dönti el mindenki, hogy igénybe veszi-e a rendelkezésre álló intézményrendszert, avagy sem, ez pedig szintén az emberi méltósághoz való jogból levezetett rendelkezési jog része, így alkotmányos oltalom alatt áll.

1.7.2.2. Önazonossághoz való jog

Ahogy mondtam, az általános személyiségi jogok között olykor az elválasztás nem teljesen éles. Erre jó példa az 57/1991. (XI. 8.) sz. határozat, mely a **vérségi származás kiderítéséhez való jogot**, az önrendelkezési és önazonossághoz való jog körébe sorolja.¹⁶⁰ Ez pedig „... azt is magában foglalja, hogy mindenkinek a legszemélyesebb joga [...] vérségi jogállását kétségbe vonni vagy felkutatni, illetőleg az, hogy vérségi származását - a vérségi kapcsolatban közvetlenül érintettek körén kívül - senki ne tegye vitássá.”¹⁶¹ Ennek gyakorlása természetesen átruházható indokolt esetben (pl.: korlátozott cselekvőképesség/cselekvőképtelenség), az viszont fontos, hogy a képviselő által kezdeményezett eljárás eredménye ne lehessen kétségbevonhatatlan és végleges, mindig lehetőséget kell biztosítani a származás kiderítésére/kétségbe vonására.

2001-ben született egy döntés a névviseléssel kapcsolatban. A határozat rendelkező része lényegre törő: „A névjog az Alkotmány 54. § (1) bekezdésében foglalt emberi méltóságból levezethető alapvető jog. Minden embernek elidegeníthetetlen joga van az (ön)azonosságát kifejező saját névhez és annak viseléséhez. Ez a jog az állam által nem korlátozható. A névjog egyéb elemei - így különösen a névválasztás, a névváltoztatás, a névmódosítás - a jogalkotó által alkotmányosan korlátozhatók.”¹⁶² Itt megint azzal szembesülünk, hogy a névjog egyes összetevői akár külön kategóriákba is besorolható. Maga a névjog az önazonossághoz és a magánszférához jog részét képezi¹⁶³, míg a névválasztás, a névváltoztatás, névmódosítás az önrendelkezési jog körébe

¹⁵⁹ 1/1994. (I. 7.) AB határozat (ABH 1994, 29, 35-36.)

¹⁶⁰ Azért tárgyaljuk utóbbi jog keretében e különös jogot, mivel véleményem szerint az „önazonossági” vetülete fontosabb, de tartalmilag az előző szekcióba is kiválóan illeszkedne.

¹⁶¹ 57/1991. (XI. 8.) AB határozat (ABH 1991, 236, 242.)

¹⁶² 58/2001. (XII. 7.) AB határozat (ABH 2001, 527, 527.)

¹⁶³ 58/2001. (XII. 7.) AB határozat (ABH 2001, 527, 545.)

tartozik.¹⁶⁴ Utóbbiak korlátozására az eddig megismert szabályok az irányadók, a **saját névhez való jog** viszont abszolút jog, ennek korlátozása tilos, hiszen a határozat megfogalmazása szerint a mindenki mástól való megkülönböztetés esélyét biztosítani kell. Ez jelentős kivétel a korábban említett főszabály alól, hiszen egy korlátozhatatlan nevesített jogról van szó.

Az „önazonosság” elnevezésből leginkább következő jogok a **testi-, ill. lelki integritáshoz való jog**. A testi integritás joga először a 75/1995. (XII. 21.) sz. határozatban jelent meg, ám tartalmát *expressis verbis* a 22/2003. (IV. 28.) sz. határozat mondja ki, miszerint az illető beleegyezése nélkül testéhez más nem nyúlhat.¹⁶⁵ (A betegekre vonatkoztatva ez a kezeléseket és vizsgálatokat jelenti, az apasági perek esetén pedig a tanúk mentességét a kötelező vérvétel alól). A lelki (vagy más néven személyi) integritás jogát az első abortusz-határozat mondta ki, mely szerint az állam nem kényszeríthet senkit olyan helyzetbe, hogy önmagával meghasonuljon, és ettől nemcsak tartózkodni kell az államnak, hanem ésszerű keretek között az eltérő magatartás lehetőségét is biztosítani kell az egyének számára.

¹⁶⁴ 58/2001. (XII. 7.) AB határozat (ABH 2001, 527, 541.)

¹⁶⁵ 22/2003. (IV. 28.) AB határozat (ABH 2003, 235, 266.)

1.7.2.3. Magánszférához való jog

A nevesített jogok „alaptörvényének” számító 8/1990. (IV. 23.) sz. határozat említi először a magánszférához való jogot, melynek maradéktalan kifejtésére jelen dolgozat keretei között nem vállalkoznék. Sólyom László szavaival ugyanis „*A magánszféra sérthetetlenségéhez való jogot az általános személyiségi jog megfelelőjének, a személyiségi jogok generálklauzulájának is tekinthetjük.*”¹⁶⁶, így szinte megszámlálhatatlan számú konkrét jogosultságot kellene felsorolni. A magánszféra védelmére vonatkozó nevesített jogokat számos ABh és jogszabály tartalmaz. A 20/1990. (X. 4.) sz. ABh indokolásából például lehet következtetni, hogy az a kitétel, miszerint az adott személyről készült kép-, és hangfelvétel csak az érintett hozzájárulásával hozható nyilvánosságra, a magánszférához való jog körébe sorolható. Az Új Ptk. második könyvének harmadik része „Általános szabályok és egyes személyiségi jogok” címen számos, magánszférát védő rendelkezést és jogot nevesít (pl.: levéltitok, magánlakás védelme stb.); de ide sorolható az információs önrendelkezés joga is, ill. ide sorolhatnánk számtalan büntetőjogi és egyéb jogszabályban nevesített jogosultságot. Éppen e sokszínűség miatt a további példálódzó felsorolás értelmetlen volna. Ezért a magánszféra lényegét szeretném megfogni valamilyen módon. Sok vita tárgya, hogy mit is takar pontosan e fogalom. Ferdinand Schoeman szerint a magánszféra többek között igény, jogcím vagy jog, mellyel élve az egyén meghatározhatja, hogy mely vele kapcsolatos információk juthatnak mások tudomására.¹⁶⁷ A magyar Alkotmánybíróság szerint pedig „*A magánszféra lényegi fogalmi eleme [...] hogy az érintett akarata ellenére mások oda ne hatolhassanak be, illetőleg be se tekinthessenek.*”¹⁶⁸ Szintén ebben a határozatban meghatározták a korlátozás alkotmányos mértékét is. Az idézett határozat a tulajdon védelmét állította szembe a magánszféra sérthetetlenségével, és megállapítást nyert, hogy „*Az emberi méltóságot érintő alapjogi korlátozást [...] a tulajdonhoz való jog érvényesülése illetőleg védelme önmagában nem indokolhatja.*”¹⁶⁹ Szintén alkotmányellenes az állam jogalap nélküli beavatkozása az egyén magánéletébe.¹⁷⁰ Erre jó példa a **magánlakás védelme**: főszabály szerint a rendőr nem léphet engedély vagy hatósági határozat nélkül magánlakásba. Az Rtv. azonban taxatívén felsorol olyan

¹⁶⁶ SÓLYOM, 1984, 667. old.

¹⁶⁷ Lásd: SZIKLAI, 2010, 2. old.

¹⁶⁸ 36/2005. (X. 5.) AB határozat (ABH 2005, 390, 400.)

¹⁶⁹ 36/2005. (X. 5.) AB határozat (ABH 2005, 390, 401.)

¹⁷⁰ Vö.: 36/2005. (X. 5.) AB határozat (ABH 2005, 390, 396.)

különleges eseteket (kivételeket a főszabály alól), melyek alkotmányosságát más, fontosabb, méltányolható érdekek biztosítják (pl.: öngyilkosság megakadályozása, közveszély elhárítása stb.)¹⁷¹

¹⁷¹ Lásd bővebben: 1994. évi XXXIV. törvény 39. § (1) bekezdés a)-j)

1.7.2.4. Személyiség szabad kibontakoztatásához való jog

Valamilyen sejtése mindenkinek arról, mit jelenthet a „személyiség szabad kibontakoztatása” kifejezés, azonban alkotmányjogi értékeléséhez jogilag releváns források megállapításaira van szükségünk.

Az egyén személyiségének kibontakoztatásához elengedhetetlen a **vallás-, és lelkiismereti szabadság** biztosítása¹⁷²: „[a] lelkiismereti szabadság és a vallásszabadság külön is nevesített joga azt ismeri el, hogy a lelkiismereti meggyőződés, s ezen belül adott esetben a vallás az emberi minőség része, szabadságuk a személyiség szabad kibontakozásához való jog érvényesülésének feltétele.”¹⁷³ E szabadságjog biztosításából számos egyéb jogosultság és (állami) kötelem is származik. A teljesség igénye nélkül íme néhány: az idézett határozat rendelkező része szerint az államnak a vallási és lelkiismereti meggyőződés tekintetében semlegesnek kell lennie, ezt pedig az állami iskolákban is érvényesítenie kell.¹⁷⁴ E szabadságjogba beletartozik továbbá a vallás szabad gyakorlása, kinyilvánítása, tanítása stb.¹⁷⁵, az állam azonban nem tagadhatja meg a vallásoktól való tartózkodás lehetőségét sem. Ez utóbbi kijelentésemet két dologra alapítom: a lelkiismeret szabadsága értelmezésem szerint magába foglalja az ateizmust is, mint nézetet, másrészt pedig korábban idézett 4/1993. (II. 12.) sz. határozat szerint „Az állam nem tagadhatja meg a jogi lehetőségét annak, hogy akár vallásos, akár ateista elkötelezettségű iskolák jöjjenek létre...”¹⁷⁶, márpedig az ateizmus maga nem lehet tilos, ha az ilyen elkötelezettségű iskolák léte jogszerű.

A **szabad véleménynyilvánítás**, mint az egyes alkotmányokban külön is nevesített jog fokozott védelmet élvez az Alkotmánybíróság gyakorlatában. Ennek oka, hogy egyéni és társadalmi hatása kiemelkedő a demokratikus társadalmakban. Társadalmi szinten a szabad véleménynyilvánítás a demokratikus közvélemény kialakulásának feltétele, egyénileg pedig az emberben rejlő képességek kibontakozásának lehetőségét befolyásolja szignifikánsan.¹⁷⁷

¹⁷² 74/1992. (XII. 28.) AB határozat (ABH 1992, 310, 313.)

¹⁷³ 4/1993. (II. 12.) AB határozat (ABH 1993, 48, 51.)

¹⁷⁴ Lásd: 4/1993. AB határozat (ABH 1993, 48, 48.)

¹⁷⁵ Lásd: Alaptörvény VII. cikk

¹⁷⁶ 4/1993. (II. 12.) AB határozat (ABH 1993, 48, 56)

¹⁷⁷ Lásd: 30/1992. (V. 26.) AB határozat (ABH 1992, 167, 172.)

A személyiség kibontakoztatásához elengedhetetlen, hogy mindenki lehetőséget kapjon a benne rejlő tehetség, készségek felfedezésére és *kibontakoztatására*. Ennek feltételét az állam köteles biztosítani, ez pedig az **oktatáshoz/művelődéshez való jog** révén teremthető meg. Míg a 35/1995. (VI. 2.) sz. ABh csak a felsőoktatási tanulmányok folytatását említi, addig a 12/1996. (III. 22.) sz. határozat már úgy fogalmaz, hogy „*az oktatás az emberi személyiség kibontakoztatására irányuló tevékenység. A felsőfokú tanulmányok folytatásának joga pedig [...] közvetlenül kapcsolódik [a személyiség szabad kibontakoztatásához].*”¹⁷⁸ A közvetlen kapcsolat tehát a felsőoktatás esetén érhető tetten, de ennek értelemszerű feltétele az alap-, és középfokú oktatás is, mint közvetett tényező. Külön érdekesség a választott hivatáshoz/munkához kapcsolódó védelem is: a 46/1994. (X. 21.) sz. határozatban például a testület megállapította, hogy a művészi pályán lévő személyek sorkatonai szolgálatra történő behívása (legyen az katonai vagy polgári szolgálat) helyrehozhatatlan törést okozna e hivatás művelőinek.

Az eddig felsoroltak ismét csak példák, számos további kapcsolódó jogot, kötelmet és tilalmat sorolhatnánk, melyek a személyiség kibontakoztatását szolgálják, gondoljunk az egyesülési-, gyülekezési jogra [Vö.: 27/1990. (XI. 22.) ABh], a magántitok védelmére, az információs önrendelkezési jogra, a bejegyzett élettársi kapcsolatra [Vö.: 32/2010. (III. 25.) ABh], vagy akár a kábítószer-használat kérdésére [Vö.: 54/2004. (XII. 13.) Abh].

1.7.2.5. *Általános cselekvési szabadság*

Már a téma elején jeleztem, hogy az általános személyiségi jogokat nehéz tartalmilag meghatározni, hiába kerülnek oly gyakran elő az egyes nevesített jogok az Alkotmánybíróság határozataiban. Az ún. általános cselekvési autonómia esetén is sokáig ezt láthattuk. 2011-ben viszont a szabálysértési törvény vizsgálata során a testület gyakorlatilag egy komplett definícióval állt elő: „... *az általános cselekvési szabadságból következően alkotmányos demokráciában a polgároknak - jogi értelemben - mindent szabad, amit normatív rendelkezés nem tilt.*”¹⁷⁹ Az államnak itt van egy tartózkodási kötelezettsége, az egyén szabadságát tiszteletben kell tartania,

¹⁷⁸ 12/1996. (III. 22.) AB határozat (ABH 1996, 241, 244.)

¹⁷⁹ 176/2011. (XII. 29.) AB határozat (ABH 2011, 1362, 1365.)

függetlenül attól, hogy az egyén cselekedete alapjogi védelem alatt áll-e, vagy sem. Félreértések elkerülése végett megjegyzem, hogy ettől még ugyanúgy van lehetőség az alapjogi tesztnek megfelelő korlátozások bevezetésére! Mivel a cselekvési autonómia *általános* jellege miatt a jogszerű cselekedetek taxatív felsorolásának nincs értelme (és nem is lehetséges), ezért néhány fontosabb, az Alkotmánybíróság gyakorlatában felmerült esetet, levezetett konkrét jogot veszünk górcső alá.

Az első eset a sportolók igazolásáról és átigazolásáról szóló ÁISH¹⁸⁰ rendelkezés vizsgálatakor merült fel.¹⁸¹ Az indítvány azt kifogásolta, hogy a sportolók másik sportegyesülethez igazolása az átadó egyesület engedélyéhez kötött, ennek hiányában pedig egy éves várakozási időt írnak elő (vagyis az új egyesület színeiben nem versenyezhet a várakozási idő lejártáig). Az Alkotmánybíróság úgy ítélte meg, hogy a rendelkezés sérti a sportolók azon jogát, hogy képességeit másokkal összemérve versenyezessen olyan keretek között (a kívánt egyesületben), amelyet az egyén kíván. Az általános cselekvési autonómiából tehát deriválható a **sportolók versenyzési szabadsága**, mint az emberi méltóság része.

A 24/1996. (VI. 25.) sz. ABh-ban két konkrét személyiségi jogot is találunk. A cselekvési autonómia része a **művészeti alkotáshoz való hozzáférhetőség joga**, tehát széles szabadságot kell biztosítani a művészeti „termék” forgalomba hozatalára, beszerzésére, felhasználására, ugyanis csak így biztosítható olyan alapjogok érvényesülése, mint a művészet szabadsága és a személyiség kibontakoztatásának joga. Nagyon fontos nevesített jog a **jogügyletek létrehozásának szabadsága** is, melyre nemcsak alkotmánybírósági gyakorlat épül, hanem a szerződések jogának egyik alapvetése is. E szabadságjog - nevéből következően - jelenti a jogügylet *létrehozásának* autonómiáját, ill. a jogügylet során a teljes, befolyástól mentes döntés jogát is.¹⁸² Meg kell azonban jegyeznünk azt is, hogy az Alkotmánybíróság álláspontja szerint „... a szerződési szabadság [...] önálló alkotmányos jognak (de nem alapvető jognak) minősül.”¹⁸³, így alapjogi védelem nem illeti meg (tehát védelmi szintje alacsonyabb az alapvető jogokhoz képest).

¹⁸⁰ Állami Ifjúsági és Sporthivatal

¹⁸¹ 27/1990. (XI. 22.) AB határozat

¹⁸² Vö.: 10/2001. (IV. 12.) AB határozat

¹⁸³ 7/2006. (II. 22.) AB határozat (ABH 2006, 181, 198-199.)

A 65/2003. (XII. 18.) sz. ABh szerint: „A személyi szabadság az egyén olyan autonómiáját jelenti, amely feltételezi a teljes akaratit és cselekvési szabadságot a jog keretei között.”¹⁸⁴ [Kiemelés tőlem - M. T.]. A személyes szabadság és a cselekvési szabadság között egyértelmű kapcsolat van, konyhanyelven a személyes szabadság feltételezi, hogy „oda megyek, ahova akarok”. Ez a jog persze korlátozható bizonyos keretek között (Lásd: szabadságvesztés büntetése, kényszergyógykezelés stb.). Az utóbbi időben előkerült néhány olyan kérdés, amely a cselekvési autonómiát és a személyes szabadságot jelentősen érintik, ilyen a „három csapás” néven elhíresült Btk. módosítás is. E módosítás révén bizonyos esetekben az erőszakos többszörös visszaeső személyre, ill. bűnhalmazatban szereplő tényállások közül minimum három személy elleni erőszakos bűncselekményt elkövető személyre a bíró mérlegelés nélkül köteles életfogytig tartó szabadságvesztés büntetését kiszabni.¹⁸⁵ Komoly kérdés, hogy ez mennyiben sérti például a hatalmi ágak elválasztásának elvét, vagy egyebek mellett arányos korlátozása-e a cselekvési szabadságnak ez a megoldás? Sajnos a kérdésre egyelőre nem tudok választ adni, ugyanis az Alkotmánybíróság a dolgozat elkészültéig nem hozott a három csapást támadó indítványokról döntést.¹⁸⁶

2012 novemberében a taláros testület döntést hozott egy komoly társadalmi vihart kavart jogi megoldásról.¹⁸⁷ A jogalkotó ugyanis felhatalmazta az önkormányzatokat, hogy rendeleti úton szabálysértéssé minősíthessék bizonyos belterületi közterületek életvitelszerű lakhatásra való használatát, vagyis a hajléktalanságot kriminalizálták. Ráadásul nem állapítható meg olyan védendő érdek (jogtárgy), amely indokolná ezt a lépést, így e szabályozás a cselekvési szabadság akár kétszeresen történő korlátozását is magában hordozhatja (az adott személy ugyanis nem választhatja meg szabadon tartózkodási helyét, a tényállás kimerítése pedig elzárással is büntethető.) Az Alkotmánybíróság végül megsemmisítette a vonatkozó törvényi rendelkezéseket, az ügy ezzel azonban nem ért véget. Az Alaptörvény negyedik módosítása ugyanis beemelte az alkotmányellenesnek ítélt megoldás módosított változatát.¹⁸⁸ Ez a módosítás még nagyobb vitát váltott ki. A megoldás ellenzői azzal érveltek, hogy egy alaptörvény-ellenes rendelkezést tettek az alkotmányba, a másik oldalról pedig azzal védekeznek, hogy a megsemmisített jogszabály-részek hibája az volt, hogy nem nevezte meg konkrétan a védendő jogtárgyat, az Alaptörvénybe bekerült

¹⁸⁴ 65/2003. (XII. 18.) AB határozat (ABH 2003, 707, 716.)

¹⁸⁵ Lásd: 2012. évi C. törvény 81. § (4) bekezdés, ill. 90. § (2) bekezdést

¹⁸⁶ Lásd: III/00491/2013. ill. III/00854/2013 ügyszámú bírói indítványokat

¹⁸⁷ 38/2012. (XI. 14.) AB határozat

¹⁸⁸ Lásd: Alaptörvény XXII. cikk (3) bekezdés

normaszöveg viszont tartalmazza ezt (közrend, a közbiztonság, a közegészség és a kulturális értékek védelme). A fent említett ABh indokolása viszont tartalmazza azt is, hogy *„Önmagában az, hogy valaki a közterületen éli az életét, mások jogát nem sérti, kárt nem okoz, a közterület rendeltetésszerű használatát, a közrendet nem veszélyezteti. [...] „a [szabálysértési törvény] számos önálló tényállást, (pl.: koldulás, csendháborítás, köztisztasági szabálysértés [...]) állapít meg, ezek alapján büntethető az a hajléktalan is, aki a közterületet a közrendet veszélyeztető módon használja.”*¹⁸⁹ Ez a megállapítás az alaptörvényi rendelkezéssel összefüggésben is igaz, vagyis meglátásom szerint az alkotmány-ellenesség (bizonyos) indokai továbbra is fennállnak. Mivel azonban jelenleg az Alaptörvény alkotmány-ellenességét az Alkotmánybíróság nem vizsgálhatja, így ez a megoldás még sok jogelméleti vita kiindulópontja lehet.

¹⁸⁹ 38/2012. (XI. 14.) AB határozat (ABH 2012, 660, 669.)

AZ ÁLLAM POZITÍV INTÉZMÉNYVÉDELMI KÖTELEZETTSÉGE

1.8. Az alapjogok érvényesülése

Az eddigiekben áttekintettük az emberi élet és méltóság jogtörténeti előzményeit, majd megvizsgáltuk, a hatályos jogban milyen normatív tartalommal bír e két alkotmányos alapjog. Mindezek után azt kell megnéznünk, hogy az alkotmányban és a kapcsolódó ABh-kban lefektetett elvek és jogok hogyan érvényesülnek a gyakorlatban?

Az alapjogokkal kapcsolatban az államnak a következő kötelezettségei merülnek fel: köteles tartózkodni az alapjogok megértésétől, köteles másokkal szemben védeni az egyének szubjektív jogait, és biztosítani kell az alapvető jogok érvényesülésének feltételeit. Utóbbi két kötelem elhatárolhatjuk úgy is, hogy milyen módon érvényesítik az egyes jogokat. Eszerint beszélhetünk jogalkalmazói-, ill. normatív jogérvényesítésről. Az alapjogok védelmét Magyarországon számos szerv hivatott ellátni. Az Alkotmánybíróság például az alkotmányjogi panasz révén védi a konkrét alapjogokat, a rendes bíróságoknak is feladata a jogok érvényesülését garantálni, de ide tartozik az Alapvető Jogok Biztosának intézménye, sőt még az ügyészség, vagy akár a Független Rendészeti Panasztestület is. Ez a jogérvényesítés jogalkalmazói megoldása. A másik típus a normatív jogérvényesítés, itt a jogalkotó által létrehozott kötelező jogi normák teremtik meg azokat a kereteket, melyek tevőlegesen járulnak hozzá az alapjogok érvényesüléséhez. Ezt a speciális megoldást az állami objektív intézményvédelmi kötelezettségnek nevezzük.

1.8.1. Objektív/pozitív intézményvédelem az elméletben

Az alapjogoknak van egy alanyi és egy objektív oldala. Mindezülig főleg az alanyi/szubjektív oldallal foglalkoztunk, ezek többnyire az egyéneket megillető jogosultságok, melyek konkrét, egyéni élethelyzetekben manifesztálódnak (például egy tüntetésen a gyülekezési jogomat gyakorolhatom, beszédemmel pedig a véleménynyilvánítás szabadságával élek). Az

objektív/pozitív oldal, és az ezzel összefüggő állami kötelesség egészen más jellegű. Az ún. intézményi alapjogfelfogás szerint az alapjogvédelem szempontjainak át kell szöniük a jogrendszert.¹⁹⁰ Mit is jelent ez? Egyrészt előfordulhat olyan eset, hogy egy alapjog szubjektív oldala a meghatározó, ám érvényesüléséhez kevés, hogy az állam tartózkodjon annak megsértésétől, hanem tevőlegesen (*pozitívan*) is hozzá kell járulnia az alanyi jog biztosításához. (Erre jó példa a szociális jogok nagy része). Látható, hogy erre az intézményvédelemre akkor is szükség van, ha alapjog egyébként nem is sérül. További lehetőség, hogy az állam nem ismeri el bizonyos intézkedések alapjog-sértő voltát, viszont az egyes (alkotmányos) alapjogokból levezethetők olyan értékek és érdekek, melyek megkívánják a védelmet, ezáltal korlátot állítva az állam korlátlan jogalkotási szabadsága elé. Ilyen például a méhmagzat védelmének kérdése. Végül pedig vannak olyan jogok, melyeknek alanyi oldala elenyésző, igazi jelentősége az objektív oldalának van, ilyenek a környezetvédelemmel összefüggő jogok (pl.: egészséges környezethez való jog). Látható tehát, hogy az intézményvédelmi kötelezettség mindig valamilyen alkotmányban nevesített joghoz, vagy államcélhoz kapcsolódik. A cél összességében az, hogy bizonyos (jog)intézményeket ne lehessen kiüresíteni, megszüntetni, és a rendelkezések által védett értékek továbbra is a jogrendszer részét képezhessék. Le kell szögezniük ugyanakkor, hogy az intézményvédelem [és az abból következő jog(ok)!] jellegéből adódóan korlátozható. Nevéből is következik, hogy *jogintézményeket* véd, olyan „... *jogi koncepció, amely nem is épít arra a feltételezésre, ami az alapjogok elismerésének alapja, nevezetesen hogy azok természettől fogva adottak. A jogintézményeket az állam hozza létre.*”¹⁹¹

Az Alkotmánybíróság első abortusz-határozatában úgy fogalmazta meg az objektív intézményvédelmet, hogy az állam köteles gondoskodni az alapjogok érvényesülésének feltételeiről, ill. az alapjogokhoz kapcsolódó értékeket is védeni köteles, mégpedig úgy, hogy a jogszabályi és szervezeti feltételeket úgy alakítja, hogy azok tekintettel legyenek mind az alapjogokkal kapcsolatos, mind az egyéb alkotmányos feladatokra.¹⁹²

Ahogy a fentiekben láthattuk, az intézményvédelem már-már alapvető szinten, a szubjektív jogokhoz képest absztraktabban épül be a jogrendszerbe, ill. legtöbb esetben bizonyos

¹⁹⁰ GÁRDOS-OROSZ, 2010, 36. old.

¹⁹¹ GÁRDOS-OROSZ, 2010, 138. old.

¹⁹² 64/1991. (XII. 17.) AB határozat (ABH 1991, 258, 262.)

kapcsolódó alapjogok érvényesülésének feltételéül szolgál. E kapcsolódó jogok közül a következőkben az emberi élethez és méltósághoz való joggal szemben felmerült állami pozitív intézményvédelmi kötelezettséget fejtem ki. Ennek során elemzem az Alkotmánybíróság vonatkozó határozatait, melyből kiderülhet számunkra az is, normatív értelemben milyen mulasztások történtek az elmúlt 20 évben a jogalkotásban (nem elfelejtve, hogy az Alkotmánybíróság sajátosságaiból ered, hogy döntéseinek a normatív szabályokra is van hatása [semmisítési jogkör], mely döntések legtöbbször egyedi esetekhez kötődnek [alkotmányjogi panasz/bírói indítvány], így bizonyos értelemben a dolgot tárgyát képező jogok egyedi érvényesülésére is rálátásunk nyílik).

1.8.2. Az emberi élethez és méltósághoz való jog intézményes védelme

1.8.2.1. Az emberi élet objektív védelme

A korábbi fejezetekben sok szó esett az egyéni élet védelméről, annak szabályozási kérdéseiről (rendőri fegyverhasználat, halálbüntetés stb.), bizonyos témakörök kapcsán pedig már foglalkoztunk az állami életvédelmi kötelezettséggel (abortusz, eutanázia stb.), most utóbbit részletesebben is megvizsgáljuk.

A kérdésünk tehát, hogy pontosan milyen objektív kötelmei vannak az államnak az élethez való joggal összefüggésben? Először az abortusz alkotmányosságának vizsgálatakor került elő az állam életvédelmi kötelessége: a testület szerint az államnak egyfelől biztosítania kell jogalkotási (és szervezési) intézkedésekkel az élet egyéni védelmét, másrészt pedig „... általában az emberi életet és létfeltételeit is védi.”¹⁹³ A testület kiemeli továbbá, hogy ez nem egyenlő az egyéni jogok összeadásával, az objektív életvédelem ugyanis az emberi életet, mint értéket védi. Ez magába foglalja a keletkezőben lévő emberi élet védelmét, valamint a jövő generációk életfeltételeinek biztosítását. Az abortusz esetében - ahogy egy korábbi fejezetben láthattuk¹⁹⁴ - az Alkotmánybíróság az anyai önrendelkezési jogot ütköztette az állam életvédelmi kötelezettségével. Ezen a példán keresztül kiválóan megérthető e állami kötelesség absztrakt jellege, ugyanis az anya alanyi jogát méri össze ugyanis a keletkezőben lévő emberi élet védelmével. A magzatot védő

¹⁹³ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat (ABH 1991, 258, 263.)

¹⁹⁴ Lásd: 4.2.2.

rendelkezők - így az abortusz lehetőségének korlátozása - véleményem szerint nem közvetlenül az egyedi magzat védelmét hivatott ellátni, hanem célja az emberi reprodukció támogatása, hiszen végső soron ez biztosítja a nemzet (tágabb kontextusban az ember[iség]) fennmaradását. A kérdésben részben eltér a véleményem a többségi határozat álláspontjától¹⁹⁵, hiszen szerintem igenis a statisztikai sokaság védelme fedi a korábban említett „általános emberi életfeltételek” védelmét. Ugyanakkor részben egyet is értek a határozatban foglaltakkal, hiszen szükséges a születendő magzat védelme, jogképesség hiányában alanyi joggal nem rendelkezhet egészségének és testi épségének védelmére, így az objektív életvédelem lehet a megoldás.¹⁹⁶

A jövő generációk életfeltételeinek biztosításából következik a **környezetvédelemhez** (egészséges környezethez) **való jog**. Jelentősége e jognak (ill. állami kötelességnek), hogy a környezetvédelem biztosítja az élethez való jog fizikai feltételeit.¹⁹⁷ A környezetvédelem már az Alkotmányban is előkerült, az Alaptörvénybe pedig újdonságként bekerült az egészséges ivóvízhez való hozzáférés a környezet védelmének biztosítása révén [XX. cikk (2) bek.]. A fentiekben már utaltam a környezetvédelemhez való jog sajátosságára, miszerint ez olyan sajátos alapjog, melynek intézményvédelmi oldala a legmeghatározóbb, az Alkotmánybíróság megfogalmazásában „... önállósult és önmagában vett intézményvédelem...”.¹⁹⁸ Mivel (főszabálytól eltérően) itt nincs kapcsolódó alanyi jog, így a környezetvédelemhez való jog érvényesülése csak pozitív cselekvéssel, szervezeti és törvényi garanciák beépítésével érhető el. A környezetvédelmi jog alapvetése igen erős korlát az állam számára (sajnos ez egyben gátja is a nagy-volumenű fejlesztéseknek, szigorú környezetvédelmi szabályoknak), miszerint a környezetvédelem jogszabályok által meghatározott és elért szintjét nem lehet csökkenteni (kivéve persze, ha ez más alapjog aránytalan sérelmét jelentené).¹⁹⁹

Az **eutanázia**-határozat tárgyalásánál láthattuk az életvédelem egy másik vetületét. Az Alkotmánybíróság úgy tudta feloldani az élethez és méltósághoz való jog konfliktusát, hogy eggyel

¹⁹⁵ A testület szerint e állami kötelesség „... nem statisztikai sokaságot véd, hanem egyedi magzati életet.” [48/1998. (XI. 23.) AB határozat (ABH 1998, 333, 343.)]

¹⁹⁶ Ezzel magyarázható például a magzatelhajtás bűncselekménye is, ez ugyanis nemcsak az anya, hanem a magzat súlyos sérelmét is jelenti, még akkor is, ha az elhajtás sikertelen, akkor is maradandó károsodás keletkezhet, ez pedig egyértelműen a (jogképesség nélküli) magzat sérelmének tekinthető.

¹⁹⁷ 28/1994. (V. 20.) AB határozat (ABH 1994, 134, 140.)

¹⁹⁸ 28/1994. (V. 20.) AB határozat (ABH 1994, 134, 138.)

¹⁹⁹ 28/1994. (V. 20.) AB határozat (ABH 1994, 134, 140.)

alacsonyabb szintre helyezte azt, tehát az önrendelkezési jog és az életvédelem nem-abszolút védelmi szintjén értelmezte az eutanáziát. Értelmezésem szerint az életvédelem kötelessége ez esetben abban merül ki, hogy az állam szigorú korlátokat állít a beteg elé, vagyis ne lehessen egy pillanatnyi kétségbeesés miatt eldobni az életet (ezért is tilalmas az aktív eutanázia, és ezért kell orvosi bizottság szakvéleménye a passzív esetén stb.). Az Alkotmánybíróság ezzel szemben azt mondja, hogy *„Az állam e körben fennálló életvédelmi kötelezettsége az, hogy azt a [...] folyamatot, amelynek során a beteg arról dönt: él-e az életmentő vagy életfenntartó beavatkozás visszautasításának lehetőségével, ne zavarhassák meg e döntési folyamattól idegen hatások.”*²⁰⁰

Nagyon érdekes kérdéseket vet fel életvédelmi szempontból a **rendőri fegyverhasználat** problematikája. Az államnak ugyanis két funkcióját - ha jobban tetszik kötelességét - kell összeegyeztetnie egymással, mégpedig a közrend, közbiztonság (ezen belül más állampolgárok) védelmét, a bűncselekményt elkövető (vagy feltételezhetően elkövető) személy életének védelmével. Összefoglalva az állam életvédelmi kötelezettsége jelenik meg mindkét oldalon (e problémára adott alkotmánybírósági választ a dolgozat egy korábbi fejezete tartalmazza²⁰¹). Még érdekesebb a hipotetikus eset harmadik alanya, vagyis a rendőr. A rendőrnek ugyanis hivatásánál fogva kötelessége akár élete kockáztatásával is ellátni feladatát. Az Alkotmánybíróság szerint *„Az államra ezzel kapcsolatban az a kötelezettség hárul, hogy olyan feltételeket teremtsen, amelyek megalapozzák a rendőri feladatellátás szakszerűségét, ezzel minimalizálva a rendőr élete elvesztésének kockázatát.”*²⁰²

Az Alkotmánybíróság a **kábítószer**-használattal összefüggésben is vizsgálta az intézményvédelmet. Noha - a korábban kifejtettek szerint - az egyénnek önrendelkezési joga kiterjed a saját haláláról való döntésre²⁰³, és elviekben semmi akadálya nincs, hogy valaki saját egészségében kárt tegyen, melyet az egyik indítványozó a „halálösztön” megnyilvánulásának nevezte.²⁰⁴ Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint *„Az állam semmiképpen nem viszonyulhat támogatólag az [...] indítványban említett „halálösztön” kifejeződéséhez [...], valamennyi*

²⁰⁰ 22/2003. (IV. 28.) AB határozat (ABH 2003, 235, 269.)

²⁰¹ Lásd: 4.2.4.

²⁰² 9/2004. (III. 30.) AB határozat (ABH 2004, 179, 202.)

²⁰³ Lásd: 4.3.2.1.

²⁰⁴ 54/2004. (XII. 13.) AB határozat (ABH 2004, 694, 695-696.)

polgárával szemben felelősséget visel a társadalmi, egészségügyi, szociális és jogi értelemben vett biztonságos létfeltételek megteremtésért.”²⁰⁵ A kábítószer-tilalom célja tehát kettős: védi egyrészt az egyén életét (bár ebben az esetben a méltóság védelme hangsúlyosabb), és egyúttal társadalmi szinten a „... bűnözés következményeit kivédő és elhárító...”²⁰⁶ életfeltételek kialakítására törekszik, e védendő értékek jelentősége, és a kábítószer által jelentett veszély súlya pedig büntetőjogi eszközök alkalmazását is indokolják!

1.8.2.2. Az emberi méltóság intézményes védelme

A korábbi fejezetekből már kiderülhetett, hogy az emberi méltóság nagyon sokszínű, és folyamatosan bővülő tartalommal rendelkező emberi jog. Ennek megfelelően megnézzük, milyen feladatai vannak az államnak a méltóság érvényesítését illetően. Ennek során igyekszem - az önisméltást elkerülve - az emberi méltóság olyan ismérveit bemutatni, melyekről a korábbiakban más téma kapcsán már volt szó, ill. megnézzük olyanokat is, amiket ezelőtt nem érintettünk (persze a méltósággal szembeni korábban tett megállapításomat fenntartom, hogy e dolgozat kereteibe nem fér bele a téma teljes körű bemutatása, ezért az általam legfontosabbnak vélt eseteket ismertetem).

Az állam objektív alapjogvédelmi kötelessége természetesen az emberi méltósághoz való joggal összefüggésben is felmerül, ám többnyire nem az anyajogi formájával szemben, inkább a nevesített jogokhoz kötődik e intézményvédelem. Ennek egyik első példája a **vallásszabadsággal** (egyházi-, és állami iskolák elválasztásával) foglalkozó 1993-as határozat. A vallásszabadság olyan alapjog, melynek érvényesüléséhez nem feltétlenül elegendő az állam tartózkodó magatartása, hanem pozitív cselekvésre kötelezett. Az eset különlegessége az, hogy a vallásos (egyházi) iskolák önmagukban szavatolják a szabad vallásgyakorlás iskolai kereteit, azonban ezt össze kell egyeztetni más (államot terhelő) kötelezettségekkel, mint a kötelező és ingyenes általános iskolai oktatás biztosítása, vagy például a tanítás szabadsága.²⁰⁷ Magyarán egymással áll szemben két állami

²⁰⁵ 54/2004. (XII. 13.) AB határozat (ABH 2004, 694, 726.)

²⁰⁶ 54/2004. (XII. 13.) AB határozat (ABH 2004, 694, 726.)

²⁰⁷ Lásd: 4/1993. (II. 12.) AB határozat (ABH 1993, 48, 55.)

intézményvédelmi kötelesség. (Ezek mérlegelése, ütköztetése esetén az általános alapjogi teszt alkalmazandó).

Az Alkotmánybíróság '98 előtti gyakorlata alapján „... az emberi méltósághoz való jog fogalma a klasszikus alapjogokkal, illetve az egyenlőség keretei között a nem alkotmányos jogokkal kötődött össze.”²⁰⁸. A 32/1998. (VI. 25.) sz. Abh-tal ez gyökeresen megváltozott, ugyanis a határozat szerint nemcsak kapcsolat áll fenn az emberi méltóság, és a **szociális jogok** között, hanem adott esetben a szociális jogok az emberi méltóság érvényesülésének feltételéül szolgálnak. A határozat rendelkező része szerint a „... szociális biztonsághoz való jog a szociális ellátások összessége által nyújtandó olyan megélhetési minimum állami biztosítást tartalmazza, amely elengedhetetlen az emberi méltósághoz való jog megvalósulásához.”²⁰⁹. 13 évvel később már úgy fogalmazta ezt meg a testület, hogy „... az államnak akkor be kell avatkoznia, ha az egyén nem képes a maga számára az anyagi értelemben vett méltó életet biztosítani, és az anyagi létminimum alatt él.”²¹⁰ Annak oka pedig, hogy az emberi méltóság és a szociális jogok egymáshoz való kapcsolatát e fejezetben tárgyaljuk az, hogy a szociális jogok az állam pozitív kötelességének mintapéldája, ugyanis a szociális biztonság megteremtése tevőleges (*pozitív*) állami beavatkozás, szociális ellátórendszer, redisztribúció, állami transferek (stb.) nélkül elképzelhetetlen volna.

Végül nézzük meg a kábítószer emberi méltóságra gyakorolt hatását. Az élethez való jog kapcsán láttuk, hogy a kábítószernek vannak az emberi életre veszélyes hatásai, melyek indokolják - az állami életvédelmi kötelesség érdekében - az emberi méltósághoz való jogból levezetett önrendelkezési jog, ill. általános cselekvési szabadság korlátozását. Az Alkotmánybíróság azonban a méltósággal kapcsolatban rámutat egy furcsa, paradox helyzetre. „A kábítószeres és pszichotrop anyagoknál kimutatható, hogy e szerek „... a szellemi, a fizikai, a szociális állapot leromlását és az <<anyagon>> kívül minden más igény leértékelődését hozza magával.”²¹¹ A szer fogyasztásával tehát minél tovább gyakorolná az illető cselekvési szabadságát és önrendelkezési jogát, annál jobban csökkenne az illető cselekvési szabadsága (hiszen minden más alárendelődik a kábítószer használatának). Bár *expressis verbis* nincs kimondva a határozatban, hogy e méltóságot fenyegető

²⁰⁸ SÁRI - SOMODY, 2008 105. old.

²⁰⁹ 32/1998. (VI. 25.) AB határozat (ABH 1998, 251, 254.)

²¹⁰ 37/2011. (V. 10.) AB határozat (ABH 2011, 407, 412.)

²¹¹ 54/2004. (XII. 13.) AB határozat (ABH 2004, 690, 724.)

tényező elhárítása állami kötelesség lenne, de tartalmilag kikövetkeztethető, hiszen az államnak (büntetőjogi) tilalmak révén kell biztosítania, hogy a kábítószer-használók ne fosszák meg magukat emberi méltóságuktól.

1.8.2.3. *Az állami objektív intézményvédelmi kötelezettség körében elkövetett mulasztások*

Az eddigiekben áttekintettük az emberi élethez és méltósághoz való jog történetiségét, ill. alanyi és intézményvédelmi oldalát. Ebben a részben pedig azt vizsgáljuk meg néhány példán keresztül, hogy az állam milyen mulasztásokat követett el az utóbbi 24 év során intézményes védelmi kötelezettségei tekintetében. Mindenekelőtt ehhez azt kell röviden megnézni, mit jelent a mulasztás, és miért foglalkozunk egyáltalán vele, milyen súlya van e kötelesség elmulasztásának?

A mulasztást többen, többféleképpen definiálták, ám legegyszerűbben úgy fogalmazhatnánk meg, mint „nem-tevést”, precízebben valamilyen *kötelesség nem teljesítését*. Az egyes jogterületek (például polgári jog, büntetőjog) nagyon régóta foglalkozik a mulasztással, és ha a vonatkozó normákat megvizsgáljuk, rájövünk, hogy a közgondolkodással ellentétben a mulasztás nem feltétlen enyhítő körülményként értékelhető az egyes jogsértések során. Furcsa mód legtöbbször a „mulasztás” összekapcsolódik a „szándékosság hiányával” (gondatlansággal). Csakhogy ez nagyon téves, hiszen mulasztást nagyon gyakran el lehet követni szándékosan is, így az adott esetben a mulasztás ténye súlyosító körülményként is szóba jöhet, mely komoly szankciókat vonhat maga után (a polgárjogban ezt főleg a szerződésszegés körében fedezhetjük fel, a büntetőjogban pedig bármilyen társadalomra veszélyes cselekmény e körbe sorolható). Tehát összefoglalva kijelenthető, hogy „... valamely cselekedettől való tartózkodás [lehet] ugyanolyan értékű, mint az aktivitás.”²¹²

Ezzel el is jutottunk a második elvi kérdésünkhöz: miért veszélyes - immár konkretizálva - az „alkotmányjogi” mulasztás? Minden alkotmány speciális jogforrás (az Alaptörvény R) és T) cikkeiből megállapítható, hogy alkotmányunk maga nem is jogszabály!), jellemzője, hogy

²¹² KARSAI, 20. old.

önmagában a benne foglaltak maguktól nem érvényesülnek, ehhez más jogszabályok „segítségére” van szükség. Ugyanez a helyzet az alkotmányban foglalt alapjogok esetén az állami objektív intézményvédelem kapcsán. A mulasztásos alkotmányértés súlya és jelentősége tehát abban áll, hogy az állam elmulasztja megalkotni azokat a szabályokat, melyek az alkotmányos alapjogok érvényesülését segítenék elő.

Az objektív intézményvédelmi kötelezettséggel az Alkotmánybíróság az első abortusz-határozatban foglalkozott, és ugyanitt jelent meg az állam első életvédelemmel összefüggő mulasztása is.

A **művi terhesség-megszakítás** szabályozásával kapcsolatban két - egymással összefüggő - probléma is felmerült. Az Alkotmánybíróságnak azt kellett eldöntenie, hogy szükséges van-e az abortusz törvényi szintű szabályozására, vagy elegendő (közvetlen és távoli összefüggés okán) a rendeleti szint is? Ahogy azt egy korábbi fejezetben érintettük, a testület kimondta, hogy a jogalkotó köteles állást foglalni (akár implicit módon is) a magzat jogalanyiségát illetően, hiszen e nélkül nem lehet eldönteni az abortusz alkotmányosságát. Ebből következően, ha a jogalkotó kimondja a magzati jogalanyiságot (esetleg annak hiányát), annak megfelelően vagy a magzat élethez való jogát és az anya (méltóságból derivált) önrendelkezési jogát; vagy a magzat életével összefüggő állami életvédelmi kötelezettséget és az anyai önrendelkezést ütközteti egymással. Bármelyik kérdésről is szülessen döntés (jogalanyiség; élet vs. önrendelkezés; intézményvédelem vs. önrendelkezés), az olyan mértékben érinti a felhívott alapjogokat, hogy minden esetben indokoltá válik a kérdés törvényi szintű szabályozása. Ezzel tehát a jogalkotó mulasztást követett el, hiszen nem megfelelő jogforrási szinten szabályozta ezt az intézményt, gyakorlatilag nem teljesítette életvédelmi kötelességét, ezzel súlyosan csökkentve az érintett jogok védelmi szintjét. (1992-ben e alkotmányellenes helyzet orvoslására fogadták el a magzatvédelmi törvényt).

A második abortusz-határozatban a testület a magzatvédelmi törvény egyes rendelkezéseit vizsgálta, ebből kritikus pont volt az anya súlyos válsághelyzetére tekintettel engedélyezett abortusz. A magzatvédelmi törvény akkoriban hatályos szövege szerint „... *a súlyos válsághelyzet az anya testi vagy lelki megrendülését, vagy társadalmi ellehetetlenülését okozza, és ezáltal*

veszélyezteti a magzat egészséges fejlődését.”²¹³ Az indítványok azt kifogásolták, hogy ez a rendelkezés gyakorlatban semmilyen korlátozást nem jelent, az anya bármikor hivatkozhat súlyos válsághelyzetére, társadalmi ellehetetlenülésre. Az Alkotmánybíróság mégsem e szempontok alapján ítélte alkotmányellenesnek a támadott szakaszt. Egyrészt a törvény célja a magzat fokozott védelme, így ha a terhesség-megszakításra sor kerül, az csak a magzat érdekeiből fakadhat. Tehát a genetikai elváltozások és az anya társadalmi helyzetének veszélyeztetettsége okán történő művi terhesség-megszakítást is a megszületendő magzat érdekei indokolják. A probléma ezzel kapcsolatban, hogy - korábban kifejtettek fényében - éppen a magzat érdekei (jogai) állnak ellentétben az anya érdekeivel (jogaival), vagyis a törvény szövege inkoherens az első abortusz-határozatban kifejtettekkel. Nem világos továbbá, hogy az „... *anya testi vagy lelki megrendülésének vagy társadalmi ellehetetlenülésének esetei közül melyek okozzák a magzat egészséges fejlődésének veszélyeztetését.*”²¹⁴ A fogalom ráadásul hiányos, ugyanis nem tartalmazza azokat a feltételeket, mely tisztáznák a magzat veszélyeztetettségének mértékét. Más szóval nem derül ki, milyen fokú veszélynek kitétség elegendő az abortusz elvégzéséhez. Ezek nagyon súlyos mulasztás a jogalkotó részéről, ugyanis egy alapvetően jó célt kitűző törvény alapján szinte bármilyen indokkal abortuszt lehet végrehajtani, ez pedig az előző bekezdésben tárgyaltaknál lényegesen súlyosabban érinti élethez való jogot, és a jövő generációinak védelmét.

Az Alkotmánybíróság 2004-ben a **magánszférához (magántitokhoz) való jogot** a személy-, és vagyonőri tevékenységgel összefüggésben vizsgálta. Az SzVMt.²¹⁵ egyébek mellett bizonyos rendezvényre, ill. területre belépő, ott tartózkodó és onnan távozó személyek ellenőrzésének szabályait rendezi. Számos alkotmányossági problémát vetett föl a jogszabály ezen része, mi most ebből csak az (emberi méltóságból származtatott) magánszférához való joghoz kapcsolódó intézményvédelmi kötelezettséget vizsgáljuk meg. A törvény felhatalmazása alapján a vagyonőr ellenőrizheti az adott területre belépők, a területen tartózkodók, ill. az onnan kilépők csomagjait. Ennek célja egyrészt a személyes biztonság védelme (életet, testi épséget veszélyeztető tárgyat ne hozhassanak be az adott területre), másrészt a vagyonbiztonság (tulajdonjog) megőrzése. A szabályozás hiátusai a következők: a csomagellenőrzés a tulajdonhoz

²¹³ 48/1998. (XI. 23.) AB határozat (ABH 1998, 333, 347.)

²¹⁴ 48/1998. (XI. 23.) AB határozat (ABH 1998, 333, 348.)

²¹⁵ 1998. évi IV. törvény a vállalkozás keretében végzett személy- és vagyonvédelmi, valamint a magánnyomozói tevékenység szabályairól, a Személy-, Vagyonvédelmi és Magánnyomozói Szakmai Kamaráról

való jog védelmét szolgálja, de egyúttal szükségképpen érinti az ellenőrzés alá vett személy magánszférához való jogát is. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint „A tulajdonvédelmi jog jogosultja nevében [...] intézkedő vagyonőr [az objektív intézményvédelmi kötelezettség] alapján köteles lenne a csomagellenőrzés során úgy eljárni, hogy az ellenőrzéssel érintett személy magántitkaihoz, személyes adataihoz illetéktelen személy ne jusson hozzá.”²¹⁶ Ezzel szemben a törvény csak az intézkedő jogosultságait tartalmazza, arra nézve viszont nincs norma, hogy milyen köteleességek terhelik a vagyonőrt a magánszféra sérthetlenségének megőrzése érdekében (nincsen például előírás arra, hogy a belépéskor elvett tárgyakat hol, és hogyan kéne őrizni, harmadik fél hozzáférhet-e az adott tárgyakhoz?) Maga az Alkotmánybíróság is kiemelte, hogy nem a csomagellenőrzés alkotmányellenességét mondta ki, hanem a differenciálatlan (mulasztásos alkotmányellenes helyzetet előidéző) szabályozás miatt fennálló aránytalan alapjogsérelmet kifogásolta, és ezért semmisítette meg az adott rendelkezést.

Legvégül a 2004-es kábítószer-határozatban megállapított jogalkotói mulasztásokból emelnék ki néhányat. Korábban már láthattuk, hogy az Alkotmánybíróság a(z 1978-as) Btk. számos rendelkezését alkotmányosnak találta, mivel az emberi élet és méltóság védelmét szolgálták, ennek érdekében korlátozták a kábítószer-fogyasztók általános személyiségi jogait (önrendelkezés, cselekvési szabadság). Sajnos azonban előfordulhat olyan, hogy a jogalkotó méltányolható akarata nem megfelelően jelenik meg a normaszövegben, sőt ellentétes hatást ér el vele (ugyanaz történt az a magzatvédelmi törvény megalkotásakor is). Ez történt akkor, amikor a kábítószer birtoklásának, terjesztésének (stb.) jogellenességét hatósági engedély meglététől tették függővé. A jogalkotó célja az volt, hogy a főszabály szerinti kábítószer-tilalom alól néhány kivételt állapítson meg (orvosi morfium használata, pszichoaktív szerek kutatási célú felhasználása stb.), e kivételes eseteket pedig valamilyen hatósági engedélyhez kívánta kötni. Az Alkotmánybíróság szerint az engedélyhez kötöttség akkor alkotmányos, ha a szabályból kiderül, hogy a (főszabály szerint) tilalmazott tevékenység engedéllyel gyakorolható; egyértelműen kitűnik, hogy melyek az engedélyezés kritériumai és az engedélyező (szerv) is határozottan megjelölt. Ezzel szemben a Btk. megfogalmazásából az következett, hogy csak „hatósági engedély” hiányában valósul meg

²¹⁶ 22/2004. (VI. 19.) AB határozat (ABH 2004,367, 375.)

bűncselekmény.²¹⁷ Sem a Btk.-ból, sem a kapcsolódó végrehajtási rendeletekből nem derül ki továbbá, hogy milyen hatóság, milyen engedélye jogellenességet kizáró ok. E rendeletek „... *ugyanis az engedélyköteles tevékenységek jellegét, terjedelmét, az ebben közreműködők listáját [...] csaknem átláthatatlanul széles körben, eltérő fogalmi rendszerben és igen nagy számú hatóságot, szervet, hivatalt bevonva határozzák meg.*”²¹⁸ Mivel e jogszabályok eltérő szakkifejezéseket; határozatlan jogfogalmakat (ún. „gumijogszabály”) tartalmaznak, ezért bizonytalanná válik a jogszerűség/jogellenesség kérdése, ami veszélyeztetheti a büntetőjogi felelősségre vonást is, ráadásul a büntetőtörvény és a rendeletek fogalmi köre nem fedi egymást, ami önkényes jogértelmezésre adhat okot. Ha e megállapításokat összevetjük az élet és méltóság alanyi és objektív védelmével kapcsolatban tárgyaltakkal, akkor megállapíthatjuk, hogy ez (a kábítószerhez való könnyebb hozzáférhetőség) súlyosan csökkentheti az emberi élethez és méltósághoz való jogi védelmi szintjét.

Eddig az állami kötelek mulasztása kapcsán kizárólag a belső jogforrásból (Alkotmány/Alaptörvény) származó kötelezettségekről esett szó. Magyarország különböző nemzetközi szervezet tagja, ennek révén temérdek egyezményt fogadott el magára nézve kötelezőnek, melyek legnagyobb többségének komoly alapjogi relevanciája van. Mind az Alkotmány [7. § (1) bek.], mind pedig az Alaptörvény [Q cikk (2)-(3) bek.] elismeri a nemzetközi jogot, ill. vállalja, hogy Magyarország nemzetközi kötelezettségeivel összhangba hozza a belső jogot, ennek megvalósulását pedig többek között az Alkotmánybíróság hivatott vizsgálni és betartatni. Ezekből egyenesen következik, hogy az állami kötelezettségekben történő mulasztásnak nemzetközi szerződés is alapjául szolgálhat, a kábítószer-határozatból erre az esetre is találunk példát.

Magyarország 1991-ben a Gyermekek jogairól szóló Egyezményt²¹⁹; 1998-ban pedig a kábítószeres és pszichotrop anyagok tiltott forgalmazása elleni ENSZ Egyezményt²²⁰ nemzeti belső jogának részévé tette, ezzel kötelezve magát az egyezményekben található szabályok érvényre juttatására. Az Alkotmánybíróság vizsgálta, hogy mennyiben érvényesülnek e kívánalmak a magyar büntetőjog esetében, ezek közül lássunk néhány példát! A jogalkotó az ún. minősített intézmények

²¹⁷ Ez a jogi helyzet az építési engedélyekhez hasonlatos: az építkezés önmagában nem jogellenes cselekmény, mégis az építési hatóság engedélye nélkül nem lehet hozzákezdni.

²¹⁸ 54/2004. (XII. 13.) AB határozat (ABH 2004,690, 743.)

²¹⁹ Kihirdette: 1991. évi LXIV. törvény

²²⁰ Kihirdette: 1998. évi L. törvény

(pl.: iskola) esetén a kábítószerrel kapcsolatos forgalmazói típusú magatartásokat (kínál, forgalomba hoz stb.) minősített eset alá vonta. A jogalkotó viszont nem számolt azzal, hogy a fogyasztói típusú magatartások (termeszt, tart) éppúgy segítik a kiskorúak kábítószerhez jutását, vagyis a gyermekek fokozott védelme nem biztosított az idézett Egyezmények mércéje szerint. A Btk. egy másik rendelkezése privilegizált esetkörbe vonja a függő fogyasztókat. Ez alkotmányossági problémát nem vetne föl, viszont azonos (privilegizált) megítélés alá esik a függő személy akkor is, ha magatartása következtében kiskorú kábítószerhez jut, vagyis a szabályozás teljesen figyelmen kívül hagyja a fiatalok fokozott védelmének követelményét ebben az esetben. A törvény elismer továbbá olyan mentesítési okokat (pl.: kismennyiségű, saját célú fogyasztás), melyek következtében az elkövető elleni eljárást megszüntetik. Sajnos nincs ez másképp akkor sem, ha a fogyasztói/forgalmazói cselekmény elkövetéséhez kiskorút használnak fel. Ennek eredményeképpen könnyen előfordulhat, hogy a gyermeket felelősségre vonják, míg a mentesített elleni eljárást megszüntetik. Tovább súlyosbítja a helyzetet, hogy a törvény számos, többszörösen visszautaló rendelkezést tartalmaz (egyik rendelkezés visszautal egy jogszabályhelyre, amely egy másik jogszabályhelyre utal vissza stb.), ha hozzá vesszük a törvényben (és a vonatkozó kormányrendeletekben) lévő gumiszabályokat és fogalmi eltéréseket, akkor a mentesítési lehetőségek tovább bővülnek. E -„... *tartalmi és formai koherenciázavar önmagában képes előidézni a kiskorúak fokozott védelmét szolgáló [rendelkezések] kiüresedését.*”²²¹ Az Alkotmánybíróság (az említetteken túl is) számos olyan rendelkezést talált, melyek nem álltak összhangban az említett két Egyezménnyel, ezért megállapította, hogy az Országgyűlés elmulasztotta megalkotni azokat a szabályokat, melyek érvényre juttatnák az Egyezményben foglaltakat.

A fenti példák fényében elmondható, hogy nincs könnyű helyzetben a jogalkotó. Az első jogesetben az alkotmányellenes mulasztást a jogforrási szint nem kellő megválasztása okozta, majd a „figyelmetlen” szabályozás miatt az elérni kívánt céllal ellentétes hatást váltott ki a jogszabály. A második esetben egy „klasszikus” mulasztást figyelhettünk meg, ahol a garanciák hiánya okozta egy nevesített jog sérelmét; végül pedig láthattunk egy olyan esetet is, ahol a nemzetközi joggal való inkoherencia vezetett alkotmányellenességhez. E átfogó sokszínűség, vagyis hogy ennyi területen jelenik meg az intézményvédelem azt a korábbi kijelentést engedi igazolni, hogy az alapjogvédelmi

²²¹ 54/2004. (XII. 13.) AB határozat (ABH 2004, 690, 756.)

szempontok átszövik a jogrendszerünket. Vagyis (ahogy azt a jogesetek is mutatják) az intézményvédelmi hiányosságok nagyon komoly veszélyt rejtenek magukban, így e tekintetben az Alkotmánybíróság által felállított mércék és követelmények teljesen indokoltak az alapjogok szubjektív és objektív védelme és érvényesülése érdekében.

ZÁRÓ GONDOLATOK

Dolgozatomban igyekeztem áttekinteni az emberi jogokra, pontosabban az emberi élethez és méltósághoz való jogra vonatkozó legfontosabb ismérveket. Az ókori gyökerektől egészen az új Alaptörvényig bezáróan történetiségében láthattuk az élet és méltóság fejlődését és védelmi szintjének alakulását. Az Alkotmánybíróság döntései alapján igyekeztem bemutatni e jogok tartalmát, védelmük kapcsán felmerült legproblémásabb eseteket. Végezetül az alapjogok érvényesítésének egy speciális megoldása, az állami objektív intézményvédelmi kötelezettsége került terítékre.

A történeti dimenziót tekintve úgy gondolom, hogy valamennyien elégedettek lehetünk azokkal a kialakult szervekkel és intézményekkel, melyek azt hivatottak biztosítani, hogy az alapjogok trónját elfoglaló emberi élet és méltóság a nekik kijáró védelemben részesüljenek. Az a paradigmaváltás, ami az emberi jogok védelmének nemzetközi szintre való emelését hozta magával, - még a legszigorúbban pozitivista nézetek szerint is - megkerülhetetlen tényezővé tette e jogokat. Az őket védő intézményrendszer pedig sem nemzetközi, sem nemzeti szinten nem konstans és véglegesen kialakult (talán nem is lehet az), hiszen az élet mindig előhozakodik olyan esetekkel, melyek egy új jogintézményeket/szervezeteket hív életre.

A jogok tartalma egészen más kérdés. A kelsen-i jogelmélettel nem tudok egyetérteni, miszerint a jog olyan zárt rendszer, ahol minden kérdésre egyetlen helyes válasz adható. Az alkotmányjog érzésem szerint egészen más. Egyetlen tökéletes válasz nincs, tökéletesre csak törekedni lehet, elérni talán soha sem. Nem véletlen van az alkotmány egyik legautentikusabb értelmezője, az Alkotmánybíróság döntései körül annyi a vita. E problematikus kérdésekről (eutanázia, monista doktrína stb.) lehet, és kell vitázni, hogy *lehetőségeinkhez mérten* a legtökéletesebbet alkossuk. Nem győzöm hangsúlyozni, hogy az alkotmány-módosító hatalom 2013-ban megadta a lehetőséget az Alkotmánybíróságnak, hogy korábbi, merev precedensétől - megfelelő indok esetén - elrugaszkodhasson. Ezen eseményhez időben még túl közel vagyunk, így e változás jelentőségét; emberi élet és méltóság jogára gyakorolt hatásait nem tudjuk megítélni. Az idő eldönti, hogy tud-e, illetve akar-e élni ezzel a lehetőséggel a testület, vagy sem.

Az alapjogok érvényesítésének a normatív módszerét vettük górcső alá. Teljes képet csakis a klasszikus jogalkalmazói (bírói) jogérvényesítés hatékonyságának vizsgálatával kaphatnánk, ám egy olyan demokratikus jogállamban, mint Magyarország úgy gondolom, hogy a normatív eszközök vizsgálatával is megnyugtató, vagy legalábbis a valós tendenciákat ill. törekvéseket megközelítő körkép nyerhető. E terület tartogat kihívásokat az állam számára, különösen az emberi méltóságot érintő kérdésekben. A válságból kilábaló Európában a szociális jogok, a gyengébbek védelme felértékelődik. Az Alaptörvény európai viszonylatban is újnak mondható vívmánya a fogyasztói jogok védelme. Izgatottan várom, mit tartogat a jövő.

Felhasznált irodalom

MONOGRÁFIÁK

Balogh-Békési-Balogh-Cserny-Halász-Patyi-Téglási-Tóth (2013): *Alkotmányjog*, Nemzeti Közszerológati és Tankönyv Kiadó Zrt., Budapest

Dr. Balogh Zsolt - Dr. Holló András (2009): *Az értelmezett alkotmány*, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest

Dr. Barcsi Tamás (2011): *Az emberi méltóság filozófiája* Phd értekezés, Pécs

Dr. Boros István (1995): „A Fajok eredeté”-nek tudományos és társadalmi jelentősége In.: Charles Darwin: A fajok eredete, Akadémia Kiadó - Művelt Nép Könyvkiadó, Budapest

Dr. Hollán Miklós (2013): *Büntetőjog I.*, Dialog Campus, Budapest-Pécs

Gárdos - Orosz Fruzsina (2010): *Az emberi jogok alkalmazásának lehetőségei a rendes bíróságokon különös tekintettel a magánjogi jogvitákra*, Doktori értekezés, Győr

Horváth Zita (2007): *A tapolcai járás úrbéres viszonyai a Mária Terézia-féle úrbérendezést megelőző évtizedekben* In.: Zalai történeti tanulmányok, Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg

Kenyeres János - Lovász Csaba - Méhes Tamás - Péterfalvi Attila - Sárközy Szabolcs - Dr. Török Gábor (2007): *A magánjog alapjai.*, HVG-ORAC, Budapest

Masenko-Mavi Viktor (2009): *Az emberi jogok nemzetközi védelme*, Budapesti Convinus Egyetem (Egyetemi jegyzet), Budapest

Nemes Ferenc (2007): *Vezetési ismeretek és módszerek.*, Szent István Egyetemi Kiadó, Gödöllő

Samu Mihály (1997): *Alkotmányozás, alkotmány, alkotmányosság.*, Korona Kiadó Kft., Budapest

Sári János - Somody Bernadette (2008): *Alapjogok - Alkotmánytan II.*, Osiris Kiadó Kft., Budapest

FOLYÓIRATCIKKEK

Dr. Balázs Zoltán (2005): Emberi méltóság, In.: *Jogelméleti Szemle* 2005. 4. szám

Balogh Zsolt (2010): Az emberi méltóság: jogi absztrakció vagy alanyi jog, In.: *Iustum Aequum Salutare* 6. évf. 35-44. old.

Marinkás György (2012): Az emberi jogok megjelenése és fejlődése az egyes alkotmányokban, In.: *Publicationes Universitatis Miskolcensis*, 30. évf. 75-91. old.

Pilling János (2004): A búcsú méltósága In: *Kharón*, 8. évf. 15-50. old.

Sólyom László (1984): Polgárjog és polgári jog. In.: *Jogtudományi Közlöny*, 39. évf. 663-669. old.

Sziklai Júlia (2010): Az információs jogok történeti gyökerei - a köz- és magánszféra kategóriái alapján - *De iurisprudencia et iure publico* 4. évf. 126-133. old.

Tersztyánszkykyné Vasadi Éva (2009): Az élethez és az emberi méltósághoz való jog az Alkotmánybíróság döntéseiben, *Iustum Aequum Salutare* 5. évf. 93-102. old.

Tóth J. Zoltán (2005): „Oszthatatlan és korlátozhatatlan?” - Gondolatok az emberi élethez és méltósághoz való jogról az eutanáziahatározat kapcsán In.: *Jogelméleti Szemle* 2005. 1. szám

JOGFORRÁSOK

Amerikai Egyesült Államok Alkotmánya, Philadelphiai Konvenció (1787. IX. 17.)

1848. évi V. törvénycikk az országgyűlési követeknek népképviselőlet alapján választásáról, Országgyűlés (1848. V. 03.)

1878. évi V. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekéről és vétségekről, Országgyűlés (1878. V. 29.)

1918. évi I. néptörvény a nemzetgyűlési, törvényhatósági és községi választójogokról, Magyar Népköztársaság kormánya (1918. XI. 23.)

1946. évi I. törvény Magyarország államformájáról, Országgyűlés (1946. II. 20.)

Német Szövetségi Köztársaság Alkotmánya („Bonni Alaptörvény”), Parlamenti Tanács (1949. V. 23.)

1949. évi XX. törvény A Magyar Népköztársaság Alkotmánya, Országgyűlés (1949. VIII. 20.)

1959. évi IV. törvény a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről, Országgyűlés (1959. VIII. 11.)

1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről, Országgyűlés (1961. XII. 22.)

1972. évi I. törvény az 1949. évi XX. törvény módosításáról és a Magyar Népköztársaság Alkotmányának egységes szövegéről, Országgyűlés (1972. IV. 26.)

1972. évi II. törvény az egészségügyről, Országgyűlés (1972. IV. 29.)

1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről, Országgyűlés (1978. XII. 31.)

1949. évi XX. törvény A Magyar Köztársaság Alkotmánya, Országgyűlés (1989. X. 23.)

1989. évi XXXI. törvény az Alkotmány módosításáról, Országgyűlés (1989. X. 23.)

1991. évi LXIV. törvény a Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről, Országgyűlés (1991. XI. 22.)

1992. évi LXXIX. törvény a magzati élet védelméről, Országgyűlés (1992. XII. 23.)

1994. évi XXXIV. törvény a Rendőrségről, Országgyűlés (1994. IV. 20.)

1998. évi IV. törvény a vállalkozás keretében végzett személy- és vagyonvédelmi, valamint a magánnyomozói tevékenység szabályairól, a Személy-, Vagyonvédelmi és Magánnyomozói Szakmai Kamaráról, Országgyűlés (1998. II. 27.)

1998. évi L. törvény az Egyesült Nemzetek Szervezete keretében a kábítószeres és pszichotrop anyagok tiltott forgalmazása elleni, 1988. december 20-án, Bécsben kelt Egyezmény kihirdetéséről, Országgyűlés (1998. XI. 06.)

Svájci Konföderáció Szövetségi Alkotmánya, Szövetségi Gyűlés (1999. IV. 18.)

Magyarország Alaptörvénye, Országgyűlés (2011. IV. 25.)

2011. évi CLI. törvény az Alkotmánybíróságról, Országgyűlés (2011. XI. 21.)

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről, Országgyűlés (2012. VII. 13.)

2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről, Országgyűlés (2013. II. 26.)

Magyarország Alaptörvényének negyedik módosítása, Országgyűlés (2013. III. 25.)

2/1990. (II. 18.) AB határozat

8/1990. (IV. 23.) AB határozat

20/1990. (X. 4.) AB határozat

23/1990. (X. 31.) AB határozat
27/1990. (XI. 22.) AB határozat
15/1991. (IV. 13.) AB határozat
57/1991. (XI. 8.) AB határozat
64/1991. (XII. 17.) AB határozat
22/1992. (IV. 10.) AB határozat
30/1992. (V. 26.) AB határozat
74/1992. (XII. 28.) AB határozat
4/1993. (II. 12.) AB határozat
64/1993. (XII. 22.) AB határozat
1/1994. (I. 7.) AB határozat
28/1994. (V. 20.) AB határozat
35/1994. (VI. 24.) AB határozat
46/1994. (X. 21.) AB határozat
35/1995. (VI. 2.) AB határozat
75/1995. (XII. 21.) AB határozat
12/1996. (III. 22.) AB határozat
24/1996. (VI. 25.) AB határozat
32/1998. (VI. 25.) AB határozat
48/1998. (XI. 23.) AB határozat
36/2000. (X. 27.) AB határozat
56/2000. (XII. 19.) AB határozat
10/2001. (IV. 12.) AB határozat
58/2001. (XII. 7.) AB határozat
22/2003. (IV. 28.) AB határozat
65/2003. (XII. 18.) AB határozat
9/2004. (III. 30.) AB határozat

22/2004. (VI. 19.) AB határozat
51/2004. (XII. 8.) AB határozat
54/2004. (XII. 13.) AB határozat
36/2005. (X. 5.) AB határozat
7/2006. (II. 22.) AB határozat
39/2007. (VI. 20.) AB határozat
109/2008. (IX. 26.) AB határozat
32/2010. (III. 25.) AB határozat
37/2011. (V. 10.) AB határozat
176/2011. (XII. 29.) AB határozat
22/2012. (V. 11.) AB határozat
38/2012. (XI. 14.) AB határozat
13/2013. (VI. 17.) AB határozat
1062/B/1997. AB végzés
III/00491/2013. AB ügy
III/00854/2013. AB ügy

INTERNETES FORRÁSOK

Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Honlapja: *John Locke: Második értekezés a polgári kormányzatról*

<http://phil.elte.hu/institute/files/jegyzet/Trsfl1/tars1polgkorm.doc> (2014. 04. 12.)

Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Honlapja: *Hobbes: Leviatán*
http://phil.elte.hu/students/files/jegyzet/fl4/Hobbes_XIII_XXII.doc (2013. 04. 29.)

Debreceni Egyetem Állam- és jogtudományi Kar Honlapja: *Római jog XII.*
<http://jog.unideb.hu/documents/tanszekek/jogtorteneti/romai-jogi-anyagok/romaijog-12.pdf>
(2014. 03. 31.)

Dr. Karsai Dániel: *A mulasztásos alkotmánysértés*
http://drkarsai.hu/fajl/publikacio_2011_12_19_13_26_15_1.pdf (2014. 04. 16.)

Jog Mandiner: *Alkotmányos az abortusz szabályozása az alapjogi biztos szerint*

http://jog.mandiner.hu/cikk/20140214_alkotmanyos_az_abortusz_szabalyozasa_az_alapjogi_biztos_szerint (2014. 03. 31.)

Komlóssy család: *Feudális gazdálkodási rendszer- Urbárium*

http://www.komlossy.hu/index.php?op=lexikon&lexikon_id=5 (2014. 03. 31.)

Kormány Zita - Szalóki Gergely: *A Csemegi kódex szankciórendszere I.*

http://jesz.ajk.elte.hu/kormany-szaloki47.html#_ftnref17 (2014. 04. 02.)

Magyar Katolikus Lexikon: *Emberi méltóság*

<http://lexikon.katolikus.hu/E/emberi%20m%C3%A9lt%C3%B3s%C3%A1g.html> (2014. 03. 31.)

Magyar Katolikus Lexikon: *Humanizmus*

<http://lexikon.katolikus.hu/H/humanizmus.html> (2014. 03. 31.)

Magyar Néprajzi Lexikon: *Jobbágy*

<http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/2-1688.html> (2014. 03. 31.)

MTI: *Mely országok engedélyezték az eutanáziát?*

http://hvg.hu/egeszseg/20090210_eutanazia_engedelyezes (2014. március 31.)

Nagy Ildikó: *Szociálpolitika*

<http://szocialis-gondozo.lapunk.hu/?modul=oldal&tartalom=749838> (2014. 03. 31.)

Szimándi Irén: *A nők parlamenti választójogának története Magyarországon, 1919-1945*

http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_nok_parlamentivalasztuojoganak_tortenete_magyarorszagon_1919_1945/ (2014. 03. 31.)

Országos Egészségbiztosítási Pénztár: *A magyar társadalombiztosítás története*

http://www.oep.hu/portal/page?_pageid=34,32914&_dad=portal&_schema=PORTAL (2014. 03. 31.)

EGYÉB FORRÁSOK

Amerika tizenhárom egyesült államának egységes nyilatkozata

Az Országgyűlés Mentelmi, összeférhetetlenségi, fegyelmi és mandátumvizsgáló bizottságának 2013. május 30-i ülésének jegyzőkönyve

Egyház társadalmi tanításának kompendiuma

Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata

Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata

Emberi Jogok Európai Egyezménye

Európai Unió Alapjogi Chartája

Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya

Centesimus annus

Laborem exercens

Pacem in terris

Quadragesimo anno

Rerum novarum

Szent Biblia

Sollicitudo rei socialis